

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**HAREM BÖLGESİ KIRAAT İMAMLARI (NÂFİ‘, İBN KESİR,
EBÛ CA‘FER) ARASINDAKİ FERŞÎ FARKLILIKLARIN
MANAYA ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KADİR SAĞLAM

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Şaban KARASAKAL

BOLU, EKİM – 2022

KABUL ONAY SAYFASI

Kadir SAĞLAM tarafından hazırlanan “**HAREM BÖLGESİ KIRAAT İMAMLARI (NÂFİ‘, İBN KESÎR, EBÛ CA‘FER) ARASINDAKİ FERŞÎ FARKLILIKLARIN MANAYA ETKİSİ**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

01.11.2022

Jüri Üyeleri

Danışman
Prof. Dr. Şaban Karasakal
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Zeynel Abidin AYDIN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Kerim ÖZMEN
Kocaeli Üniversitesi

İmza

.....

.....

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 22/11/2022 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 27 olarak tespit edilmiştir.

.....
KADİR SAĞLAM

ÖNSÖZ

Allah-u Teâlâ'nın yeryüzüne indirdiği son kitap Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân-ı Kerîm, ilk âyetin Hz. Peygamber'e indirildiği günden bugüne, yüzyıllardır en çok araştırılan ve istifade edilen kitaplardandır. Nüzûlünden beri hiçbir değişikliğe uğramadan gelen yüce kitabımız, her devirde islami ilimlerin ana kaynağı olmuştur.

Bu ilimlerden birisi olan Kıraat, tarihi Hz. Peygamber döneminden başlayan köklü bir ilimdir. Kıraat ilminin konusu, Kur'ân-ı Kerîm tilaveti ve içerdiği okuyuş farklılıklarıdır. Bu farklılıklar, kıraat âlimleri tarafından belli ilmi kıstaslar çerçevesinde mütevâtir on kıraat olarak sağlam bir zemin üzerine oturtulmuştur. Bu kıraatlerden üçü Harem Bölgesi kıraat imamları olan Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer kıraatleridir. Bu okuyuşlar, Kur'ân-ı Kerîm'in nazil olduğu Mekke ve Medine şehirlerinin kıraatleri olmaları ve kıraat ilmindeki önemleri bakımından yazarın dikkatini çekmiştir. Bundan dolayı Harem Bölgesi kıraat imamları olan Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer arasındaki kıraat farklılıkları ve bu farklılıkların manaya etkisi tezin konusunu oluşturmuştur.

Tez giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin yazılma amacı belirtildikten sonra, çalışmada kullanılan yöntem ve çalışma için istifade edilen eserler zikredilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde kıraat ilminin tanımı ve tarihi hakkında özet bilgilere yer verilmiştir. Devamında kıraatlerin sıhhat, sened ve sayı bakımından sınıflandırılmalarından bahsedildikten sonra kıraatleri birbirinden farklı kılan usûlî ve ferşî ihtilaflar hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgilerin akabinde Harem Bölgesi kıraat çalışmalarından özetle bahsedilmiştir. Daha sonra Harem Bölgesi kıraat imamlarının hayatları ve ilmi kişiliklerine yer verilerek çalışmanın ikinci bölümüne geçilmiştir. İkinci bölümde ise Harem Bölgesi kıraat imamları Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer arasında var olan kıraat farklılıklarının manaya etkileri ele alınmıştır.

Kadir SAĞLAM

ÖZET

**HAREM BÖLGESİ KIRAAT İMAMLARI (NÂFİ‘, İBN KESİR, EBÛ
CA‘FER) ARASINDAKİ FERŞÎ FARKLILIKLARIN MANAYA ETKİSİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KADİR SAĞLAM
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
(TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. ŞABAN KARASAKAL)
BOLU, EKİM – 2022
(XIV + 84)**

Kur’ân-ı Kerîm’in içerdği lafzî farklılıklarını ve tilavetini konu edinen Kıraat İlmi, Kur’ân ilimleri içerisinde büyük bir öneme sahiptir. Bu ilim, sahih rivâyetlerle Hz. Peygamber zamanından günümüze kadar okunmuş ve okutulmuştur. Müfessirler ve fıkıh ehli, Kur’ân-ı Kerîm’i daha iyi anlayabilmek ve Kur’ân-ı Kerîm’den hüküm çıkarabilmek için zaman zaman söz konusu bu farklılıklara müracaat etmişlerdir. Bu kıraatler arasında, Kur’ân-ı Kerîm’in nüzûlüne ev sahipliği yapan Mekke ve Medine kıraat imamlarının ferş-i hurûf noktasındaki okuyuş farklılıklarının manaya etkisi tezin konusunu oluşturmaktadır. Çalışma giriş kısmı ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin yazılma amacı belirtildikten sonra, çalışmada kullanılan yöntem ve çalışma için istifade edilen eserler zikredilmiştir. Birinci bölümde, kıraat ilminin ana hatları çizildikten sonra kıraat ihtilaflarının çeşitleri, Harem Bölgesi kıraat çalışmaları, Harem Bölgesi kıraat imamlarının hayatları ve ilmi kişilikleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Harem Bölgesi kıraat imamları olan Nâfi‘, İbn Kesîr ve Ebû Ca‘fer arasındaki kıraat farklılıkların manaya etkileri incelenmiştir.

ANAHTAR KELİMELEER: Kıraat İlmi, Tefsir, Kıraat Farklılıkları, Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Ca‘fer, Hameyn Kıraat İmamları, Anlam

ABSTRACT

**THE EFFECT OF FARSHI DIFFERENCES BETWEEN HAREM REGION
QIRAAT IMAMS (NÂFÎ‘, IBN KESÎR, ABU CA‘FER) ON MEANING**

MASTER THESIS

KADİR SAĞLAM

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES

(SUPERVISOR: PROF. DR. SABAN KARASAKAL)

BOLU, OCTOBER – 2022

(XIV + 84)

The Science of Qiraat, which deals with the recitation and literal differences of the Qur’an, has a great importance among the Qur’anic sciences. This science; with authentic narrations, it has been read and studied since the time of the Holy Prophet. From time to time, commentators and people of fiqh have applied to these differences in order to better understand the Qur’anic and to draw conclusions from the Qur’an. Among these recitations; the subject of thesis is the effect of the reading differences of the Qiraat imams of Mecca and Medina, who hosted the revelation of the Qur’an, at the point of farshi differences of letters. The study consists of an introduction and two parts. After stating the purpose of writing the thesis in the introduction part, the method used in the study and the works used for the study are mentioned. In the first chapter, after drawing the main lines of the science of Qiraat, the types of Qiraat conflicts, the Qiraat studies in the Harem Region, the lives and scientific personalities of the Qiraat imams in the Harem Region are discussed. In the second part, the effects of the Qiraat differences between Nâfi‘, Ibn Kesir and Abu Ca‘fer, who are the Qiraat imams of the Harem Region, on the meaning were examined.

KEYWORDS: Qiraat Science, Tafsir, Qiraat Differences, Nâfi‘, Ibn Kesîr, Abu Ca‘fer, Qiraat Imams of Harem Region, Meaning

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL ONAY SAYFASI.....	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLO LİSTESİ	xii
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	xiii
TEŞEKKÜR	xiv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1. KIRAAT İLMİ	4
1.1. Ana Hatlarıyla Kıraat İlmî	4
1.1.1. Tanımı	5
1.1.2. Tarihi	6
1.2. Kıraatlerin Tasnifi	9
1.2.1. Kıraatlerin Sıhhat İtibariyle Tasnifi	9
1.2.2. Kıraatlerin Sened İtibariyle Tasnifi.....	11
1.2.3. Kıraatlerin Adet İtibariyle Tasnifi.....	11
1.2.3.1. Kıraat-i Seb‘a	12
1.2.3.2. Kıraat-i Aşere	13
1.2.3.3. Kıraat-i Erbeate Aşere.....	14
1.3. Kıraat İhtilafları.....	14
1.3.1. Usûlî İhtilaflar	14

1.3.2.	Ferşî İhtilaflar	15
1.4.	Harem Bölgesi Kıraat Çalışmaları	16
1.4.1.	Harem Bölgesi Kıraat İmamları	17
1.4.1.1.	Nâfi': Hayatı ve İlmi Kişiliği	17
1.4.1.2.	İbn Kesîr: Hayatı ve İlmi Kişiliği	20
1.4.1.3.	Ebû Ca'fer: Hayatı ve İlmi Kişiliği	23
İKİNCİ BÖLÜM		26
2. HAREM BÖLGESİ KIRAAT İMAMLARI ARASINDAKİ FERŞÎ FARKLILIKLARIN ANLAM BOYUTU		26
2.1.	Bakara Sûresi	26
2.2.	Âl-i İmrân Sûresi	30
2.3.	Nisâ Sûresi	32
2.4.	Mâide Sûresi	34
2.5.	En'âm Sûresi	36
2.6.	A'râf Sûresi	38
2.7.	Enfâl Sûresi	39
2.8.	Tevbe Sûresi	41
2.9.	Yûnus Sûresi	41
2.10.	Yûsuf Sûresi	43
2.11.	Ra'd Sûresi	44
2.12.	İbrâhîm Sûresi	44
2.13.	Hicr Sûresi	45
2.14.	Nahl Sûresi	45
2.15.	İsrâ Sûresi	46
2.16.	Kehf Sûresi	47
2.17.	Meryem Sûresi	48
2.18.	Hac Sûresi	50

2.19.	Nûr Sûresi	51
2.20.	Furkân Sûresi	51
2.21.	Şu‘arâ Sûresi	52
2.22.	Neml Sûresi.....	52
2.23.	Ankebût Sûresi.....	54
2.24.	Rûm Sûresi.....	54
2.25.	Lokmân Sûresi	55
2.26.	Ahzâb Sûresi	56
2.27.	Sebe’ Sûresi.....	56
2.28.	Fâtır Sûresi	57
2.29.	Yâsîn Sûresi	57
2.30.	Sâffât Sûresi	58
2.31.	Sâd Sûresi.....	58
2.32.	Zümer Sûresi	59
2.33.	Mü’min Sûresi.....	60
2.34.	Zuhruf Sûresi.....	61
2.35.	Duhân Sûresi.....	61
2.36.	Câsiye Sûresi.....	62
2.37.	Fetih Sûresi	62
2.38.	Necm Sûresi	63
2.39.	Kamer Sûresi.....	63
2.40.	Rahmân Sûresi	63
2.41.	Hadîd Sûresi	64
2.42.	Münâfikûn Sûresi	64
2.43.	Tegâbûn Sûresi.....	65
2.44.	Talâk Sûresi.....	65
2.45.	Kalem Sûresi	65

2.46.	Me‘âric Sûresi	66
2.47.	Cin Sûresi	66
2.48.	Müzzemmil Sûresi	67
2.49.	Müddessir Sûresi.....	67
2.50.	İnsân Sûresi	68
2.51.	Mürselât Sûresi	68
2.52.	Tekvîr Sûresi	69
2.53.	İnfitâr Sûresi.....	70
2.54.	İnşikâk Sûresi	70
2.55.	Burûc Sûresi	70
2.56.	Târık Sûresi	71
2.57.	Fecr Sûresi.....	71
2.58.	Beled Sûresi	71
2.59.	Şems Sûresi	72
2.60.	Hümeze Sûresi	72
2.61.	Kureyş Sûresi	72
SONUÇ.....		79
KAYNAKLAR		82

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Harem Bölgesi Kıraat İmamları Arasındaki Anlama Etki Eden Ferşî Farklılıklar.....	74
---	----

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

b.	: bin
bkz.	: Bakınız
BAİBÜ	: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
çev.	: çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
EKEV	: Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
Hız.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
Md.	: Maddesi
s.a.v	: Sallallâhu aleyhi vesellem
öl.	: Ölüm
thk.	: Tahkik
vb.	: ve benzeri

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans ders döneminde kendilerinden istifade ettiğim kıymetli hocalarıma ve tez yazım sürecinde bana yol gösteren ve ilmî tecrübelerinden faydalandığım tez danışmanım muhterem hocam Prof. Dr. Şaban KARASAKAL'a şükranlarımı sunarım. Tez sürecinde ve tez savunmasında önemli katkılarından dolayı kıymetli hocalarım Doç. Dr. Zeynel Abidin AYDIN ve Dr. Öğr. Üyesi Kerim ÖZMEN'e çok teşekkür ederim. Kıraat İlmi'ni kendilerinden tahsil ettiğim saygıdeğer hocalarım; Osman DAŞKIN, Fakri ÖZCAN ve İlyas YILDIZ'a, Arapça ilminde kendisinden istifade ettiğim değerli hocam Yusuf EZEN'e, Kıraat-Anlam ilişkisi ilminde bana yol gösteren hocam Sayın Hasan KAYTAZ'a, süreçte desteklerini esirgemeyen Müftü Yusuf Karalı Dini Yüksek İhtisas Merkezi IV. Dönem Aşere-Takrib Kursiyerleri hoca arkadaşlarıma çok teşekkür ederim. Tez aşamasında yardımlarını esirgemeyen, kıymetli dostum Dr. Öğretim Üyesi Hakan Tahiri Mutlu'ya ve değerli arkadaşım Ali Hakan Öztürk'e teşekkürü bir borç bilirim. Özellikle her türlü zorluğa katlanarak beni bu süreçte yalnız bırakmayan, desteklerini daima yanımda hissettiğim muhterem babama, kıymetli anneme, aileme ve hayatımın bütün zorlu süreçlerinde yanımda olan değerli eşime sonsuz şükranlarımı sunarım.

GİRİŞ

Konusu, Kur'ân-ı Kerîm'in tilaveti ve lafzî ihtilafları (farklılıkları) olan kıraat ilmi, Medine döneminin son zamanlarında “Yedi Harf” ruhsatı ile ortaya çıkan bir ilim dalıdır. Kıraat ilmi sağlam silsileler vesilesiyle Hz. Peygamber zamanından günümüze kadar ulaşmış, okunmuş ve okutulmuştur. Başta Tefsir ve Fıkıh olmak üzere birçok ilim dalının istifadesine sunulmuştur.

Müslüman akıl tarafından yıllarca pek çok araştırma ve incelemeye tabi tutulan kıraat farklılıkları, her daim sorgulanabilen ilmi kıstaslar vesilesiyle çok sıkı denetimlerden geçmiş sahih ve meşru olanlar delilleriyle birlikte sistematik bir çerçeveye kavuşturulmuştur. Bu farklılıklar, Kur'ân-ı Kerîm'in hem tilavet hem de anlam düzeyinde bir zenginliği olarak değerlendirilmiştir. Bu zenginlik ilgili çalışma alanlarında, özellikle tefsir ilmiyle ilgilenen âlimler tarafından her daim önemli bir veri alanı olarak göz önüne alınmıştır.¹

Yüksek lisans eğitimi sırasında ve Diyanet işleri Başkanlığı bünyesinde açılan Aşere-Takrib Kursunda kıraat ilmiyle daha çok meşgul olmaya başladıktan sonra, yazarın aklına bazı düşünce ve sorular gelmiştir. Vahye muhataplığı açısından önemli bir yere sahip olan, Kur'ân-ı Kerîm'in nazil olduğu “Mekke ve Medine şehirlerinin sahip olduğu kıraat ekollerinin okuyuştaki ferşî farklılıklarının anlama etkisi nedir?” sorusu yazarı bu alanda araştırma yapmaya sevk etmiştir.

Literatür taraması esnasında; on kıraat imamının kıraatlerinin münferid olarak incelenmesi, bu on imamdan iki ya da üçünün kıraatlerinin mukayesesi, bazı sûrelerin on kıraat imamı arasındaki kıraat farklılıkların manaya etkisine göre incelenmesi ile ilgili bazı çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Fakat bu tarama esnasında, özellikle Yök Tez veri tabanına bakılarak yapılan incelemede, Harem Bölgesi kıraat imamları arasındaki kıraat farklılıkları ve bu farklılıkların manaya etkisi ile ilgili bir çalışmanın yapıldığı tesbit edilememiştir. Dolayısıyla böyle bir boşluğun doldurulması amacıyla “Harem Bölgesi Kıraat İmamları (Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Ca‘fer) Arasındaki Ferşî Farklılıkların Manaya Etkisi” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasının yapılmasına karar verilmiştir.

¹ Ömer Başkan, *Anlamı Etkileyen Kıraat Farklılıklarının Tevcihi -el-Muharraru'l Veciz Örneği-* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), 10.

Tez hazırlanırken yöntem şu şekilde olmuştur: Çalışmanın birinci bölümünde kıraat ilminin tanımı yapılmış ve Hz. Peygamber döneminden başlayarak kıraat tarihi hakkında özet bilgilere yer verilmiştir. Devamında kıraatlerin tasnifine geçilmiştir. Burada ilk önce kıraatlerin sıhhat bakımından taşınması gereken kurallara uyup uymama durumuna göre; daha sonra isnad bakımından kıraat, rivâyet, tarik gibi terimlerin tanımı yapılarak kıraatler bir tasnife tabi tutulmuştur. Son olarak da kıraatlerin Kıraat-i Seb‘a, Kıraat-i Aşere ve Kıraat-i Erbeate Aşere olarak sayı bakımından sınıflandırılması yapılmıştır. Daha sonra kıraat ihtilafları alt başlığı altında, kıraatleri birbirinden farklı kılan usûlî ve ferşî ihtilaflar hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgilerden sonra Harem Bölgesi kıraat çalışmalarının kısa bir özeti yapılmıştır. Akabinde Harem Bölgesi imamları olan Nâfi‘, İbn Kesîr ve Ebû Ca‘fer’in hayatlarına geçilmiş ve bu imamların ilmî kişilikleri hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Harem Bölgesi kıraat imamları Nâfi‘, İbn Kesîr ve Ebû Ca‘fer arasında kıraat-i aşereye göre var olan okuyuş farklılıkları tesbit edilmiş ve bu farklılıkların manaya etkileri ele alınmıştır. Söz konusu bu ihtilaflar sûrelerin Mushaf sıralamasına göre incelenmiştir. Bu inceleme esnasında Harem Bölgesi kıraat imamları arasındaki manaya etki eden kıraat farklılıklarının tesbiti için İbnü'l-Cezerî'nin (öl. 833/1429) “*en-Neşr fî'l kırâ'âtî'l-aşr*”², Abdulfettah el-Pâluvî'nin (öl. 1192/1778) “*Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân*”³, Muhammed Emin Efendi'nin (öl. 1275/1858) “*Umdetü'l-hullân fî izahî Zübdetü'l-İrfân*”⁴ adlı eserlerinden istifade edilmiştir. Harem Bölgesi imamları arasındaki kıraat farklılıklarının anlam yönünden incelenmesi için ise Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (öl. 310/923) “*Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*”⁵, İbn Hâleveyh'in (öl. 370/390) “*İ'râbü'l-kırâ'âtî's-seb' ve 'ilelühâ*”⁶, İbn Zencele'nin (öl. IV./X. yüzyıl) “*Hüccetü'l-kırâât*”⁷, İbn Atıyye'nin (öl. 541/1147), “*el-*

² Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *en-Neşr fî'l kırâ'âtî'l-aşr* (Beyrut: Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, 2006).

³ Hâmid b. el Hâc Abdül-Fettah el-Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân*, thk. Halil İbrahim Güven (İstanbul: Enes Yayınları, 2020).

⁴ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân fî izahî Zübdetü'l-İrfân*, thk. Mehmet Çaba (İstanbul: Enes Yayınları, 2021).

⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Mısır 1968).

⁶ Ebû Abdillâh el-Huseyn b. Ahmed b. Hâleveyh el-Hemedânî, *İ'râbü'l-kırâ'âtî's-seb' ve 'ilelühâ*, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin (Kahire: Câmi'atu'l-Melik Suûd 1992).

⁷ Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele Ebû Zür'a, *Hüccetü'l-kırâât*, thk. Said Afgani (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2014).

Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz"⁸, Râzî'nin (öl. 606/1209) "*Mefâtîhu'l-gayb*"⁹, Kurtubî'nin (öl. 671/1273) "*el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*"¹⁰, Ebû Hayyân'ın (öl. 745/1344) "*el-Bahrü'l-muhît*"¹¹, İbn Kesîr'in (öl. 774/1373) "*Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*"¹², Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (öl. 1878/1942) "*Hak Dini Kur'an Dili*"¹³, Abdurrahmân Çetin'in "*Kıraatların Tefsire Etkisi*"¹⁴ isimli kitabından yararlanılmıştır. İlgili yerlerin âyet meâlleri için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan "*Kur'an Yolu Meâli*"¹⁵ isimli eserden faydalanılmıştır.

Çalışmada istifade edilen diğer kaynakların bazıları ise şunlardır: Kıraat alanında Ebû Amr ed-Dânî'nin (öl. 444/1053) "*et-Teysîr fî'l-kırâ'âti's-seb'*"¹⁶, Süyûtî'nin (öl. 911/1505) "*el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an*"¹⁷, Dimyâtî'nin (öl. 1117/1705) "*İthâfû fuzalâ'i'l-beşer fî (bi)'l-kırâ'âti'l-erba'ate 'aşer*"¹⁸. Lugat alanında ise Halîl b. Ahmed'in (öl. 175/791) "*Kitâbü'l-'Ayn*"¹⁹, İbn Manzûr'un (öl. 711/1311) "*Lisânü'l-'Arab*"²⁰ isimli eserleridir.

⁸ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdîrrahmân b. Gâlib el-Muhârîbî el-Gırnatî el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, 2001).

⁹ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru (Ankara: Akçağ Yayınları, 1988).

¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrut: el-Risale, 2006).

¹¹ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhît*, thk. Âdil Âbdulmevcûd, Ali Muavvad, Zekerîyya Nûtî (Lübnan: Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, 2010).

¹² Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm* (Beyrut: 1974).

¹³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, thk. Asım Cüneyt Köksal-Murat Kaya (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021).

¹⁴ Abdurrahman Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020).

¹⁵ *Kur'an Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman - Mustafa Çağrı - İbrahim Kâfi Dönmez - Sadrettin Gümüş (Ankara: DİB Yayınları, 2014).

¹⁶ Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *et-Teysîr fî'l-kırâ'âti's-seb'*, thk. Ferid Muhammed b. Aziz (Beyrut: Dâru İbni Kesir 2013).

¹⁷ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, 2015).

¹⁸ Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî el-Bennâ, *İthâfû fuzalâ'i'l-beşer fî (bi)'l-kırâ'âti'l-erba'ate 'aşer*, thk. Şaban Nuhammed İsmail (Beyrut: Dâru İbnü Hazm, 2007).

¹⁹ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî), *Kitâbü'l-'Ayn* (Beyrut: Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, 2002).

²⁰ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dârü's-Sadr, 1990).

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KIRAAT İLMİ

Kur’ân-ı Kerîm İslami ilimlerin ana kaynağıdır. Diğer ilim dalları birçok yönüyle Kur’ân-ı Kerîm’i konu edinmişlerdir. Müslümanlar, nüzulünden itibaren günümüze kadar Kur’ân ilimleriyle meşgul olup birbirinden kıymetli eserler meydana getirmişlerdir. Kur’ân-ı Kerîm’in tilavetini, lafzî ihtilaflarını ve ittifaklarını konu edinmesi yönünden “Kıraat İlmî” Kur’ân ilimlerinin en mühimlerinden biridir.

1.1. Ana Hatlarıyla Kıraat İlmî

Kıraat ilmi, Medine döneminin son zamanlarında ihtiyaca binaen; farklı lehçelerin kullanımı, algı kapasitesi, yaş vb. nedenlerden dolayı insanlara kolaylık olması için “Yedi Harf” ruhsatıyla ortaya çıkan bir ilimdir.²¹ Sahabenin, Hz. Peygamber’den “Yedi Harf” ruhsatına bağlı olarak kıraat alış şekilleri farklılık göstermiştir. Bundan dolayı sahabenin, Kur’ân-ı Kerîm’deki bazı lafızların söyleyişini değişik vecihlerde öğrenmeleri ve kendilerinden sonrakilere de bu şekilde aktarmaları nedeniyle Müslümanların Kur’ân tilavetleri de farklı olmuştur.²²

Zaman içerisinde ilmi anlamda bir çerçeveye oturtulan ve disipline edilen kıraat ilmi, günümüze kadar ulaşmıştır. Kıraat farklılıkları açısından bakıldığında günümüzde genel olarak kullanılan ve ibadet maksadıyla okunan kıraat, Âsım b. Behdele (öl. 127/745) kıraati Hafs b. Süleyman (öl. 180/796) rivâyetidir. Birkaç kıraat hariç diğerleri sâdece alanında ihtisas yapan kişiler tarafından okunmakta ve okutulmaktadır.

Harem Bölgesi kıraat imamaları arasındaki okuyuş farklılıkları ve bu ihtilafların manaya etkisine başlamadan önce kıraat ilminin tanımı, konusu, faydası, gayesi, doğuşu, gelişmesi, yayılması ve çeşitleriyle ilgili bilgiler ile kıraat ilminin ana hatlarını çizmek istiyoruz.

²¹ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfiî, *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân* (Mısır: 1972) 226-227; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 109; Mehmet Dağ, “Kıraat İlminin Akademik Serencamı -Araştırma Mantığı Ve Biçimi Üzerine-”, *EKEV Akademi Dergisi* 17/56 (Yaz 2013), 312.

²² Yusuf Ezen, *Âsım Kıraatında Hafs b. Süleyman Rivayeti ile Ebû Bekr Şu‘be Rivayeti Arasındaki Farklılıklar ve Anlama Etkisi* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 5.

1.1.1. Tanımı

Kıraat kelimesi sözlükte “telaffuz etmek, okumak, tilâvet etmek,” manasında masdar, “nağmeli veya nağmesiz, sesli veya sessiz tilâvet etme, okuma” anlamında isimdir. “Kur’ân” olarak gelen aynı kökün masdar hali ise kıraat kelimesi ile eş manadadır.²³

Kıraat, nakledenlere nispet etmek sûretiyle Kur’ân lafızlarının eda keyfiyetleri ile beraber bu lafızların farklı okunuşlarını, ittifak ve ihtilaf edilen vecihlerini ihtiva eder.²⁴ Kıraat ilminin önemli âlimlerinden biri ve alanında otorite sahibi olan İbnü’l-Cezerî (öl. 833/1429), kıraat ilmini “Kur’ân-ı Kerîm kelimelerini okuyuş cihetiyle inceleyerek, bu minvaldeki ihtilaf ve ittifak edilen okuyuş senetlerini, nakledenlerine dayandırarak ele alan bir ilimdir.”²⁵ diye tanımlamıştır. Ünlü kıraat âlimi ed-Dimyâtî (öl. 1117/1705) ise “Kur’ân kelimelerindeki tahrik, hazf, teskin, ispat, vasl, ibdal ve fasl gibi diğer kıraat biçimleri hususunda dinlemeye dayalı olarak râvîlerin ihtilaf ve ittifaklarını kapsayan ve nakleden bir ilimdir.”²⁶ şeklinde tanımlamıştır.

Kıraatlerin gayesi, kıraatlerin mütevatir ve sahih olanlarını belirleyerek, uydurma ve zayıf olanlardan ayırmaktır. Devamında mütevatir ve sahih kabul edilen bu kıraatlerin esaslarını ve usûllerini tesbit ederek muhafaza etmektir.²⁷ Kıraat ilminin genelde bütün insanlığa ve özelde Müslümanlara birçok faydası vardır. Bu faydalar şu şekilde sıralanabilir:

-Hz. Peygamber’in sahabîlere öğrettiği keyfiyet üzere Kur’ân metninin, lafızlarının gelecek nesillere iletilmesini sağlar.²⁸

-Kıraat imamları ve râvîlerinin usûllerini ve isnatlarını bildirir, kıraat farklılıklarının bilinmesini sağlar.²⁹

²³ Halîl b. Ahmed, “K-r-e” Md., 3/369; İbn Manzûr, “K-r-e” Md., 1/129; Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid İstılahları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2020), 102; Abdulhamit Birişik, “Kıraat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/426.

²⁴ Mehmet Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü* (Ankara: Fecr Yayınları, 2015), 16.

²⁵ Ebü’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî, *Müncidü’l-mukri’in ve mürşidü’t-tâlibîn*, thk. Abdulhayy el-Keramavî (Kâhire: 1977), 61.

²⁶ Dimyâtî, *İthâfû fuzalâ’i’l-beşer*, 1/67.

²⁷ Dimyâtî, *İthâfû fuzalâ’i’l-beşer*, 1/67.

²⁸ Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metodları*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 51.

²⁹ Dimyâtî, *İthâfû fuzalâ’i’l-beşer*, 1/71; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 51, Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 16.

-Kur'ân lafızlarını korur ve onların tarihte zayı olmasına engel olur. Kur'ân'ın değişik vecihlerini ihtiva eden kıraatler, o lehçelere âşına olan Müslümanlara Kur'ân tilavetinde genişlik ve rahatlık sağlar.

-Kur'ân'ın belâğat ve i'cazının önemli bir nişanesi olarak tehadîsine destek olur.

-İslamî ilimlerden; Tefsir, Arapça ve Fıkıh gibi önemli ilimlere yardımcı olur, onlara kaynaklık eder.³⁰

1.1.2. Tarihi

İlk âyetlerin inzal olmasıyla doğan kıraat ilmi, sahabenin Hz. Peygamber'den kıraatleri öğrenmesiyle yayılmaya başlamıştır. Kıraat ilminin oluşum dönemi olan bu periyot genel olarak sözlü kültürün yapısal hususiyetlerini yansıtırken, daha sonraları yazılı kültürün özelliklerine göre şekil almıştır. Devamında bu dönemde farklı okuyuşların hafızaya alınması, bunların Mushaf'a geçirilmesi, bu Mushaf'ın derlenmesi ve sonucunda Mushaf birliğinin sağlanıp istinsahı gerçekleştirilmiştir.³¹

Bu oluşum döneminin başlarında, Hz. Peygamber'den kıraat öğrenenler içerisinde bir kıraat alanlar olduğu gibi “Yedi Harf” ruhsatıyla ilintili olarak birkaç kıraat alanlar da vardı. Hz. Peygamber'in farklı kıraatleri sahabeye öğretmesi ve yedi harf ruhsatı Kur'ân'daki değişik kıraatleri netleştirmiş ve belirginleştirmiştir.³² Hz. Osman (öl. 35/656) döneminde çoğaltılan (istinsâh edilen) Mushaflar, yedi harf ruhsatına bağlı olarak içerdiği okuyuşları bilen birer sahabî ile birlikte farklı beldelere gönderilmiştir.³³ Ashâbdan Zeyd b. Sâbit (öl. 45/665) Medine'ye, Abdullah b. es-Sâib (öl. 70/689) Mekke'ye, Ebû Amir b. Abdülkays (öl. 55/675) Basra'ya, Ebû Abdurrahmân es-Sülemi (öl. 73/692) Kûfe'ye ve Muğire b. Ebû Şihab (öl. 91/710) Şam'a tayin edilmişti.³⁴ O beldelelerde bulunan Müslümanlar, Kur'ân okuyuşunu bizzat Hz. Peygamber'den

³⁰ Abdurrahman Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi* (İstanbul: Dergah Yayınları 2014), 162; Akdemir, *Kıraat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotları*, 51.

³¹ Dağ, “Kıraat İlminin Akademik Serencamı -Araştırma Mantığı ve Biçimi Üzerine-”, 313.

³² Ömer Özbek, “Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/19 (2015/2), 177.

³³ Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *el-Mukni' fî ma'rifeti mersûmi mesâhifi ehli'l-emsâr*, thk. Hasan b. Fahr el-Hamiyyet (Riyad: Dâru' t-Tedmüriyye 2010), 162-163.

³⁴ Abdulhamit Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 62-63.

öğrenmiş olan sahabeden almışlar ve kıraatleri sahabeden aldıkları gibi okumuşlardır.³⁵

Kıraatleri, görevlendirilen sahâbilerden alan bölge halkı bu kıraatleri koruyarak kendi bölgelerinde yaymaya vesile olmuşlardır. Sahabeden kıraatleri farklı farklı öğrenen tabîin de kendilerinden sonra gelen kişilere bu şekilde aktarmışlardır.³⁶

Kıraatlerin ana unsuru nakildir. Kendi görüşüne göre hiçbir kimse kıraat ortaya koyamaz. Temel unsur olan bu nakil sistemi, kıraatlerin kendilerine isnad edildiği meşhur kıraat imamlarına kadar bu şekilde devam edegelmiştir. Fakat bu konuda ehil olmayan kişilerin Kur'ân-ı Kerîm'i sahih olmayan kıraatlerle okumaları, Müslümanlar arasında ihtilafın çıkmasına sebep olmuştur. Bu yanlış uygulama esnasında, kıraat alanında meşhur olan ehil imamlar duruma müdahale ederek, kıraatlerin sahîh olanlarını olmayanlarından ayırmak için birtakım usuller koymuşlardır. Böylece Kıraat ilmi sened, rivâyet ve vecihleriyle belli bir çerçeve altına alınmıştır.³⁷

Kur'ân lafızlarının hem yazılı hem de sözlü olarak belirlenmesine ilişkin ilk çalışmalar ile sahih okumaların toparlanıp ekol haline gelmesi yine bu oluşum döneminde meydana gelmiştir.³⁸ Kıraat ilmiyle ilgili kaynakların verilerine göre, sahih ve şâz kıraatleri inceleyip, bunların isnatlarından bahsederek kıraat alanında ilk araştırmayı yapan şahıs Hârûn b. Mûsâ'dır (öl. 170/786). Bu ilim için ilk eseri vücûda getiren zatın da Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (öl. 224/838) olduğu bildirilmesine rağmen; bu âlimlerden daha önce Yahya b. Ya'mer (öl. 89/707), Abdullah b. Âmir (öl. 118/736), Ebû Amr b. el-A'la (öl. 154/774), Hamza b. Habib (öl. 156/772) ve Ali b. Hamza el-Kisaî (öl. 189/805) gibi bazı meşhur kıraat âlimleri tarafından bu alana dair eser yazıldığı bilinmektedir.³⁹

İslam beldelerinde bulunan kurrâdan bazıları “ilim ve dindeki derinlik, adalet, zabt, emanet, güvenilirlik, kıraat ilmine vukûfiyet ve bu ilimdeki tecrübe

³⁵ İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2010), 62.

³⁶ Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, 162.

³⁷ Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, 163; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 62-63.

³⁸ Dağ, “Kıraat İlminin Akademik Serencamı -Araştırma Mantığı ve Biçimi Üzerine-”, 313.

³⁹ Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, 163.

ve sürekli meşguliyet” gibi niteliklerle bulundukları beldelerde meşhur olmuşlardır.⁴⁰

Hicrî ikinci asrın başlarında belirli şehirlerdeki kıraat ehli, kendi okuyuşlarını diğer şehirlerdeki okuyuşlara tercih etmeleri nedeniyle “Yedi Kıraat” tabirinin ortaya çıktığı görülmektedir. Böylece Medine’de Nâfi‘ b. Abdurrahman’ın (öl. 169/785), Mekke’de Abdullah b. Kesîr’in (öl. 210/737), Basra’da Ebû Amr b. el-A‘la’ın (öl. 154/744) ve Ya’kûb el-Hadramî’nin (öl. 205/810), Şam’da Abdullah b. Âmir’in (öl. 118/736), Kûfe’de Âsım b. Behdele’nin (öl. 127/744) ve Hamza b. Habib’in (öl. 188/803) okuyuşları meşhur olmuştur.⁴¹

Hicrî üçüncü asır kıraatlerin gelişim dönemine girdiği zaman dilimidir. İlgili bu süreç Ebû Bekr İbn Mücâhid (öl. 324/935) ile başlayıp sonrasında dört yüzyıl devam eden bir zaman dilimini kapsamaktadır.⁴² Kıraat literatürünün en temel eserleri bu dönemde vücuda gelmiştir. İlk üç asırda vücuda gelen, ilim ehlinin ve halkın yönelim gösterdiği kıraatleri eserinde ele alarak, ilmi düzeyde ilk defa dile getiren kişi alanının önemli âlimlerinden biri olan Ebû Bekr b. Mücâhid’dir. Onun eserinde yapmış olduğu yedili tasnif kabul görmüş ve yukarıda ifade edilen “yedili imamın” okuyuşları tesbit edilmiştir.⁴³ Yalnız İbn-i Mücâhid’in bu tasnifinde yedinci imam Yakûb yerine Kisâî’dir (öl. 189/804). Onlar ile aynı zaman dilimini paylaşan Ebû Bekr b. Mihrân en-Nîsâbûrî (öl. 381/992), “*el-Gâye fi’l-kırâ’âti’l-‘aşr*” isimli eserinde yedili kıraat sistemine Ebû Ca’fer (öl. 130/747), Ya’kûb (öl. 205/821) ve Halefû’l-Âşîr (öl. 229/843) kıraatlerini de ekleyerek kıraatlerin sayısını ona çıkarmış fakat bu onlu sistem kabul görmemiştir.

Hicri sekizinci-dokuzuncu asırlara gelindiğinde bilginin sözel naklinin bittiği, kıraat ilminin eğitim bakımından kurumsal bir kimliğe büründüğü, yedili sistem yerine onlu sistemin ağırlığının hissedilip metodolojik anlamda bir açılımın sağlandığı iki asırlık bir periyodu kapsamaktadır.⁴⁴ Daha önceleri yedili sistemi onlu sisteme tamamlamak için bazı çalışmalar yapılmış fakat kabul görmemiştir.

⁴⁰ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 69.

⁴¹ Çetin, *Kur’ân İlimleri ve Kur’ân-ı Kerîm Tarihi*, 163; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 63-64;

⁴² Dağ, “Kıraat İlminin Akademik Serencamı -Araştırma Mantığı ve Biçimi Üzerine-”, 314.

⁴³ Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî, *Kıtabü’s-Seb’a*, thk. Ahmed Said Hüseyin el-Mudayri (Riyad: Câmî ‘atu’l-Melik Suûd 2014), 21-26.

⁴⁴ Dağ, “Kıraat İlminin Akademik Serencamı -Araştırma Mantığı ve Biçimi Üzerine-”, 315.

İbnü'l-Cezerî'nin çabalarıyla “*en-Neşr fi'l kırâ'âti'l-aşr*” adlı kitabında Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefû'l-Âşir adlı imamların okuyuşlarının da diğerleri gibi meşhur ve sahîh olduğunu izah etmesiyle kurrâ ehli, bu on imamın okuyuşlarının doğruluğu hususunda ittifak etmişlerdir.⁴⁵ Böylece onlu sistem kabul görmüş ve eğitim halkasında yerini alarak günümüze kadar gelmiştir.

Yaklaşık olarak hicri onbirinci asra denk gelen bu periyot, kıraat ilmi için muhtasar, şerh ve haşiyeler döneminin başladığı dört asırlık bir zaman dilimidir. Bu zaman dilimi önceki dönemlere göre dikey (yeni eserler üretme) değil, yatay bir derinleşmenin (önceden yazılmış eser üzerinde çalışma yapma) yansıması olan şerh ve haşiyeler dönemidir. Yine bu dönemde birçok tecvid kitabı telif edilmiştir.

Yakın dönem ve günümüze gelindiğinde, bilimsel mantık ve çalışma alanı bakımından geride kalan tüm dönemlerden farklı olan bir eğitim-öğretim anlayışının vücuda geldiği görülmektedir. Bu dönem, ülkemiz açısından bakıldığında köklü değişikliklerin olduğu bir zaman dilimidir. Medreselerin yerini üniversiteler aldıktan sonra; önceki dönemlerde medreselerin ana sistemi olan ilimlerin bütünsel bir bakış açısıyla aktarılması anlayışı, yerini batı üniversitelerindeki ilimlerin birbirinden ayrı kollara, bölümlere ayrılmasına bırakmıştır. Böylece fakülteler bölümlere, anabilim ve bilim dallarına ayrılmıştır. İlahiyat fakülteleri de bu şekilde anabilim dallarına ve bölümlere ayrılmış fakat kıraat ilmi kendisine müstakil bir alan bulamamıştır. Yıllarca tefsir ilminin alt disiplini olarak kalmıştır. Ancak son yıllarda birkaç üniversitede kıraat anabilim dalları oluşturulması,⁴⁶ son otuz yılda meydana getirilen yüksek lisans ve doktora tezleri bu alanda yeni bir canlanma olarak görülebilir. Buna paralel olarak, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde açılan aşere-takrip kursları ve gönüllü kurrâların vermiş olduğu kıraat eğitimleri bu canlanmaya katkı sağlamaktadır.

1.2. Kıraatlerin Tasnifi

Kıraatler ilim ehli tarafından sıhhat, isnad ve adet itibariyle sınıflandırılmaya tâbî tutulmuşlardır.

1.2.1. Kıraatlerin Sıhhat İtibariyle Tasnifi

Diğer İslami ilimlerde gerçekleştiği gibi kıraat ilmindeki ilkelerin ve kavramların olgunlaşması da zamanla vücuda gelmiştir. Tâbiîn döneminde İslam toplumunun gerek kültürel manada gerekse etnik anlamda genişlemesi, sened

⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âti'l-aşr*, 1/9.

⁴⁶ Dağ, “Kıraat İlminin Akademik Serencamı -Araştırma Mantığı ve Biçimi Üzerine-”, 317-318.

itibarıyla Hz. Peygamber'e ulaşmayan bir takım okuyuşların hatta uydurma kıraatlerin belirmesine, Hz. Osman zamanında okunmayan ve mushafa alınmayan bazı kıraatlerin tekrar gündeme gelmesine neden olmuştur. Bundan dolayı kıraat âlimleri sahih olan kıraatler ile sahih olmayan kıraatleri birbirinden ayırmak için bazı kıstaslar ortaya koymuşlardır. Bir kıraatin sahih sayılabilmesi için gerekli kıstaslar şunlardır:

- 1) Sahih bir senet üzerinden Hz. Peygamber'e dayanması.
- 2) Arapça dili gramerine velev ki bir vecihle dahi olsa uygunluk göstermesi.
- 3) Hattının Hz. Osman döneminde çoğaltılan mushaflardan bir tanesine takdiri olarak dahi olsa uyması.⁴⁷

Bu kıstaslardan yola çıkarak İmam Süyûtî (öl. 911/1505), İbnü'l-Cezerî'den naklen kıraatlerin senetleri yönünden beş çeşit olduğunu rivâyet etmektedir.⁴⁸ Bu beş kıraat zikredilen kıstaslara göre makbul olan ve olmayan kıraatler olarak iki gruba ayrılır. Bunlar sahih kıraatler ve şâz kıraatlerdir.

Sahih kıraatler: Makbul kıraat olma şartlarından üçünü de taşıyan kıraatlerdir ve ikiye ayrılır.⁴⁹ Bunlar: Mütevâtir ve meşhur kıraatlerdir. Aklen yalan üzere birleşmeleri imkân haricinde olan bir topluluğun diğer bir topluluktan naklettikleri kıraatlere mütevâtir kıraatler denir. Kıraat rükünlerinden her üçünü de bulundurduğu halde, tevatür derecesine ulaşamayan kıraatlere ise meşhur kıraatler denir.⁵⁰

Şâz kıraatler: Sahih kıraat kabul edilme şartlarından tamamını veya en az birini ihtiva etmeyen kıraatlerdir.⁵¹ Şâz kıraatler de kendi arasında üç gruba ayrılır.⁵² Bunlar: Âhad, mevzû, müdrec kıraatlerdir. Senedi sahih olup, Hz. Osman Mushaflarının hattına (imla şekline) veya Arap dili gramerine uymayan kıraatlere âhad kıraatler denir.⁵³ Aslı olmadan bir şahısla ilişkilendirilen ve hiçbir esasa dayanmayan uydurma kıraatler, mevzû kıraatler olarak adlandırılır. Tefsir

⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âti'l-aşr*, 1/9; Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 116; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 59.

⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âti'l-aşr*, 1/41-42; Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 116.

⁴⁹ Dimyâtî, *İthâfû fuzalâ 'i'l-beşer*, 1/71; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 59.

⁵⁰ Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 119; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 59.

⁵¹ Dimyâtî, *İthâfû fuzalâ 'i'l-beşer*, 1/71; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 59.

⁵² Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 60.

⁵³ Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 119; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 59.

kabilinden âyetlerin arasına veya sonuna yapılan eklemelere ise müdrec kıraatler denir.⁵⁴

1.2.2. Kıraatlerin Sened İtibariyle Tasnifi

Kıraatleri nakleden kişilerin sened halkasındaki mertebesine izafeten okuyuşlar, birtakım ıstılahlar ile tanımlanmıştır.⁵⁵ Bu ıstılahlar şu şekilde sıralanabilir:

a) Kıraat:

Kıraat imamının, râvileri ile birlikte ittifak ederek diğer imamlardan farklı şekilde yapmış oldukları okuyuşlara denir.⁵⁶ Yani okuyuş farklılıkları, râviler arasında değil imamlar arasında meydana gelmektedir.⁵⁷ Mesela Nâfi‘ kıraati dendiğinde bu ibareden râvileri olan Kâlun ve Verş’in de aynı okuyuşu paylaştıkları anlaşılır.

b) Rivâyet:

Kıraat imamına nisbet edilen okuyuşlardan birkaçını veya birini, ilgili kıraat imamından direkt veyahut vasıtalı bir şekilde edinen kimse için “Râvi” terimi kullanılır. Kıraat imamı bazen kendi râvilerine aynı kelimeyle ilgili nakilleri öğretmiş olabilir. Böylece öğretilen bu nakiller, kendilerini temsil eden râvinin ismine izafe edilir ve bu nakillere “Rivâyet” adı verilir.⁵⁸ İbn Kesîr kıraatinin Bezzî rivâyeti gibi.

c) Tarik:

Kıraat-Râvi zincirinden sonra gelen nakil halkasına tarik denir. Âsım kıraati Hafs rivâyetinin, Ubeyd b. es-Sabbâh tariki gibi.⁵⁹

1.2.3. Kıraatlerin Adet İtibariyle Tasnifi

Kıraatler sayılarına nisbet edilerek Kıraat-i Seb‘a (yedi kıraat), Kıraat-i Aşer (on kıraat) ve Kıraat-i Erbaate Aşer (on dört kıraat) şeklinde adet tasnifine tabi tutulmuşlardır. Kıraatleri inceleyen âlimler, eğitim ve öğretim

⁵⁴ Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 60.

⁵⁵ Dimyâtî, *İthâfû fuzalâ’i l-beşer*, 1/67

⁵⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Mühezzeb fi l-kırââtî l-‘aşr ve tevcîhihâ min tarîki Tayyibeti n-neşr* (Kahire: Mektebetü’s-Safa 2010), 1/27; Birişık, “Kıraat”, 25/426; Temel, *Kıraat ve Tecvid İstılahları*, 102.

⁵⁷ Mehmet Adıgüzel, “Kıraat İlminde Tarik-Sened Boyutu ve Konu ile İlgili Te’lif Edilen Eserler”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Dergisi* 1/16 (Aralık 2000), 234.

⁵⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi l-kırâ’âtî l-‘aşr*, 1/9; Çetin, *Kur’ân-ı İlimleri ve Kur’ân-ı Kerîm Tarihi*, 168.

⁵⁹ Muhaysin, *el-Mühezzeb fi l-kırââtî l-‘aşr*, 1/27; Adıgüzel, “Kıraat İlminde Tarik-Sened Boyutu ve Konu ile İlgili Te’lif Edilen Eserler”, 234.

uygulamalarında her bir kıraat imamı için ikişer râvi ve her râvi için de ikişer tarîki yeterli bulmuşlardır. Adı geçen imam-râvi-tarîk silsilelerinde rivâyetleri alma veya öğrenme noktasında, isnad gereği olarak farklı durumlar görülebilmektedir. Şöyle ki imam-râvi-tarîk kademelerinde bulunan bu kişilerden bazıları birbirlerinden doğrudan nakil yaparlarken bazıları yapmamışlardır. Böyle durumlarda isnad zincirlerinin aralarında bir veya daha çok kimsenin bulunması söz konusudur. Örneğin: Kıraat imamlardan Âsım, Nâfi', Ebû Ca'fer, Kisaî, Halef'ül-Âşir ve Yâkub Hazretlerinin râvileri, kıraatleri imamlarından arz yoluyla (doğrudan) almışlardır. Diğer imamların râvileri ise kıraatleri, imamlarından isnad yoluyla (imam-râvi-tarîk zincirinde adı geçmeyen başka zatlar vasıtasıyla) almışlardır.⁶⁰

1.2.3.1. Kıraat-i Seb'a

Yedi kıraat imamına nisbet edilen mütevâtir kıraatlere Kıraat-i Seb'a denir.⁶¹ Her ne kadar kıraatlerin yedili olarak sınıflandırılmasını ilk yapan kişi İbn-i Mücahid olsa da yedi kıraat okuyuşunu islami ilimler öğreniminin bir ögesi durumuna getiren Endülüslü âlimler Ebû Amr ed-Danî (öl. 444/1053) ile Ebû Muhammed b. Ferrûh eş-Şâtibî'dir (öl. 590/1194). Ebû Amr ed-Danî tarafından yazılan "*Kitabü't-Teysîr*" ve Şâtibî tarafından "*Kitabü't-Teysîr'in*" nazım haline getirildiği "*Hirzû'l-Emanî*" isimli eserler Kıraat-i Seb'â'nın önemli kaynaklarındandır.

Kıraat âlimlerinin ittifakla kabul ettiği yedi kıraat imamı ve bu imamların ravileri şunlardır:⁶²

- 1) Nâfi' b. Abdurrahman (öl. 169/785): Medine
 - a) Mînâ' b. Verdân el-Medenî (Kâlun) (öl. 220/835)
 - b) Osman b. Saîd (Verş) (öl. 197/812)
- 2) Abdullah b. Kesîr (öl. 120/738): Mekke
 - a) Nâfi' b. Ebû Bezze (Bezzî) (öl. 250/864)
 - b) Abdîrrahmân b. Muhammed el-Mahzûmî (Kunbül) (öl. 291/904)
- 3) Ebû Amr b. el-A'la (öl. 154/771): Basra
 - a) Hafs b. Ömer b. Abdilazîz el-Ezdî (Dûri) (öl. 248/862)
 - b) Ebû Şuayb Sâlih b. Ziyâd b. Abdillâh (Sûsi) (öl. 261/874)

⁶⁰ Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 62; Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 101.

⁶¹ Dimyâtî, *İthâfû fuzalâ 'i'l-beşer*, 1/71.

⁶² Dâni, *et-Teysîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*, 167; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 62.

- 4) Ebû İmrân Abdullah b. Âmir b. Yezîd (öl. 118/736): Şam
 - a) Hişâm b. Ammâr b. Nusayr (öl. 245/859)
 - b) Beşîr b. Zekvân (öl. 242/857)
- 5) Âsım b. Behdele (öl. 127/745): Kûfe
 - a) Ebû Bekr Şu'be (öl. 193/809)
 - b) Hafs b. Süleymân (öl. 180/796)
- 6) Hamza b. Habîb b. Ammâre (öl. 156/773): Kûfe
 - a) Halef b. Hişâm (öl. 229/844)
 - b) Ebû İsâ Hallâd b. Hâlid (Hallâd) (öl. 220/835)
- 7) Ali b. Hamza el-Kisâi (öl. 189/805): Kûfe
 - a) Ebû'l-Hâris (öl. 240/854)
 - b) Hafs b. Ömer b. Abdilazîz el-Ezdî (Dûri) (öl. 248/862)⁶³

1.2.3.2. Kıraat-i Aşere

On kıraat imamına nisbet edilen kıraatlerin, ikişer râvîsi ile birlikte okunmasına Kıraat-i Aşere denir.⁶⁴ Onlu kıraat tasnifini İbn-i Mihran en-Nîsaburî (öl. 381/992), “*el-Gâye fî'l-kırâ'âti'l-aşr*” adlı eseriyle İbnü'l-Cezerî'den önce yapmıştır. Fakat onun bu tasnifi fazla rağbet görmemiş ve yedili tasnife alternatif olamamıştır. Onlu tasnifin kıraat öğretim sisteminde kabul görüp yaygınlaşmasında en önemli rol İbnü'l-Cezerî'nin olmuştur.

Bu maksatla İbnü'l-Cezerî önce “*en-Neşr fî'l kırâ'âti'l-aşr*” adlı eserini yazmış, daha sonra adı geçen eseri “*Tayyibetü'n-neşr fî'l-kırâ'âti'l-aşr*” adıyla manzum hale getirmiştir. Ardından talebelere kolaylık olması amacıyla “*Takrîbü'n-neşr fî'l-kırâ'âti'l-aşr*” adıyla bu manzum eseri özet haline getirmiştir. Hedefi kıraat tedris programında Seb'a'nın yerini Aşere'nin almış olmasıdır. Yapmış olduğu bu çalışmalarıyla İbnü'l-Cezerî, yedili sistem anlayışına bir seçenek oluşturmakla birlikte, Kıraat-i Seb'a anlayışının yaygınlaşmasında çok mühim yeri olan eserlerden Dâni'nin “*Kitabü't-Teysîr*” isimli eserindeki yedi kıraati on kıraate tamamlamak üzere “*Tahbîrü't-Teysîr fî kırâ'âti'l-e'immeti'l-aşere*” isimli kitabı telif etmiştir. Daha sonra Şâtibî'nin yazmış olduğu “*Hirzü'l-Emânî*” adlı manzum eserini “*ed-Dürre*” isimli eseriyle nazmetmiştir. İbnü'l-

⁶³ Dâni, *et-Teysîr fî'l-kırâ'âti's-seb'*, 176-177; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, 1/20-21; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 64; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 35-40.

⁶⁴ Dimyâtî, *İthâfû fuzalâ'i'l-beşer*, 1/72.

Cezerî'nin adı geçen eserlerinde yedi kıraat imamına eklediği üç imam ve râvîleri şunlardır:

- 1) Ebû Ca'fer (öl. 130/748): Medine
 - a) Ebü'l-Hâris Îsâ b. Verdân (öl. 160/776)
 - b) Süleymân b. Müslim b. Cemmâz (öl. 170/786)
- 2) İshâk b. Zeyd b. Abdillâh el-Hadramî (Ya'kub) (öl. 205/821): Basra
 - a) Muhammed b. el-Mütevekkil (Ruveys) (öl. 238/852)
 - b) Abdilmü'min b. Abde el-Basrî (Ravh) (öl. 235/849)
- 3) Halef-ül Âşir (öl. 229/844): Kûfe
 - a) Ebû İshâk (öl. 286/889)
 - b) İdrîs b. Abdilkerîm el-Haddâd (öl. 292/905)⁶⁵

1.2.3.3. Kıraat-i Erbeate Aşere

Kıraat-i erbeate aşere, onlu kıraat tasnifine dört imamın okuyuşlarının eklenmesiyle ortaya çıkan kıraattir. Bu imamlar: Hasan el-Basrî (öl. 110/728), İbn Muhaysin (öl. 123/741), el-A'meş (öl. 148/765) veya İbn-i Şenebûz (öl. 328/939), Yahya el-Yezîdî'dir (öl. 202/81).⁶⁶ Bu on dörtlü tasnifi ilk ortaya koyan Ebî Bekr el-Kastallânî'dir (öl. 923/1517). Onu “*İthaf*” müellifi Dimyâtî (öl. 1117/1705) takip etmiştir. Bu dört imamdan şâz olarak kabul edilen kıraatlerin yanında, tamamen sahih okuyuşlara uygun kıraatler de gelmiş ve bu kıraatler kabul görmüşlerdir. Fakat bahse konu bu kıraatler rivâyetlerindeki sened zinciri problemli olduğu için, yer yer ortaya koydukları sahih kıraatlere uygun okuyuşlar dikkate alınmamıştır.⁶⁷

1.3. Kıraat İhtilafları

Günümüze kadar sahih bir şekilde ulaşan ve çıkış nedeni temelde yedi harf olan kıraat lafızlarının bazı yerlerde ittifakları olduğu gibi bazı yerlerde de ihtilafları söz konusudur. İhtilaf edilen kısımlar, usûlî ihtilaflar ve ferşî ihtilaflar olmak üzere ikiye ayrılır.⁶⁸

1.3.1. Usûlî İhtilaflar

Usûlî ihtilaflar, kelimelerdeki telaffuz farklılıklarına denir. Bu farklılıklar iki ya da daha çok okuyuş ihtilafının her birisinin, Kur'ân'da geçtiği bütün

⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'ati'l-aşr*, 1/139; Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l-kırâ'ati'l-aşr*, 1/14; Akdemir, *Kıraat İlmî Eğitimi ve Öğretim Metotları*, 64.

⁶⁶ Dimyâtî, *İthafü fuzalâ'i'l-beşer*, 1/75; Temel, *Kıraat ve Tecvid İstılahları*, 102-103.

⁶⁷ Akdemir, *Kıraat İlmî Eğitimi ve Öğretim Metotları*, 66-67; Birişik, *Kıraat İlmî ve Tarihi*, 146.

⁶⁸ Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 104.

yerlerde bir kural dahilinde okunmasını ifade eder.⁶⁹ Bu ihtilaflar; idğam, izhar, med, kasr, imale, beyne, hazf, isbat, ibdal, nakil, sekit, ravm, işmam, sıla, med sıla gibi formlardır.⁷⁰ Bu formlar, kelimenin yapısında (bina), imlasında (Resm-i Osmanî) ve manasında hiçbir değişiklik oluşturmeyen eda ihtilaflarıdır.⁷¹ Usûlî ihtilaflar, kelimelerin ses yönüyle de ilgili olmasından dolayı “fonetik farklılıklar” diye de adlandırılmaktadır.⁷² Örneğin “مُوسَى” kelimesinin kıraat-i aşereye göre telaffuzunda usûlî farklılıklar vardır. Kıraat imamlarından Nâfi’nin ikinci ravisi Verş bir seferinde fetih ile⁷³ yani normal med yapılırken okunduğu şekliyle “Musea” gibi, diğer bir seferinde Verş ve kıraat imamlarından Ebû Amr beyne⁷⁴ ile fethadan kesreye doğru bir meyil ile “Musee” gibi bir sesle, kıraat imamlarından Hamza, Kisaî ve Halef imale⁷⁵ ile fethadan kesreye, beyne daha çok bir meyille “Musii” gibi bir telaffuzla okurlar. Bu farklılıklar kelimelerin telaffuzuyla alakalı olduğundan manaya bir etkileri yoktur. Bu sebeple usûlî ihtilafların tefsire etki eden bir yönü bulunmamaktadır.⁷⁶

1.3.2. Ferşî İhtilaflar

Ferş kelimesi sözlükte “döşemek, yaymak ve sermek” manalarına gelmektedir.⁷⁷ Ferşî ihtilaflar, her sûrede farklı farklı yerlerde bulunan ve belirli kurallara bağlı olmayan, bağımsız ihtilaflardır ki bunlar sarf ve nahivle ilgili farklılıklar olarak kelimenin biçiminde meydana gelen ihtilaflardır.⁷⁸ Yani tamamen sarf ve nahiv olgularına dayanmaktadır.⁷⁹ Örneğin “مَالِكٍ” lafzını kıraat imamlarından Nâfi’, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza ve Ebû Ca’fer “مَلِكٍ”

⁶⁹ Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 57.

⁷⁰ Abdülfettah b. Abdülgani b. Muhammed el-Kâdî, *el-Vâfi fî şerhi’ş-Şâtibiyye fî l-kırâ’âtî’s-seb’i* (Medine: Meketbetü’l-Dar, 1989), 199; Başkan, *Anlamı Etkileyen Kıraat Farklılıklarının Tescihi*, 104.

⁷¹ Muhammed el-Kâdî, *el-Vâfi fî şerhi’ş-Şâtibiyye*, 199; Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları*, 63.

⁷² Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 57.

⁷³ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/111; Fetih, elif harfinin teleffuzunda okuyucunun ağzını açmasına verilen ad. Detaylı bilgi için bkz: Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları*, 64; Fakri Özcan, *İstanbul Târîki Ahmed es-Sûfî Mesleği’ne Göre Tertip Edilmiş Aşere Kavâidi* (Rize: y.y., 2022), 47.

⁷⁴ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/111; Beyne, fetha harekeyi fetha ile kesre arası bir sesle okumaya verilen ad. Detaylı bilgi için bkz: Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları*, 51.

⁷⁵ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/111; İmale, Fetha harekeyi kesreye, elif harfini de yâ harfine yakınlaştırarak okumaya verilen ad. Detaylı bilgi için bkz: Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları*, 91.

⁷⁶ Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 104.

⁷⁷ Halil b. Ahmed, “f-r-ş” Md., 3/311.

⁷⁸ Muhammed el-Kâdî, *el-Vâfi fî şerhi’ş-Şâtibiyye*, 199; Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları*, 63; Başkan, *Anlamı Etkileyen Kıraat Farklılıklarının Tescihi*, 104.

⁷⁹ Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 70.

formunda mim harfini elifsiz okurlarken; Âsım, Kisaî, Ya‘kub ve Halef “مَالِكٍ” formunda, mim harfini elifle okurlar.⁸⁰

Ferşî farklılıklar usûlî farklılıklar gibi belli bir formülasyona tabi değildir. Bir kelime Kur’ân’da bulunduğu kimi yerlerde aynı şekilde okunurken kimi yerlerde farklı okunabilmektedir. Bu durum Hz. Peygamber’in ilgili kıraatleri tek tek okumuş olduğu neticesini ortaya koymaktadır.⁸¹ Bazı ferşî ihtilaflar manaya etki ederlerken bazıları etki etmemektedir. Örneğin yukarıda verilen misalde geçen “مَالِكٍ” lafzı “mülk sahibi” manasına gelirken “مَلِكٍ” lafzı “sultan, hükümdar, melik” manalarına gelerek anlama etki etmektedir.⁸² Başka bir ferşî okuyuşa örnek olarak “صِرَاطٍ” lafzını bazı kıraat imamı yine “صِرَاطٍ” formunda bazıları ise “سِرَاطٍ” formunda okumaktadırlar.⁸³ Bu iki okuyuşun manası da aynı olup “yol” demektir⁸⁴ ve manaya bir etkisi yoktur.

1.4. Harem Bölgesi Kıraat Çalışmaları

Harem Bölgesi, Kur’ân’a ilk muhatap olan yer olması ve nice kıraat faaliyetlerine ev sahipliği yapması bakımından önemli bir yerdir. Vahyin ilk indiği yer olan Mekke ve hicretten sonra Müslümanların güçlenip çoğaldığı yer olan Medine, kıraat açısından büyük önem arzeden iki şehirdir. Mekke ve Medine kıraat okullarının ilki, Hz. Peygamber ise bu okulların ilk hocasıydı.⁸⁵ Hz. Peygamber “İnsanlara, onlara gönderileni beyan etmen ve onların da tefekkür etmeleri maksadıyla bu Kur’ân’ı sana inzal ettik.”⁸⁶ meâlindeki âyette ifade edilen emre uyarak ashâbına Kur’ân’ı öğretmiş ve gerekli yerleri beyan etmiştir.

Mekke’de Mescid-i Haram ve Erkam bin Ebû’l-Erkam el-Mahzumi’nin (öl. 55/675) evi Dâru’l-Erkâm, Medine’de ise başta Mescid-i Nebvî olmak üzere mescidlerde, Ensar ve Muhacirlerin evlerinde ve diğer mekânlarda sahabeden kıraat alanında mâhir kişiler, Hz. Peygamber’den öğrendikleri kıraatleri diğer Müslümanlara öğretmişlerdir. Tarihi serencam içerisinde kıraatler sırasıyla

⁸⁰ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/53.

⁸¹ Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 71; Başkan, *Anlamı Etkileyen Kıraat Farklılıklarının Tevcihi*, 106.

⁸² İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 77-78.

⁸³ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/53.

⁸⁴ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 80.

⁸⁵ Nebil Muhammed İbrahim Âlu İsmail, *Kıraat İlmi, Doğuşu Gelişmesi ve İslami İlimlere Etkisi*, çev. Yavuz Fırat (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021), 184.

⁸⁶ en-Nahl 16/44.

sahabeden tabiîne ve onlardan da sonraki nesillere, sahih senedlerle silsile halinde mahir kurrâlar vasıtasıyla günümüze kadar gelmiştir.⁸⁷

Hicâz bölgesinin özellikle Harem Bölgesi'nin kıraat silsilesinde önde gelen kurrâlar şu şekilde sıralanabilir: Übey b. Ka'b (öl. 33/654), Osman b. Affân (öl. 35/656), Zeyd b. Sâbit (öl. 45/665), Ebû Hureyre (öl. 59/678), Abdullah b. Ayyâş (öl. 64/684), Abdullah b. Abbâs (öl. 68/688), Abdullah b. Sâib (öl. 68/688), Mücâhid b. Cebr (öl. 103/721), Abdurrahmân b. Hüzmûz el-A'rec (öl. 117/735), Abdullah b. Kesîr (öl. 120/738), Şeybe b. Nassâh (öl. 130/747), Ebû Ca'fer (öl. 130/747), Nâfi' el Medenî (öl. 169/785), Kâlûn (öl. 220/835), Bezzî (öl. 250/864), Kunbül (öl. 291/903), İshak b. Ahmed (öl. 308/920), Muttavi'î (öl. 371/981), Ebû Abdullah el-Kârazînî (öl. 440/1048), Ebû Ma'ser et-Tâberî (öl. 478/1085), Abdulkahir b. Abdüsselam el-Mekkî (öl. 493/1099), Hasan b. Abdullah (öl. 547/1152), İbn-i Müsdî (öl. 663/1264), Ebû Muhammed ed-Dellâsî el-Mehzûmî (öl. 761/1359), İbn-i Sâlih el-Medenî (öl. 785/1383), Ebû Mansûr eş-Şeybânî et-Taberî (öl. 841/1437), İbrâhîm b. Ulvî (öl. 938/1531), Aliyyü'l-Kârî (öl. 1014/1605), Abdullah Bâkşîr (öl. 1076/1665), Ahmed en-Nahâlî (öl. 1130/1717), Ahmed el-Merzûkî (öl. 1262/1845), Şeyh Hasan eş-Şâir (öl. 1400/1979).⁸⁸

1.4.1. Harem Bölgesi Kıraat İmamları

Kıraatler isimlendirilirken kıraati meşhur olan imam hangi beldeyese ilgili kıraat de o yer ile adlandırılmıştır. İsimlendirmeye başlanırken, Hz. Peygamber'e hürmeten Medine şehrinde başlanmış, diğer beldelerdeki kıraatler de Medine şehrine yakınlığına göre sıralanmıştır. Bu sıralama şu şekildedir: Medine, Mekke, Basra, Şam, Kûfe. İmam sıralaması ise Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn-i Âmir, Âsım, Hamza, Kisâi, Ebû Ca'fer, Ya'kub el-Hadramî, Halef şeklindedir. Harem Bölgesi kıraat imamları ise Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer'dir.

1.4.1.1. Nâfi': Hayatı ve İlmi Kişiliği

Aslen İsfahân'lı olup, gerçek ismi Ebû Ruveym Nâfi' b. Abdurrahmân b. Ebû Nuaym el-Leysî el-Medenî'dir (öl. 169/785).⁸⁹ Çocukluk evresine ait bazı izlerin Medine'de rastlandığına bakılarak burada dünyaya geldiği rivâyet edilir.⁹⁰ Vefat ettiği tarih ve kaynaklara göre doksan yıllık ömrü göz önünde

⁸⁷ İbrahim Âlu İsmail, *Kıraat İlmi*, 186.

⁸⁸ İbrahim Âlu İsmail, *Kıraat İlmi*, 186; Abdulhekim Ağırbaş, *Kıraat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar (Türkiye-Suudi Arabistan-Mısır Örneği)* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 371-372.

⁸⁹ Dimyâtî, *İthâfû fuzalâ 'i'l-beşer*, 1/19; Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l-kirâati'l-'aşr*, 1/14.

⁹⁰ Dâni, *et-Teysîr fi'l-kirâ'âti's-seb'*, 167.

bulundurulduğunda, doğduğu tarih yaklaşık miladi 698 yılıdır.⁹¹ En sık kullanılan künyesi Ebû Ruveyym olmakla birlikte bazı kaynaklarda Ebû Abdurrahmân, Ebû'l-Hasen, Ebû Abdillâh gibi farklı künyeleri de zikredilmektedir.⁹² Ca'vene b. Şeûb el-Leysî adlı zatın mevlâsı olduğundan kendisi Leysî lakabıyla anılmıştır.⁹³ Kıraat imamları sıralamasında birinci sırada olan kıraat imamıdır. Rûmuza (l) "Elif"dir.⁹⁴ Medine Kıraat İmamı'dır. Herkes tarafından kıraatteki otoritesi onay almıştır. İmam Malik (öl. 179/795) ve İmam Ahmed b. Hanbel'in (öl. 241/855) takdirini kazanmıştır.⁹⁵

Yetmiş yılı aşkın Kur'ân hocalığı yapmış, altmış yıl boyunca Medine Mescidinde namaz kılmıştır. Hadis ilmine ve Arap Dili'ne de vâkıf olan Nâfi'nin; nur yüzlü, doğru sözlü, zühd sahibi, cömert ve kıraati güzel bir kimse olduğu bildirilmiştir.⁹⁶

Nâfi' kıraat ilmini tahsil ederken tâbiîn neslinden yetmiş kadar kişiden istifade ettiğini söylemiştir. Bir kişinin şüphe ve tereddüt gösterdiği vecihleri almadığını belirtmiştir. Aynı zamanda şâz bir vecih niteliğiyle ortaya koyulan kıraatleri de terkettiğini dile getirmiş,⁹⁷ kıraatini bu metotla oluşturmuştur. Yapmış olduğu bu metodu uygularken kıyas yoluna başvurmuş, bazı imamlarda görüldüğü gibi ictihada yer vermemeye ve kendi re'yi ile hareket etmemeye özen göstermiştir. Kıraatini hocalarından aldığı gibi aynen muhafaza etmiştir.⁹⁸

Kendisinden İmam Mâlik de kıraat öğrendiği için İmam Mâlik'i fıkıhta İmam tanıyan kişiler, kıraatte de hocası olan Nâfi'nin kıraatini tercih etmişlerdir.⁹⁹ İmam Nâfi'nin kıraat silsilesi şu şekildedir: Nâfi' kıraatini Ebû Ca'fer, Abdurrahmân b. Hüzmüz el-A'rec, Şeybe b. Nassah, Müslim b. Cündeb ve Yezid b. Rûman'dan, onlar da Ebû Hureyre, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b.

⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âti'l-aşr*, 1782; Tayyar Altıkulaç, "Nâfi' b. Abdurrahman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/ 287–288.

⁹² Dimyâtî, *İthâfû fuzalâ'i'l-beşer*, 1/ 34.

⁹³ Altıkulaç, "Nâfi' b. Abdurrahman", 32/288.

⁹⁴ Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 267; Feyizli, *Kıraat-i Aşere*, 51.

⁹⁵ Altıkulaç, "Nâfi' b. Abdurrahman", 32/ 288.

⁹⁶ Dimyâtî, *İthâfû fuzalâ'i'l-beşer*, 1/19; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 237-238.

⁹⁷ Şemsuddin Ebi Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Ma'rîfetü'l-kurrâ'i'l-kibâr 'ale't-tabakâti ve'l-a'sâr*, thk. Tayyar Altıkulaç (İstanbul: İSAM Yayınları, 1995), 1/244.

⁹⁸ Altıkulaç, "Nâfi' b. Abdurrahmân", 32/ 288.

⁹⁹ Hasan Tahsin Feyizli, *Kıraat-i Aşere* (Ankara: DİB Yayınları, 2018), 51.

Ayyaş'dan, onlar da Zeyd b. Sabit, Ubey b. Ka'b ve Ömer b. Hattâb'dan, onlar da Hz. Peygamber'den almışlardır.¹⁰⁰

Kâlûn ve Verş, Nâfi' kıraatinin en meşhur iki râvîsidir. Onların rivayetleri kıraat eserlerinin neredeyse tamamında birlikte yer almıştır. İmam Nâfi'nin kıraati, bu iki ravinin kıraatleriyle geniş bir alana yayılarak günümüze kadar ulaşmıştır.¹⁰¹

Nâfi'nin birinci râvîsi olan¹⁰² daha çok Kâlûn lakabıyla bilinen¹⁰³, Ebû Mûsâ İsâ b. Mînâ b. Verdân ez-Zürekî el-Medenî'dir (öl. 220/835).¹⁰⁴ Nâfi'nin üvey oğlu olduğu da rivâyet edilen Kâlûn'a bu künye Nâfi' tarafından verilmiştir. Kıraat alanında olduğu gibi nahiv alanındaki maharetiyle de ön plana çıkmıştır. Nâfi' haricinde İsâ b. Verdân'dan da kıraat okuyan Kâlûn başta kendi oğulları Ahmed ve İbrâhîm olmak üzere Ahmed b. Yezîd el-Hulvânî, Muhammed b. Harun Ebû Neşît, Ahmed b. Salih el-Mısri ve daha birçok kimseye kıraat okutmuştur.¹⁰⁵

Nâfi'nin ikinci râvîsi olan Verş¹⁰⁶, aslen Kayrevanlı olduğu halde Mısır'da dünyaya gelmiştir.¹⁰⁷ Zamanında Ebû'l-Kâsım ve Ebû Amr künyeleriyle de anılan Verş, seri bir şekilde hareket ettiği için hocası Nâfi' tarafından "Vereşân" diye bilinen güvercin türü bir kuşun ismiyle çağrıldığı ve zaman içerisinde bu sözcüğün "Verş" şekline dönüştüğü belirtilmektedir. Okuyuşunun tatlılığı ve sesinin güzelliği sayesinde zevkle dinlenen Verş, kıraat ilminde sika ve hüccet diye nitelendirilir. Kıraat noktasında hocasından yer yer ayrılmış fakat bunların sahih ve makbûl kıraatler olduğu belirtilmiştir.

Öğrencileri vasıtasıyla Nâfi'nin kıraati Medine'den Kuzey Afrika'ya ve Endülüs'e kadar ulaşmıştır. Nâfi' kıraatinin Verş rivâyeti, Verş'in yetiştirdiği öğrencileri vasıtasıyla önce Mısır'da ve daha sonra da Kuzey Afrika ülkelerinde

¹⁰⁰ İbn Mücâhid, *Kıtabü's-seb'a*, 25; Dimyâtî, *İthâfî fuzalâ'i'l-beşer*, 1/19; Adıgüzel, "Kıraat İlminde Tarik-Sened Boyutu ve Konu ile İlgili Te'lif Edilen Eserler", 236; Feyizli, *Kıraat-i Aşere*, 305.

¹⁰¹ Altıkulaç, "Nâfi' b. Abdurrahmân", 32/288.

¹⁰² Muhaysin, *el-Mühezzebe fi'l-kirââti'l-aşr*, 1/16; Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 118.

¹⁰³ Dâni, *et-Teyisr fi'l-kirâ'âti's-seb'*, 168.

¹⁰⁴ Muhaysin, *el-Mühezzebe fi'l-kirââti'l-aşr*, 1/16.

¹⁰⁵ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr*, 1/327; Adıgüzel, "Kıraat İlminde Tarik-Sened Boyutu ve Konu ile İlgili Te'lif Edilen Eserler", 236.

¹⁰⁶ Dâni, *et-Teyisr fi'l-kirâ'âti's-seb'*, 169.

¹⁰⁷ Muhaysin, *el-Mühezzebe fi'l-kirââti'l-aşr*, 1/16.

okunmuş ve yaygınlık kazanmıştır. Günümüzde Âsım kıraati Hafs rivâyetinden sonra dünyada en çok okunan ikinci kıraat, Nâfi' kıraatinin Verş rivâyetidir.¹⁰⁸

Nâfi' kıraatinin dikkat çeken bazı özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- a) “الأنبياء، النبوة، النبيين” gibi kelimeleri “الأنبياء، النبوة، النبيين” şeklinde okumaktadır.
- b) “شهداء إدا” örneğinde olduğu gibi, yan yana gelen iki hemzeden ilki üstünlü, diğeri esreli ise bu ikinci olan hemze teshîl edilir: “شهداء هذا” gibi.¹⁰⁹
- c) “تذكرون” kelimesinin geçtiği her yerde “ذ” harfi şeddeli okunur: “تذكرون” gibi.
- d) Kâlûn rivâyetinde cemi mimleri, hem sıra ile hem de sılasız okunur: “عَلَيْهِمْ ← عَلَيْهِمْ مِنْكُمْ ← مِنْكُمْ” gibi.¹¹⁰
- e) Kâlûn'un okuyuşunda “هُوَ” ve “هِيَ” müfred gaib-gaibe zamirlerinin öncesinde “و، ف، ل” harflerinden birisi geldiğinde “هـ” harfi iskân ile okunur: “وَهُوَ، وَهِيَ، فَهُوَ، فَهِيَ، لَهُوَ، لَهَا” gibi.
- f) Verş rivâyetinde katı' hemzesinden önce sâkin bir harf geldiğinde, hemzenin harekesi sâkin harfe verilerek nakil ile okunur. Buna göre örneğin: “مَنْ أَمَنَ” lafzı “مَنَامَنَ” olarak, “الْآخِرَةُ” lafzı “الْآخِرَةُ”¹¹¹ olarak telaffuz edilir.¹¹²

1.4.1.2. İbn Kesîr: Hayatı ve İlmi Kişiliği

Kaynaklarda İranlı olduğu belirtilen Abdullah b. Kesîr Mekke'de dünyaya gelmiştir.¹¹³ Başlarda aktarlık mesleğini icra ettiği ve Bahreyn Bölgesinin hoş kokularıyla meşhur Dârîn Limanına nisbet edilerek Hicaz Bölgesi'ndeki aktarlara Dârî lakabı verildiği için bu isimle tanınmıştır.¹¹⁴ Sahabeden Ebû Eyyûb el-Ensârî, Enes b. Mâlik ve Abdullah b. Zübeyr ile görüşmüştür.¹¹⁵ Mekke kıraat imamı olan İbn Kesîr tâbiündandır. Kıraat imamları sıralamasında ikinci sırada olan kıraat

¹⁰⁸ Tayyar Altıkulaç, “Verş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/ 63.

¹⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırı'âti'l-aşr*, 2/128; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/129.

¹¹⁰ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/53.

¹¹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırı'âti'l-aşr*, 2/155; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/65.

¹¹² Altıkulaç, “Nâfi' b. Abdurrahmân”, 32/ 288-289; Özcan, *İstanbul Târîki Ahmed es-Sûfi Mesleği'ne Göre Tertip Edilmiş Aşere Kavâidi* (Rize: y.y., 2022), 62.

¹¹³ Dâni, *et-Teyisr fi'l-kırı'âti's-seb'*, 169; Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 118.

¹¹⁴ Tayyar Altıkulaç, “İbn Kesîr, Ebû Ma'bed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/ 131.

¹¹⁵ Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 118.

imamıdır. İbn Kesîr'in remzi (ـ) “dal” harfidir.¹¹⁶ İbn Kesîr okuyuşunun güvenilirliği üzerine Mekkeliler icma etmişlerdir. O hem Mescid-i Haram'ın hem de Mekkenin kârîliğini yapmıştır. Bu görevi ömrünün sonuna kadar eda etmiştir. Çok düzgün bir okuyuşa sahip olan İbn Kesîr'i gerek kıraat noktasında gerekse diğer konularda ayıplayan veya tenkid eden olmamıştır.¹¹⁷

Kur'ân derslerini Abdullah b. Abbas'ın mevlâsı olan Dirbâs'tan ve Mücâhid b. Cebr'den okumuştur.¹¹⁸ Abdullah b. Sâib'den de ders aldığı söylenmiş olsa da, Zehebî (öl. 748/1348) bu durumun böyle olmadığını ve Kur'ân'dan sadece bir bölüm okuma ihtimalinin olduğunu söylemiştir.¹¹⁹

İbn Kesîr kıraatini Ömer b. Hattâb, Ubeyy b. Ka'b ve Abdullah b. Saib olmak üzere üç silsile şeklinde almıştır. Bu üç silsile şu şekildedir:

- a) İbn Kesîr kıraati Abdullah b. Saib'den, o Ubeyy b. Ka'b ile Ömer b. Hattâb'dan, son olarak onlar da Hz. Peygamber'den almışlardır.
- b) İbn Kesîr kıraati Mücahid b. Cebir'den, o Abdullah b. Abbas ile Abdullah b. Saib'den, Abdullah b. Abbas ise Ubeyy b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit ile Ömer b. Hattâb'dan, en sonunda onlar da Hz. Peygamber'den almışlardır.
- c) İbn Kesîr kıraati Dirbas'dan, o Abdullah b. Abbas'dan, o da Ubeyy b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit ile Ömer b. Hattâb'dan, son olarak onlar da Hz. Peygamber'den almışlardır.¹²⁰

İbn Kesîr'den kıraat alan kişiler ise şunlardır: Şibl b. Abbad, İsrâil b. Abdillâh b. Kostantin, Maruf b. Müşkan Hammad b. Selem, Ebû Amr, İbn A'la, Halid b. Ahmed, Kurre b. Halid, Cerir b. Hazm, Sadaka b. Abdillâh İbn Kesîr ve Ebû Bekir Muttarîf b. Ma'kil en-Nehdi'dir. Bu raviler arasında öne çıkanlar, İbn Kesîr'in kıraatini rivâyetlerle günümüze intikal ettiren Ahmed b. Muhammed b. Bezzî ve Muhammed b. Abdurrahmân b. Kunbül'dür.¹²¹

İbn Kesîr'in birinci râvîsi olan Bezzî aslen Hemedanlı (veya Fârisli) olup Mekke'de dünyaya gelmiştir.¹²² Bezzî diye şöhret bulması dedelerinden Ebû Bezze'ye nisbetinden dolayıdır. Kıraat ilmindeki ilk hocası babasıdır. Daha sonra

¹¹⁶ Muhsin Demirci, *Kur'ân Tarihi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2020), 226.

¹¹⁷ Birişık, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 118.

¹¹⁸ Altıkulaç, “İbn Kesîr, Ebû Ma'bed”, 20/ 131.

¹¹⁹ Zehebî, *Ma'rîfetü'l-kurrâ'i'l-kibâr*, 1/113; Altıkulaç, “İbn Kesîr, Ebû Ma'bed”, 20/ 131.

¹²⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 22; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âti'l-aşr*, 1/95-101; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 36.

¹²¹ Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 119.

¹²² Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l-kırââti'l-'aşr*, 1/16.

Vehb b. Vâzih, İkrime b. Süleyman, Abdullah b. Ziyâd gibi zamanın meşhur kıraat âlimlerinden ders almıştır. Bezzî'nin kıraat alanında büyük bir otorite olduğu hakkında görüş birliği bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in hatmi sırasında Duhâ sûresi ve ondan sonra gelen sûreler bittikten sonra getirilen tekbir âdetini Bezzî başlatmıştır. Mescid-i Harâm'da kırk yıl müezzinlik yapmıştır. Mekke'de vefat etmiştir (öl. 120/738).¹²³

İbn Kesîr'in ikinci ravisi olan Kunbül¹²⁴ Mekke'de dünyaya gelmiştir. Mahzûmoğulları'nın mevlâsı olduğu kaydedilmiştir. "Kunbîl" adıyla bilinen ve sığır cinsi hayvanların hastalıklarının iyileştirilmesi için içirilen bir ilâcî gözlerinin tedavisine kullanması sebebiyle Kunbül lakabıyla meşhur olmuştur. Mekkeli birçok öğrenci kıraat ilmi için Kunbül'den istifade ettikleri gibi uzak beldelerden gelerek onun derslerine iştirak edenler de olmuştur.¹²⁵

İbn Kesîr kıraatine ait bazı hususlar şu şekilde sıralanabilir:

- a) Kunbül'ün rivâyetine göre, Kur'ân-ı Kerîm'deki "الصِّرَاطُ" ve "صِرَاطُ" kelimeleri "sin" harfiyle "سِرَاطُ" ve "السِّرَاطُ"¹²⁶ şeklinde okunmaktadır.
- b) İbn Kesîr kıraatinde "كَمْ، هُمْ" gibi cemi zamirlerinin sonundaki "mîm" harflarına damme verilip uzatan bir vâv takdir edilerek, bu kelimeler sılayla okunur. "كُمُو، هُمُو" gibi.
- c) Müfred müzekker gâib zamirlerinin sâkin bir harften sonra geldiği durumlarda, bu zamirleri harekeleri cinsinden bir med harfinin takdiriyle sıra ile yani uzatılarak okunur. "فِيهِ، مِنْهُ" gibi.
- d) "هُرُوا" kelimesini Kur'ân'da var olduğu bütün yerlerde "هُرَاءُ" şeklinde¹²⁷, "أَرْنَا" kelimesi "أَرْنَا" şeklinde ("râ" harfini iskânla), "خُطَوَاتُ" kelimesi "خُطَوَاتُ" ("tâ" harfini iskânla) şeklinde, "الْقُدْسُ" kelimesi "الْقُدْسُ" şeklinde, "أَكْلُ، أَكْلُ، أَكْلُ" kelimelerindeki "kef" harflerini sükûnla "أَكْلُ، أَكْلُ، أَكْلُ" şeklinde okunmaktadır.

¹²³ Tayyar Altıkulaç, "Bezzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul 1992), 6/114-115.

¹²⁴ Dimyâtî, *İthâfû fuzalâ 'i'l-beşer*, 1/20-21; Muhaysin, *el-Mühezzebe fi'l-kirâ'ati'l-aşr*, 1/16.

¹²⁵ Tayyar Altıkulaç, "Kunbül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/375.

¹²⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kirâ'âti'l-aşr*, 1/213; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/53; Süveyd, *Manzumetü Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-aşr*, 12; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/53.

¹²⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kirâ'âti'l-aşr*, 2/162; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/115.

- e) “الْقُرْآن” kelimesindeki hemzenin harekesi öncesindeki sakin harfe nakledilir daha sonra hemze hazfedilerek “الْقُرْآن”¹²⁸ şeklinde okunmaktadır.¹²⁹

1.4.1.3. Ebû Ca‘fer: Hayatı ve İlmi Kişiliği

Gerçek ismi Ebû Ca‘fer Yezid b. el-Ka‘ka’dır.¹³⁰ Doğumu ve çocukluğu hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Ancak ihtimalle ömrünün hepsini Medine’de geçirdiği ve doksan küsur yaşlarında iken burada vefat ettiği nakledilmektedir. Hz. Peygamber’in zevcesi Ümmü Seleme’nin veya Abdullah b. Ayyaş’ın âzatlısıdır. Kıraat imamları sıralamasında sekizinci sırada olan Ebû Ca‘fer, tâbîinden olup Medine kıraat imamıdır.¹³¹

Her ne kadar kıraati ile ilgili “şâz” nitelemesi olsa da, Mescid-i Nebevî’de uzun yıllar ashâbın ve tâbîinin önde gelen kişileri arasında Kur’ân dersleri vermiştir. Hz. Peygamber’in sahâbîleri ve onlardan sonra gelen tâbîinin Ebû Ca‘fer okuyuşunu yadırgamamış olması, onun kıraatinin en açık delillerinden biridir.¹³²

Remzi (جع) “ca”dır.¹³³ Peygamber Efendimiz’in (s.a.v) vefatından elli küsur sene sonra Mescid-i Nebevî’de kıraat dersleri vermeye başlamıştır. Medine kıraat imamı olarak anılmasının sebebi çok uzun yıllar Mescid-i Nebevî’de kıraat dersleri vermiş olması ve bu görevi hayatının sonuna kadar sürdürmüş olmasıdır.¹³⁴

Ebû Ca‘fer’in kıraatinin, diğer iki kıraat imamı Halef b. Hişâm ve Ya‘kûb el-Hadramî’nin kıraatleri ile beraber sahih ve mütevâtir kıraatler için söz konusu olan üç şartı da taşıdığı kabul edilmiştir.¹³⁵

Ebû Ca‘fer’in kıraati şu şekildedir: O kıraatini mevlâsı Abdullah b. Ayyâş, Abdullah b. Abbas ile Ebû Hureyre’den, bu üçü Ubeyy b. Ka‘b’dan, Abdullah b.

¹²⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âti’l-aşr*, 2/170; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/138.

¹²⁹ Altıkulaç, “İbn Kesîr, Ebû Ma‘bed”, 20/131.

¹³⁰ Dimyâtî, *İthâfû fuzalâ’i’l-beşer*, 1/29; Muhaysin, *el-Mühezzeb fi’l-kırââti’l-‘aşr*, 1/17.

¹³¹ Tayyar Altıkulaç, “Ebû Ca‘fer el-Kârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/116; Çetin, *Kur’ân-ı İlimleri ve Kur’ân-ı Kerîm Tarihi*, 172-173.

¹³² Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 134.

¹³³ Demirci, *Kur’ân Tarihi*, 228; Feyizli, *Kıraat-i Aşere*, 57.

¹³⁴ Altıkulaç, “Ebû Ca‘fer el-Kârî”, 10/116.

¹³⁵ Altıkulaç, “Ebû Ca‘fer el-Kârî”, 10/116.

Abbas ile Ebû Hureyre Zeyd b. Sabit'den, Zeyd b. Sâbit ile Ubeyy b. Ka'b ise Hz. Peygamber'den elde etmişlerdir.¹³⁶

Ebû Ca'fer her ne kadar birinci kıraat imamı olan Nâfi'nin hocalığını yapmış olsa da, onun kıraati Nâfi'nin kıraati kadar meşhur olamamıştır. Ebû Ca'fer'den birçok kişi kıraat dersi almıştır. Bu öğrencilerin en meşhurları ise Ebû Musa İsâ b. Verdân ve Süleyman b. Cemmâz'dır.¹³⁷

Ebû Ca'fer'in birinci râvîsi İsa b. Verdân Medineli'dir.¹³⁸ Hazzâ lakabıyla meşhur olmuştur. İsa b. Verdân kıraat ilmini Ebû Ca'fer ile Şeybe b. Nisâh'tan almış daha sonra on kıraat imamlarından biri olan Nâfi' b. Abdurrahmân'a kıraatini arzetmiştir.¹³⁹

Ebû Ca'fer'in diğer ravisi Süleyman b. Cemmâz¹⁴⁰ Benî Zühre'nin mevlâsıdır. Ebû Ca'fer ve Nâfi'den kıraat almıştır. Kendisinden Kuteybe b. Mihrân ve Ebû İshak İsmâil b. Ca'fer el-Medenî kıraat ilmini öğrenmişlerdir. Medîne Mushafları ile Hz. Osman Mushafı arasında bulunan farklılıkları ortaya koyup onları rivâyet eden kişilerden birisi olması, Süleyman b. Cemmâz'ın Kur'ân tahsili ve kıraat ilmindeki yerini önemli kılan hususlardan biridir.¹⁴¹

Ebû Ca'fer kıraatinde dikkat çeken bazı özellikler şunlardır:

- a) Hurûf-u mukattaayı sekte ile okumaktadır.
- b) Vasıl halinde, cemi zamirlerinde bulunan mimlerin sonuna bir vâv takdir ederek sıra ile okur. “عَلَيْهِمْ ← عَلَيْهِمْ، مِنْكُمْ ← مِنْكُمْ”
- c) Müfred müzekker gaib ve müfred müennes gaibe zamirleri olan “هُوَ” ve “هِيَ” lafızları, kendilerinin makablinde üstünlü “lâm”, “vâv” veya “fâ” harflerinden biri geldiğinde “hâ”nın iskânıyla okunur: “هُوَ، فَهُوَ، لَهُوَ” gibi.
- d) Bazı müstesna yerler haricinde iskânlı hemzeleri, makablisindeki harfin harekesine uygun bir med harfine (fetha ise elif'e, esre ise yâ'ya, ötre ise vâv'a) ibdâl eder: “يَوْمُئِذٍ ← يَوْمُئِذٍ، يَأْمُرُونَ ← يَأْمُرُونَ، بَيْسَ ← بَيْسَ” gibi.

¹³⁶ Dimyâtî, *İthâfû fuzalâ 'i'l-beşer*, 1/29; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 40.

¹³⁷ Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 40.

¹³⁸ Muhaysin, *el-Mühezzebe fi'l-kirâti 'l-'aşr*, 1/17.

¹³⁹ Tayyar Altıkulaç, “İsâ b. Verdân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/445.

¹⁴⁰ Muhaysin, *el-Mühezzebe fi'l-kirâti 'l-'aşr*, 1/17.

¹⁴¹ Tayyar Altıkulaç, “Süleymân b. Cemmâz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/395-396.

- e) Bazı istisnaları olmakla birlikte iskânlı “nun” harfinden veya tenvinden sonra gelen ızhar harflerinden “hâ” (خ) veyahut “ğayn”dan (غ) biri gelirse ihfâ ile okur: “مَنْ خَشِيَ، نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ” gibi.¹⁴²
- f) “وَكَايْنُ” kelimesini, hemzeli olarak “وَكَايْنُ” şeklinde teshil ile okur.¹⁴³

¹⁴² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âti'l-aşr*, 2/162; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/112.

¹⁴³ Altıkulaç, “Ebû Ca'fer el-Kârî”, 10/116.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HAREM BÖLGESİ KIRAAT İMAMLARI ARASINDAKİ FERŞÎ FARKLILIKLARIN ANLAM BOYUTU

Çalışmanın bu bölümünde, Harem Bölgesi kıraat imamlarının kıraat-i aşereye göre anlama etki eden kıraat farklılıkları ve bu farklılıkların anlam boyutu üzerinde durulacaktır.

Bu esnada öncelikle ilgili âyetin Arapça metninin yanı sıra mananın toplu bir şekilde ele alınabilmesi için âyetin mealine yer verilmiştir. Sonrasında Nâfi‘, İbn Kesîr ve Ebû Ca‘fer kıraatleri arasındaki ferşî farklılıklar ilgili kaynaklardan tesbit edilerek okuyuşları gösterilmiştir. Daha sonra bu okuyuş farklılıklarının manaları tefsir kaynaklarından incelenip mukayeseleri yapılmıştır.

Bölümün son kısmında ise konuyu daha anlaşılır kılabilmesi için Harem Bölgesi kıraat imamları arasındaki ferşî farklılıklar tablo halinde verilmiştir.

2.1. Bakara Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Bakara Sûresi’nde farklı kıraatle okunan on bir adet âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin ilki, “وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ” / *Hâlbuki onlar farkına varmadan sadece kendilerini aldatmış olurlar.*¹⁴⁴ âyetidir. Nâfi‘ ve İbn Kesîr, bu âyette bulunan “وَمَا يَخْدَعُونَ” lafzını “وَمَا يُخَادِعُونَ” şeklinde, Ebû Ca‘fer ise yukarıda geçtiği şekilde “وَمَا يَخْدَعُونَ” okumaktadır.¹⁴⁵ “وَمَا يَخْدَعُونَ” biçimindeki okuyuşa göre mana: “(Münafıklar) Kendilerini aldatırlar.” şeklinde olurken “وَمَا يُخَادِعُونَ” biçimindeki okuyuşa göre ise mana: “(Münafıklar) Kendilerini aldattıklarını zannederler.”¹⁴⁶ şeklinde olmaktadır.

“وَمَا يُخَادِعُونَ” okuyuşuyla Allah’ın münafıkları bu aldatma fiillerine karşılık hem dünyada hem ahirette cezalandırılacağı ve bu bakımdan onların aslında kendilerini aldattıkları manası anlaşılır.

Harem Bölgesi imamlarının Bakara Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, “فَتَلَقَّى آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ” / *Bunun üzerine Âdem Rabbinden*

¹⁴⁴ el-Bakara 2/9.

¹⁴⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âti’l-aşr*, 2/156; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/87.

¹⁴⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 1/118-119; İbn Hâleveyh, *İ’râbü’l-kırââti’s seb’i ve ileluhe*, 1/64; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 2/63; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 109.

birtakım kelimeler alıp onlarla tevbe etti, Rabbi de tevbesini kabul buyurdu.”¹⁴⁷ İbn Kesîr “اَدَمَ” kelimesini “اَدَمَ”, “كَلِمَاتٍ” lafzını ise “كَلِمَاتُ” okumaktadır. Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer ise yukarıda geçtiği gibi “اَدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ” şeklinde okumaktadırlar.¹⁴⁸ “اَدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ” okuyuşuna göre mana: “Âdem, Rabbinden bir takım kelimeler aldı.”, “اَدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ” okuyuşuna göre ise “Rabbinden bir takım kelimeler Âdem’i bürüdü, kuşattı.”¹⁴⁹ demektir. Bu iki kıraat mana bakımından birbirine çok yakındır.

Harem Bölgesi imamlarının Bakara Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin üçüncüsü, “أَوْ نُنسِئَهَا نِئَابَ بَخِيرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا” / *Veya onu unutturduğumuzda, daha güzelini ya da mislini getiririz.*”¹⁵⁰ âyetidir. Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer âyetteki “أَوْ نُنسِئَهَا” lafzını “أَوْ نُنْسَأُهَا” şeklinde, İbn Kesîr ise yukarıda geçtiği gibi “أَوْ نُنْسِئَهَا” okumaktadır.¹⁵¹ “أَوْ نُنْسِئَهَا” kıraatine göre mana: “Veya onu unutturduğumuzda, daha güzelini ya da mislini getiririz” şeklinde olur, “أَوْ نُنْسَأُهَا” kıraatine göre ise “Veya onu ertelediğimizde, daha güzelini ya da mislini getiririz.”¹⁵² demektir.

Harem Bölgesi imamlarının Bakara Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin dördüncüsü, “وَلَا تُسْئَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ” / *Ateşli azaba uğrayacaklardan sen sorumlu değilsin.*”¹⁵³ âyetidir. “وَلَا تُسْئَلُ” lafzını İbn Kesîr ile Ebû Ca‘fer “وَلَا تُسْئَلُ” şeklinde, Nâfi‘ yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.¹⁵⁴ “وَلَا تُسْئَلُ” biçimindeki okuyuşa göre mana: “Ateşli azaba uğrayacaklardan sen sorumlu değilsin.” şeklindedir. Bu kıraatten Hz. Peygamber’in cehennemliklerden sorumlu olmadığı anlaşılmaktadır. “وَلَا تُسْئَلُ” biçimindeki okuyuşa göre ise “Ateşli azaba uğrayacaklar hakkında sorma.”¹⁵⁵ demektir. Bu kıraatten Hz. Peygamber’in cehennemlikler hakkında meraka düşüp soru sormaması istenmektedir.

Harem Bölgesi imamlarının Bakara Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin beşincisi, “وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلِّينَ” / *İbrâhim’in makamından siz de bir*

¹⁴⁷ el-Bakara 2/37.

¹⁴⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âti’l-aşr*, 2/159; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 31.

¹⁴⁹ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 94; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 1/130; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 3/19.

¹⁵⁰ el-Bakara 2/106.

¹⁵¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âti’l-aşr*, 2/165.

¹⁵² Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 1/476; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 109; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 3/226.

¹⁵³ el-Bakara 2/119.

¹⁵⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âti’l-aşr*, 2/166; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/128.

¹⁵⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 1/515; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 111; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 1/203-204; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 4/30.

*namazgâh edinin.*¹⁵⁶ Nâfi‘, “وَاتَّخَذُوا” lafzını “وَاتَّخَذُوا” şeklinde, İbn Kesîr ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği şekilde “وَاتَّخَذُوا” okumaktadır.¹⁵⁷ “وَاتَّخَذُوا” okuyuşuna göre: “Siz de İbrâhîm’in makamından bir namaz kılma yeri edinin.” manasında bir emir ortaya çıkarken “وَاتَّخَذُوا” okuyuşuna göre ise “Hz. İbrâhîm’in makamını onlar da namaz kılma yeri edindiler.”¹⁵⁸ şeklinde yaşanmış bir olayın aktarımı söz konusudur.

Harem Bölgesi imamlarının Bakara Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin altıncısı, “وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ” / *İbrâhîm bu dini oğullarına vasiyet etti, Ya’kûb da vasiyet etti.*¹⁵⁹ âyetidir. Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer “وَوَصَّىٰ” lafzını “وَأَوْصَىٰ” şeklinde, İbn Kesîr ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.¹⁶⁰ İkisi de aynı manaya gelmekle birlikte: “وَوَصَّىٰ” kıraatine göre mana: “İbrâhîm de bu dini oğullarına tavsiye etti.”, “وَأَوْصَىٰ” kıraatine göre ise “İbrâhîm de bu dini oğullarına vasiyet etti.” manasına geldiği kaydedilmiştir. Bununla beraber “وَأَوْصَىٰ” kelimesi “hem azlık, hem çokluk için”, “وَوَصَّىٰ” kelimesi ise “sadece çokluk için kullanılır”¹⁶¹ denilmiştir.

Harem Bölgesi kıraat imamlarının Bakara Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin yedincisi, “فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ” / *Kim o aylarda hac yapmaya niyetlenirse bilsin ki, hac aylarında hiçbir şekilde kadına yanaşmak, günaha girmek ve münakaşa yapmak yoktur.*¹⁶² âyetidir. Âyetteki “فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ” kısmını Nâfi‘ yukarıdaki gibi, İbn Kesîr ve Ebû Ca‘fer ise “فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ” şeklinde okumaktadır. Ayrıca Ebû Ca‘fer diğer bir seferinde de “فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ” şeklinde okumaktadır.¹⁶³ “فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ” şeklindeki okuyuşa göre mana: “Hac aylarında hiçbir şekilde kadına yaklaşmak, günaha girmek ve münakaşa yapmak yoktur.” şeklindedir. “فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ” şeklindeki okuyuşlara göre “Hac aylarında kadına yaklaşmak, günaha girmek ve hele hele kavganın bütün şekilleri yasaklanmıştır.” demektir. “فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي

¹⁵⁶ el- Bakara 2/125.

¹⁵⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âti’l-aşr*, 2/167.

¹⁵⁸ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 112-113; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhît*, 1/553; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/587; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 116-117.

¹⁵⁹ el-Bakara 2/132.

¹⁶⁰ Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 46.

¹⁶¹ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 115; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, 212; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/592; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 117.

¹⁶² el- Bakara 2/197.

¹⁶³ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/140.

”الْحَجِّ“ kıraatine göre ise “Hac aylarında kadına yaklaşmak, günaha girmek ve kavga etmek yoktur.” demektir. İlk kıraatte ilgili üç kelimenin fethalı, ikinci kıraatte tenvinli okunması yasakların derecelerinin kendi içlerinde benzer olduğunu gösterirken üçüncü kıraatte ilgili iki kelimenin tenvinli olarak okunması ve üçüncüsü olan “وَلَا جِدَالَ”nin fetha ile okunması, bu sonuncuya verilen önemin daha fazla olduğunu göstermektedir.¹⁶⁴

Harem Bölgesi imamlarının Bakara Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin sekizincisi, “هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ” / *Onlar, Allah’ın ve meleklerin bulutlar arasından gelmelerini ve işin sonuçlandırılmasını mı bekliyorlar!..*”¹⁶⁵ âyetidir. Âyetteki “وَالْمَلَائِكَةُ” lafzını Nâfi‘ ile İbn Kesîr “وَالْمَلَائِكَةُ” şeklinde, Ebû Ca’fer ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.¹⁶⁶ “وَالْمَلَائِكَةُ” kıraatine göre mana: “Onlar, Allah’ın ve meleklerin, bulutların gölgeleri arasından gelmesini ve işin sonuçlandırılmasını mı bekliyorlar?!”¹⁶⁷, “وَالْمَلَائِكَةُ” kıraatine göre ise “Onlar, Yüce Allah’ın buluttan gölgelikler ve melekler içinden gelmesini mi beklerler?!”¹⁶⁷ demektir. Birinci kıraate göre “Allah’ın ve meleklerin bulutlar arasından gelip kendilerine bir azap vermelerini mi bekliyorlar?” manası anlaşılıyorken ikinci kıraatten “Allah’ın, melekler ve bulutlar arasından gelip, kendilerine bir azap vermesini mi bekliyorlar?” manası anlaşılmaktadır. Bu iki mana birbirine yakındır.

Harem Bölgesi imamlarının Bakara Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin dokuzuncusu “مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً” / *Kim Allah’a hoş bir borç verirse, Allah da ona yaptığı işin ecrini katlayarak ziyadesiyle iade eder.*”¹⁶⁸ âyetidir. Nâfi‘ âyette geçen “فَيُضَاعِفُهُ” lafzını “فَيُضَاعِفُهُ” şeklinde, İbn Kesîr ile Ebû Ca’fer ise “فَيُضَاعِفُهُ” şeklinde okumaktadır.¹⁶⁹ Aralarında mana bakımından çok fazla bir fark olmamakla birlikte şeddeli okuyuşların çokluk ve tekrar ifade ettiği kaydedilmiştir.¹⁷⁰

¹⁶⁴ İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 1/271; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 2/322-327.

¹⁶⁵ el- Bakara 2/210.

¹⁶⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr*, 2/171; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 54.

¹⁶⁷ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 128-129; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 3/397; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 121-122.

¹⁶⁸ el- Bakara 2/245.

¹⁶⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr*, 2/172; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/145.

¹⁷⁰ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 138-139; İbn Hâleveyh, *İ’râbü’l-kirââti’s seb’i ve ilelühe*, 2/261; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 125-126.

Harem Bölgesi imamlarının Bakara Sûresi'ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin onuncusu, “قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ” / Allah: *Kuşlardan dört adet kuş al ve onları kendine alıştır.*” buyurdu.¹⁷¹ âyetidir. “فَصُرْهُنَّ” ifadesini Nâfi‘ ve İbn Kesîr yukarıdaki şekliyle okumaktadırlar, Ebû Ca‘fer ise “فَصِرْهُنَّ” şeklinde okumaktadır.¹⁷² Her iki okuyuşun aynı manaya geldiğini söyleyen âlimlerin olduğu gibi farklı manalara geldiğini söyleyenler de vardır. “فَصُرْهُنَّ” şeklindeki okuyuşa göre mana: “Onları yanına al, alıştır.”, “فَصِرْهُنَّ” şeklindeki okuyuşa göre ise “Onları kes, parça parça et.”¹⁷³ demektir. Kıraatlerin manaları bu şekilde olmakla birlikte her iki kıraatin de hem “kesmek, parçalamak” hem de “alıştırmak, meylettirmek” manasına geldiğini söyleyenler de olmuştur. “Alıştırmak” manası verilse bile âyetin akışından “kesmek” manası anlaşıldığı cumhurun görüşüdür.¹⁷⁴

Harem imamlarının Bakara Sûresi'ndeki farklı kıraatle okuduklarının onbirincisi, “فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ” / Eğer şahitler iki erkek olmazsa, razı olacağınız bir erkekle birlikte -birinin yanılması durumunda diğerinin ona hatırlatması amacıyla- iki de kadın şahit bulundurun.”¹⁷⁵ âyetidir. Âyette var olan “فَتُذَكِّرَ” kelimesini İbn Kesîr “فَتَذَكِّرَ” şeklinde, Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.¹⁷⁶ “فَتَذَكِّرَ” kıraatine göre mana: “-Birinin yanıldığı durumda diğer birinin ona anımsatması için- kadınlardan iki de şahit bulunsunlar.” şeklinde olmaktadır, “فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ” kıraatine göre ise “Eğer birisi şaşırsa, diğeri ona hatırlatır.”¹⁷⁷ demektir. Bu iki mana da birbirine yakındır.

2.2. Âl-i İmrân Sûresi

Harem Bölgesi kıraat imamları tarafından Âl-i İmrân Sûresi'nde farklı kıraatle okunan dört adet âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin ilki, “وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ” / Ve sizin dininize girenlerden başka hiçbir kimseye kanmayın. De ki: Muhakkak yolun doğrusu, Allah yoludur. Birine, size verilenin aynısının verilmesinden ya da Rabbinizin

¹⁷¹ el- Bakara 2/260.

¹⁷² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âti'l-aşr*, 2/174.

¹⁷³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 3/55; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 145; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 2/311; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/944.

¹⁷⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 7/44; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 2/311; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 128-129.

¹⁷⁵ el- Bakara 2/282.

¹⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âti'l-aşr*, 2/178; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 64.

¹⁷⁷ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 150-151; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 131.

katında aleyhinize deliller getireceklerinden dolayı mı (böyle diyorsunuz?).”¹⁷⁸ âyetidir. Âyette var olan “أَنْ يُؤْتَى” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıdaki gibi, İbn Kesîr ise “أَنَّ يُؤْتَى” şeklinde teshilli okumaktadır.¹⁷⁹

Bir önceki âyette ehli kitabın “Müslümanlara gönderilmiş olan vahyi sabahleyin (görünüşte) inanıp akşamleyin yalanlayın, olur ki onlar inançlarından dönerler.” dedikleri bildirilmiştir. “أَنْ يُؤْتَى” kıraatine göre mana yukarıdaki gibidir. Fakat yine aynı kıraate göre bu âyetin başında bulunan “وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ” / *Ve kendi dininize uyanlardan başka hiç kimseye inanmayın.*” cümlesinin, bir önceki âyette geçen ehli kitabın sözünün devamı mı yoksa Allah’ın sözü mü olduğu hususu yoruma müsaittir. Bu bakımdan bu âyete meallerde farklı manalar verilmiştir. Diğer okuyuş olan “أَنَّ يُؤْتَى” kıraatinin uyarı ve azarlama anlamı taşıyan istifham hemzeli teshilli okuyuşuna göre mana, “(Ehli Kitaptan bir grup) Sizin dininize tabi olanların dışındakilere uymayın (dediler). De ki: Muhakkak ki doğru yol, Allah’ın yoludur. Birine (Hz.Peygamber’e), size verilenin aynısının verilmesinden ya da Rabbinizin katında aleyhinize deliller getireceklerinden dolayı mı (böyle diyorsunuz!?)” şeklinde olmaktadır.¹⁸⁰ Böylece ilgili sözün ehli kitaba ait olduğu anlaşılmaktadır.

Harem Bölgesi imamlarının Âl-i İmrân Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, “وَكَايُنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتِلٌ مَعَهُ رِبِّيُونَ كَثِيرٌ” / *Nice Rasûller vardır ki kendileriyle birlikte birçok Allah dostu savaştı.*”¹⁸¹ âyetidir. “قَاتِلٌ” lafzını Nâfi‘ ve İbn Kesîr “قُتِلَ” şeklinde, Ebû Ca‘fer ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.¹⁸² “قَاتِلٌ” okuyuşuna göre mana: “Nice Rasûller vardır ki kendileriyle birlikte birçok Allah dostu savaştı.”, “قُتِلَ” okuyuşuna göre ise “Nice Rasûller vardır ki yanında çok sayıda Allah dostu olduğu halde o Rasûller öldürülmüş, şehit edilmişlerdir. (Fakat hayatta kalan müminler bundan yılmamışlardır.)” şeklinde olur. Yine bu kıraate göre: “Nice Peygamberler vardır ki yanında birçok Allah dostları

¹⁷⁸ Âl-i İmrân 3/73.

¹⁷⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âti’l-aşr*, 2/181; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/227.

¹⁸⁰ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 174-175; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 1/456; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 8/31.

¹⁸¹ Ali İmran 3/146.

¹⁸² Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/231.

öldürülmüşlerdir.” veya “Nice Rasûller vardır ki onlar ve onlarla birlikte birçok Allah dostu öldürülmüş, şehit edilmiştir.” manaları anlaşılır.¹⁸³

Harem Bölgesi imamlarının Âl-i İmrân Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin üçüncüsü, “وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ” / *Hiçbir Peygamber’in emanete hıyanet etmesi mümkün değildir.*”¹⁸⁴ âyetidir. Âyette var olan “أَنْ يَغُلَّ” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “أَنْ يُغَلَّ” şeklinde okumaktadır.¹⁸⁵ “أَنْ يَغُلَّ” şeklindeki okuyuşa göre mana: “Hiçbir Peygamber’in emanete hıyanet etmesi mümkün değildir.”, “أَنْ يُغَلَّ” şeklindeki okuyuşa göre ise “Bir Peygamber’e hıyanet edilmesi uygun olmaz.” şeklinde anlaşılır ki burada nehiy anlamı vardır, “Kimse Peygamber’e hainlik etmesin.”¹⁸⁶ demektir. Bu iki kıraatten, hem hiçbir Peygamber’in emanete hıyanet etmeyeceği gerçeği vurgulanmakta hem de müminlerden hiç kimsenin Hz. Peygamber’e ihanet etmemesi emri anlaşılmaktadır.

Harem Bölgesi imamlarının Âl-i İmrân Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin dördüncüsü, “وَقَاتِلُوا وَقُتِلُوا” / *Savaşanlar ve öldürülenlerin de*”¹⁸⁷ âyetidir. Âyette var olan “وَقُتِلُوا” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “وَقُتِلُوا” şeklinde okumaktadır.¹⁸⁸ “وَقُتِلُوا” şeklindeki okuyuşa göre mana yukarıda geçtiği gibidir. “وَقُتِلُوا” şeklindeki şeddeli okuyuşa göre ise mübalağa ifade edilerek: “Kesilip doğrandılar.”¹⁸⁹ demektir. Her iki kıraat göz önüne alındığında daha geniş ve daha kapsamlı manalar elde edilmektedir.

2.3. Nisâ Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Nisâ Sûresi’nde farklı kıraatle okunan beş adet âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin birincisi, “فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً” / *Eğer onların arasında adil olmaktan endişe ederseniz, o takdir de bir ile yetinin.*”¹⁹⁰ âyetidir. Âyetteki “فَوَاحِدَةً” lafzını Nâfi‘ ile İbn Kesîr yukarıdaki gibi

¹⁸³ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 174-175; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 9/25; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 5/149-152.

¹⁸⁴ Âl-i İmrân 3/161.

¹⁸⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâ’ati’l-aşr*, 2/183; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 79.

¹⁸⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vili âyi’l-Kur’ân*, 4/154; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 179-180; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 1/535; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 9/69.

¹⁸⁷ Âl-i İmrân 3/195.

¹⁸⁸ Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 82; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/234.

¹⁸⁹ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 187-188; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 9/151; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 148.

¹⁹⁰ en-Nisa 4/3.

okumaktadırlar, Ebû Ca'fer ise “فَوَاجِدَةً”¹⁹¹ şekilde okumaktadır. kıraatine göre mana: “Eğer onların arasında adil olmaktan endişe ederseniz, o takdir de bir ile yetinin.”, “فَوَاجِدَةً” kıraatine göre ise mana: “Aralarında adalet yapamayacağınızdan korkarsanız bir kadın yeter.” demektir ki iki mana da birbirine yakındır.¹⁹²

Harem Bölgesi kıraat imamlarının Nisâ Sûresi'ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, “وَلَا تَعْصُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضٍ مَّا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ / Açık bir iffetsizlik yapmış yapmaları haricinde, onlara verdiklerinizin bir bölümünü kendilerinden geri almak için onları sıkıştırmayın...”¹⁹³ âyetidir. Nâfi' ve Ebû Ca'fer, bu âyette geçen “مُبِينَةٍ” lafzını yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “مُبِينَةٍ” şeklinde okumaktadır.¹⁹⁴ “مُبِينَةٍ” şeklindeki okuyuşa göre mana: “Açıktan bir hayâsızlık yapmış olmaları müstesna...”, “مُبِينَةٍ” şeklindeki okuyuşa göre ise “Hayâsızlık yaptıkları tespit edilip ortaya çıkarılmış olanlar dışında...”¹⁹⁵ demektir. Birinci kıraate göre yapılan fiilin açıktan yapılması, diğerinde ise yapılan fiilin tespit edilip ortaya çıkarılması ve bu durumlara göre verilen bir hüküm söz konusudur. Dolayısıyla buradaki kıraat farklılığının yoruma katkısı önemlidir.

Harem Bölgesi kıraat imamlarının Nisâ Sûresi'ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin üçüncüsü, “إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا / Şayet yasaklanmış (günah)ların büyüklerinden sakınırsanız, yapmış olduğunuz küçük günahlarınızı örter ve sizi güzel bir yere koyarız” yahut “Hoş bir girdirmekle girdiririz.”¹⁹⁶ âyetidir. Âyette geçen “مُدْخَلًا” lafzını Nâfi' ile Ebû Ca'fer “مُدْخَلًا” şeklinde, İbn Kesîr ise “مُدْخَلًا” şeklinde okumaktadır.¹⁹⁷ “مُدْخَلًا” okuyuşuna göre mana: “Sizi güzel bir yere koyarız, hoş bir girdirmekle girdiririz.”, “مُدْخَلًا” okuyuşuna göre ise “Sizi şerefli bir yere koyarız.”¹⁹⁸ demektir.

¹⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âti'l-aşr*, 2/186; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/248.

¹⁹² İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 277; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/37; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2/458; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 151.

¹⁹³ en-Nisa 4/19.

¹⁹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âti'l-aşr*, 2/187; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/250.

¹⁹⁵ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 195-196; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 10/12; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 3/212; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 153.

¹⁹⁶ en-Nisa 4/31.

¹⁹⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âti'l-aşr*, 2/187; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 86.

¹⁹⁸ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 199-200; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 2/43; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 472; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 3/243.

Harem Bölgesi kıraat imamlarının Nisâ Sûresi'ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin dördüncüsünde iki yer vardır. Bunların birincisi, “وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ / أَلْفَى إِلَيْكُمْ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا” Size selâm verene, bu hayatın kalıcı olmayan menfaatine göz dikerek, ‘Sen Mü’min değilsin.’ demeyin.”¹⁹⁹ ibaresidir. “السَّلَامَ” lafzını Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer “السَّلَمَ” şeklinde, İbn Kesîr ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.²⁰⁰ “السَّلَامَ” okuyuşuna göre mana: “Size selâm verene, ‘Sen Mü’min değilsin.’ demeyin.” şeklindedir. “السَّلَمَ” kıraatine göre ise “Size teslimiyet gösteren, boyun eğerek itaat eden kimseye”, yahut “Tevhidini ilan ederek, sizin dininize girdiğini bildiren kimseye ‘Sen Mümin değilsin’ demeyin.”²⁰¹ şeklinde olur.

İkincisi, “وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَى إِلَيْكُمْ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا” / Sen Mü’min değilsin demeyin.”²⁰² ibaresidir. Burada “مُؤْمِنًا” lafzını Nâfi‘ ve İbn Kesîr yukarıda geçtiği şekilde. “مُؤْمِنًا” okumaktadırlar. Ebû Ca‘fer ise hem yukarıda geçtiği gibi “مُؤْمِنًا” hem de “مُؤْمِنًا” şeklinde okumaktadır.²⁰³ “مُؤْمِنًا” okuyuşuna göre mana: “Sen mümin değilsin.”, “مُؤْمِنًا” okuyuşuna göre ise “Sana eman vermiyoruz, Müslümana verilen güvenceyi sana vermiyoruz.”²⁰⁴ demektir. Bu âyetteki farklı kıraatlerin manalarından hareketle, kendisinin Müslüman olduğunu söyleyen kimseyi küfürle itham etmenin ve haklarından mahrum bırakmanın caiz olmadığı anlaşılmaktadır.

2.4. Mâide Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Mâide Sûresi'nde farklı kıraatle okunan dört adet âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin birincisi, “وَلَا يَجْرِمُكُمْ شَتَائُ قَوْمٍ أَنْ / صَدُّوْكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا” Mescid-i Haram’dan sizi uzaklaştırdılar diye bir kısım kavimlere duyduğunuz öfke, sakın sizi aşırı gitmeye sevketmesin.”²⁰⁵ âyetidir. Âyetteki “أَنْ صَدُّوْكُمْ” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi “أَنْ صَدُّوْكُمْ” şeklinde okumaktadırlar. İbn Kesîr ise “أَنْ صَدُّوْكُمْ” şeklinde okumaktadır.²⁰⁶ “أَنْ صَدُّوْكُمْ” kıraatine göre mana: “Sizi (Hudeybiye günü) Mescid-i Haram’dan alıkoymaları sebebiyle bir kavme duyduğunuz öfke, sizi aşırı gitmeye

¹⁹⁹ en-Nisa 4/94.

²⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âti'l-aşr*, 2/189; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/256.

²⁰¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an*, 5/226; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 208-209; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/2.

²⁰² en-Nisa 4/94.

²⁰³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âti'l-aşr*, 2/189.

²⁰⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an*, 5/226; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 208-209; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/2.

²⁰⁵ el-Mâide 5/2.

²⁰⁶ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/274.

sürüklemesin.” demektir. “إِنْ صَدُّوْكُمْ” kıraatine göre ise “Şayet sizi Mescid-i Haram’dan alıkoyarlarsa.”²⁰⁷ demektir. Eğer geçmişte gerçekleşmiş bu engelleme işi gelecekte de olursa haddi aşmayın, duygularınızla hareket etmeyin ve adil olun şeklinde değerlendirilmiştir.²⁰⁸

Harem imamlarının Mâide Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ”²⁰⁹ / Ey Müminler! Namaz için kalktığınızda yüzünüzü, dirseklerle birlikte ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar (topukla birlikte) da ayaklarınızı yıkayın.”²¹⁰ âyetidir. İbn Kesîr ve Ebû Ca’fer “وَأَرْجُلُكُمْ” lafzını “وَأَرْجُلُكُمْ” şeklinde, Nâfi‘ ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.²¹⁰ “وَأَرْجُلُكُمْ” biçimindeki okuyuşa göre mana: “Ayaklarınızı topuklara kadar yıkayın.”, “وَأَرْجُلُكُمْ” biçimindeki okuyuşa göre ise: “Ayaklarınızı topuklara kadar meshedin.” demektir. Bu kıraat için mana her ne kadar bu şekilde olsa da mücavere ve tenasübü kelam kabîlinden olduğundan “وَأَرْجُلُكُمْ” kelimesini “فَاغْسِلُوا” kelimesine atfetmek gerekir. Buradan hareketle ayakların yıkanmasının icap ettiği anlaşılır. “وَأَرْجُلُكُمْ” kelimesi “وَامْسَحُوا” kelimesine atıf edilerek “mesh” manası verilmiş olsa da bununla anlatılmak istenen su israfı yapmadan yıkamak olduğu, bununla birlikte ayaklarına mest giyen bir kimsenin mesh etmesi, mest bulunmayan kimsenin ise ayaklarını yıkaması lazım geldiği cumhurun benimsediği bir görüştür.²¹¹

Harem Bölgesi imamlarının Mâide Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin üçüncüsü, “أَنْ يُنْزَلَ عَلَيْنَا مَائِدَةٌ مِنَ السَّمَاءِ”²¹² / Ey İsa! Rabbin üzerimize gökyüzünden bir sofraya indirebilir mi?”²¹² âyetidir. Âyette var olan “أَنْ يُنْزَلَ” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca’fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “أَنْ يُنْزَلَ” şeklinde okumaktadır.²¹³ “أَنْ يُنْزَلَ” kıraatine göre mana: “Bir defa indirmek.”, “أَنْ

²⁰⁷ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 219-220; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 2/150; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/134.

²⁰⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/134; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi'l-Kur‘ân*, 7/265.

²⁰⁹ el-Mâide 5/6.

²¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâ‘âti'l-aşr*, 2/191; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 98.

²¹¹ Taberî, *Câmi‘u'l-beyân ‘an te’vili âyi'l-Kur‘ân*, 6/126; İbn Hâleveyh, *İ‘râbü'l-kirââtî’s seb‘i ve ilelihe*, 1/143; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/161..

²¹² el-Mâide 5/112.

²¹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâ‘âti'l-aşr*, 2/192; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/119.

”يُزَلِّ” kıraatine göre ise “Tekrar tekrar indirmek.”²¹⁴ demektir. İki kıraatin de aynı manaya geldiğini söyleyenler de vardır.

Harem Bölgesi imamlarının Mâide Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin dördüncüsü, “قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ” / Allah şöyle buyuracak: Bugün, doğru kişilere doğruluklarının yarar getireceği gündür.”²¹⁵ âyetidir. Bu âyette geçen “يَوْمٌ” lafzını İbn Kesîr ile Ebû Ca’fer yukarıdaki gibi, Nâfi’ “يَوْمٌ” şeklinde okumaktadır.²¹⁶ “يَوْمٌ” şeklindeki okuyuşa göre anlam yukarıdaki ile aynıdır. “يَوْمٌ” şeklindeki okuyuşa göre ise “Yüce Allah, bu kelamı, doğru kişilere doğruluklarının yarar getireceği gün dile getirecek.” yahut bu soru ve cevap “Doğrulara, doğruluklarının yarar sağlayacağı gündedir, o gün gelecek.”²¹⁷ demektir.

2.5. En’âm Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından En’âm Sûresi’nde farklı kıraatle okunan yedi adet âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin ilki, “فَدَعَلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزَنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ” / Elbette seni onların söylediklerinin hüznlendirdiğini biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar, lakin zalimler Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorlar.”²¹⁸ âyetidir. Âyetteki “لَا يُكْذِبُونَكَ” lafzını İbn Kesîr ve Ebû Ca’fer yukarıda geçtiği şekilde okumaktadırlar, Nâfi’ ise “لَا يُكْذِبُونَكَ” şeklinde okumaktadır.²¹⁹ “لَا يُكْذِبُونَكَ” kıraatine göre mana: “Onlar seni yalanlamıyorlar. (doğru değil demiyorlar, lakin haset ve inatlarından böyle konuşuyorlar.)” demektir. “لَا يُكْذِبُونَكَ” kıraatine göre ise: “Sana yalancı demiyorlar (senin yalancı olduğunu düşünmüyorlar), çünkü senin güvenilir ve doğru biri olduğunun farkındalar.” demektir. Bazı âlimlere göre her iki okuyuş da aynı manaya işaret etmektedir.²²⁰

Harem Bölgesi imamlarının En’âm Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, “فَتَحْنًا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ” / Üzerlerine her şeyin kapılarını

²¹⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 7/129; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 240-241; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Azîm*, 669; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 169.

²¹⁵ el-Mâide 5/119.

²¹⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kirâ’âti’l-aşr*, 2/192; Pâluvi, *Zübdetü’l-irfân*, 106; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/280.

²¹⁷ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 242; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 2/263; Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 12/138; Hak Dini Kur’ân Dili, 2/796; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 170-171.

²¹⁸ el-En’âm 6/33.

²¹⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kirâ’âti’l-aşr*, 2/193.

²²⁰ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 7/180; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 246-247; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 173-174.

açtık.”²²¹ âyetidir. Bu âyette geçen “فَتَحْنَا” lafzını Nâfi‘ ve İbn Kesîr yukarıda geçtiği gibi okumaktadırlar, Ebû Ca‘fer ise “فَتَحْنَا” şeklinde okumaktadır.²²² Şeddeli kıraat tekrar ve çokluk ifade eder. Önceki Peygamberlere karşı çıkan inkârcıların kendilerine defalarca çeşitli nimetler, rahatlık ve bolluk verildiği halde inkârda direnmeleri sebebiyle cezalandırılacakları manası anlaşılır.²²³

En‘âm Sûresi’ndeki farklı kıraatle okunan âyetlerin üçüncüsü, “وَلَسْتَ بِمُحْسِنٍ / سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ / Suçluların yolu da açığa çıksın diye.”²²⁴ âyetidir. Bu âyette geçen “وَلَسْتَ بِمُحْسِنٍ” lafzını Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer muhatap siygası olarak, sonraki “سَبِيلُ” lafzını fethalı okurlar, İbn Kesîr ise “وَلَسْتَ بِمُحْسِنٍ” kelimesindeki “tâ”yı “müenneslik tâ’sı” olarak “سَبِيلُ” şeklinde okumaktadır.²²⁵ “سَبِيلُ” biçimindeki okuyuşa göre mana: “Suçluların yolu da açığa çıksın diye.”, “سَبِيلُ” biçimindeki okuyuşa göre ise “Böylelikle sen suçlu kimselerin yolunu iyice ortaya çıkarıp belli edesin diye.”²²⁶ demektir.

En‘âm Sûresi’ndeki farklı okunan âyetlerin dördüncüsü, “لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ / Artık aranızdaki bağlar tamamen kopmuş.”²²⁷ âyetidir. Âyetteki “بَيْنَكُمْ” lafzını Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “بَيْنَكُمْ” olarak okumaktadır.²²⁸ “بَيْنَكُمْ” okuyuşuna göre mana: “Artık aranızdaki bağlar tamamen kopmuştur.”, “بَيْنَكُمْ” okuyuşuna göre ise “Aranız açılmıştır, onlara ulaşmanız imkânsızdır.”²²⁹ demektir. Bu iki kıraat ile birlikte mana daha geniş bir anlam kazanmaktadır.

Harem Bölgesi kıraat imamlarının En‘âm Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin beşincisi, “وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ / Sizi tek bir nefisten meydana getiren O’dur. Sonra size ait bir karar kılma mekanı, bir de emanet mekanı mevcuttur.”²³⁰ âyetidir. Âyette var olan “فَمُسْتَقَرٌّ” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “فَمُسْتَقَرٌّ” şeklinde

²²¹ el-En‘âm 6/44.

²²² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr*, 2/194; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 109.

²²³ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 250-251; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 13/6; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 8/379; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 174-175.

²²⁴ el-En‘âm 6/55.

²²⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr*, 2/194; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 110; Muhammed Emin Efendî, *Umdetü’l-hullân*, 1/294.

²²⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 7/209; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 253-255; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 8/395-396.

²²⁷ el-En‘âm 6/94.

²²⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr*, 2/195; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 113.

²²⁹ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 261-262; İbn Hâleveyh, *Îrâbü’l-kirââti’s seb’i ve ilelihe*, 1/164; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 13/87; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 179.

²³⁰ el-En‘âm 6/98.

okumaktadır.²³¹ “فَمُسْتَقَرٌّ” kıraatine göre mana: “(Sizin ait) bir karar kılma yeri (bir düşünceye göre baba sulbü, diğer bir düşünceye göre de ana rahmi veya yeryüzündeki ikamet yeri) ve bir de emanet edilme yeri (Baba sulbü yada ana rahmi yahut kabirde ikamet) vardır.” şeklinde olmaktadır. “فَمُسْتَقَرٌّ” kıraatine göre ise mana: “Bazılarınız istikrar halinde, bazılarınız da henüz emanet durumda, bazılarınız ana rahmine tevdi edilmiş halinde, bazılarınız da henüz baba sulbünden ayrılmamış durumdadır.”²³² demektir.

Harem Bölgesi kıraat imamlarının En‘âm Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin altıncısı, “وَلْيَقُولُوا دَرَسْتُ / Onlar sen iyi ders almışsın, desinler diye.”²³³ âyetidir. Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer, bu âyette geçen “دَرَسْتُ” lafzını yukarıda geçtiği gibi okumaktadırlar, İbn Kesîr ise “دَارَسْتُ” şeklinde okumaktadır.²³⁴ “دَرَسْتُ” şeklindeki okuyuşa göre mana: “Sen ders almışsın.”, “دَارَسْتُ” okuyuşuna göre ise “Sen bunu başkalarından (ehli kitaptan) öğrenmişsin.”²³⁵ demektir. Bu iki mana birbirine yakındır.

Harem Bölgesi kıraat imamlarının En‘âm Sûresi’nde farklı okudukları âyetlerin yedincisi, “فَقَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ / Beyinsizliklerinden dolayı bilgisizce kendi çocuklarını katledenler.”²³⁶ âyetidir. Bu âyette geçen “قَتَلُوا” lafzını Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “قَتَّلُوا” olarak okumaktadır.²³⁷ Şeddeli olarak okunan kıraat mübalağa ifade eder ve bu kıraatten çok sayıda çocuğun katledildiği manası anlaşılır.²³⁸

2.6. A‘râf Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından A‘râf Sûresi’nde farklı kıraatle okunan üç adet âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin birincisi, “وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ / O, rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderendir.”²³⁹ âyetidir. Âyette var olan “الرِّيَّاحَ” lafzını Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn

²³¹ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/301.

²³² Taberî, *Câmi‘u'l-beyân ‘an te‘vîli âyi'l-Kur‘ân*, 7/291; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâât*, 262-263; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13/87; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 180-181.

²³³ el-En‘âm 6/105.

²³⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ‘âti'l-aşr*, 2/196.

²³⁵ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâât*, 264-265; İbn Hâleveyh, *İ‘râbü'l-kırââti’s seb‘i ve ilelühe*, 1/166; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13/135; Yazır, *Hak Dini Kur‘ân Dili*, 2/948; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 181-182.

²³⁶ el-En‘âm 6/140.

²³⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ‘âti'l-aşr*, 2/200; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/304.

²³⁸ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâât*, 275; İbn Hâleveyh, *İ‘râbü'l-kırââti’s seb‘i ve ilelühe*, 1/166; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 4/231; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 186.

²³⁹ el-A‘râf 7/57.

Kesîr ise “الرَّيْحَ” biçiminde okumaktadır.²⁴⁰ “الرَّيْحَ” kıraatine göre mana: “Rahmetinin önünde müjde olarak (yahut müjdecî olarak) rüzgârlar gönderir.”, “الرَّيْحَ” kıraatine göre ise “Rahmetinin önünde her yöne dağılmış (hayat medarı, güzel kokulu) rüzgârlar gönderir.”²⁴¹ demektir.

Harem Bölgesi kıraat imamlarının A'râf Sûresi'ndeki farklı okudukları âyetlerin ikincisi, “إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ” / *Hakikaten siz kadınlardan geçip erkeklere şehvetle gidiyorsunuz.*”²⁴² âyetidir. Bu âyette geçen “إِنَّكُمْ” lafzını İbn Kesîr birinci vecihte “ءَ إِنَّكُمْ” şeklinde, ikinci vecihte ise teshilli okumaktadır, Nâfi' ve Ebû Ca'fer ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadırlar.²⁴³ “ءَ إِنَّكُمْ” biçimindeki okuyuşa göre mana: “Siz kadınları bırakıp erkeklere şehvetle yaklaşıyorsunuz ha!? (Şehvetle mi yaklaşıyorsunuz?)”, “إِنَّكُمْ” biçimindeki okuyuşa göre ise “Siz kadınları bırakıp erkeklere şehvetle yanaşıyorsunuz.”²⁴⁴ demektir. Birinci kıraattaki teshilli okuyuşta uyarı ve kınama manaları vardır.

Harem Bölgesi kıraat imamlarının A'râf Sûresi'ndeki farklı okudukları âyetlerin üçüncüsü, “حَقِيقٌ عَلَى أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ” / *Bana, Allah'a karşı ancak gerçeği dile getirmem yaraşır.*”²⁴⁵ âyetidir. Âyetteki “عَلَى” lafzını İbn Kesîr ile Ebû Ca'fer yukarıda şekilde, Nâfi' ise “عَلَى” şeklinde okumaktadır.²⁴⁶ “عَلَى” kıraatine göre mana yukarıdaki gibidir. “عَلَى” kıraatine göre ise “Allah hakkında sâdece gerçeği söylemek bana vaciptir.” veya “Hakkı söylemek müstesna, Allah hakkında söz söylememem bana vaciptir.” veya “Allah'a karşı hak olandan başkasını dile getirmemem üstüme bir vecibedir.”²⁴⁷ demektir.

2.7. Enfâl Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Enfâl Sûresi'nde farklı kıraatle okunan üç âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin birincisinde iki yerde kıraat farklılıkları vardır. Bunların birincisi, “إِذْ يُغِيثُكُمُ النَّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ” / *Hani (Allah) kendi katından bir*

²⁴⁰ Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 125.

²⁴¹ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 285; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 14/137; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 191.

²⁴² el-A'râf 7/81.

²⁴³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kirâ'âti'l-aşr*, 2/203; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 126.

²⁴⁴ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 287; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 14/168; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/278.

²⁴⁵ el-A'râf 7/105.

²⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kirâ'âti'l-aşr*, 2/203; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 128; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/327.

²⁴⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 9/13; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 289; İbn Hâleveyh, *İ'râbü'l-kirââti's seb'i ve ileluhe*, 1/196; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 193.

emniyet olarak sizi hafif bir uykuya büründürüyordu.”²⁴⁸ ibaresidir. Âyette “إِذْ يُغْشِيكُمُ النَّعَاسُ” lafzını Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer “إِذْ يُغْشِيكُمُ النَّعَاسُ” formunda, İbn Kesîr ise “إِذْ يُغْشِيكُمُ النَّعَاسُ” şeklinde okumaktadır.²⁴⁹ “إِذْ يُغْشِيكُمُ النَّعَاسُ” okuyuşuna göre mana: “Hani Allah sizi bir uyku ile bürüyordu.”, “إِذْ يُغْشِيكُمُ النَّعَاسُ” okuyuşuna göre ise “Hani sizi bir uyku bürüyordu.”²⁵⁰ demektir. Burada iki kıraat yakın manalara sahiptir. Yüce Allah tarafından Bedir Savaşı’nda müminlere yapılan yardım anlatılmaktadır. Kıraatler arasında herhangi bir zıtlık ve çelişki söz konusu değildir. Her iki kıraate göre savaş telaşını ve yorgunluğunu gidermek için hafif uyku ihsan ederek müminlerin kalbini yatıştıran Allah’tır.

Aynı âyette geçen ikinci yer “وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً / Üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu.”²⁵¹ ibaresidir. Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer “وَيُنَزِّلُ” lafzını yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “وَيُنَزِّلُ” şeklinde okumaktadır.²⁵² Şeddeli kıraat ile Allah’ın yağmuru felakete dönüşmeyecek şekilde tedrici olarak ve bolca yağdırdığı anlaşılır.²⁵³

Harem Bölgesi imamlarının Mâide Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, “وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا / Kâfirler, azaptan kurtarılacaklarını sanmasınlar.”²⁵⁴ âyetidir. Ayetteki “وَلَا يَحْسَبَنَّ” kelimesini Nâfi‘ ve İbn Kesîr “وَلَا يَحْسَبَنَّ” şeklinde, Ebû Ca‘fer ise “وَلَا يَحْسَبَنَّ” okumaktadır.²⁵⁵ “وَلَا يَحْسَبَنَّ” kıraatine göre mana: “Kâfirler, azaptan kurtarılacaklarını sanmasınlar.”, “وَلَا يَحْسَبَنَّ” kıraatine göre ise “Kâfirlerin, yakayı kurtardıklarını sanma.”²⁵⁶ demektir. Burada ikinci kıraate göre hitap Hz Peygamber’e yapılmıştır.

Harem Bölgesi imamlarının Mâide Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin üçüncüsü, “الَّذِينَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا / Allah şimdi sorumluluğunuzu azalttı ve sizde muhakkak bir güçsüzlük olduğunu bildi.”²⁵⁷ âyetidir. Bu âyette geçen “ضَعْفًا” lafzını Nâfi‘ ve İbn Kesîr “ضَعْفًا” şeklinde, Ebû Ca‘fer ise “ضَعْفًا”

²⁴⁸ el-Enfâl 8/11.

²⁴⁹ Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 136; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/348.

²⁵⁰ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 308; İbn Hâleveyh, *Î’râbü’l-kirââtî’s seb’i ve ilelühe*, 1/222; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 9/458..

²⁵¹ el-Enfâl 8/11.

²⁵² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âtî’l-aşr*, 2/164 Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/348.

²⁵³ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 308; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 9/458; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 198.

²⁵⁴ el-Enfâl 8/59.

²⁵⁵ Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 139.

²⁵⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vili âyi’l-Kur’ân*, 10/28; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 312; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 2/551; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 15/184.

²⁵⁷ el-Enfâl 8/66.

formunda okumaktadır.²⁵⁸ “ضُعْفًا” okuyuşuna göre mana: Fetha okuyuşa göre akılda ve görüşte zayıflık yerine beden bakımından zayıflık demektir. “ضُعْفَاء” okuyuşuna göre ise “İçinizde zayıf kişilerin olduğunu bildi.”²⁵⁹ demektir.

2.8. Tevbe Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Tevbe Sûresi’nde farklı kıraatle okunan iki adet âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin birincisi, “مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا / مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ / Müşriklerin, küfürlerine şahsen kendileri şahitlik ederlerken Allah’ın mescitlerini-camilerini imar etmeleri mümkün değildir.”²⁶⁰ âyetidir. Âyette geçen “مَسَاجِدَ” ifadesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “مَسْجِدَ” şeklinde okumaktadır.²⁶¹ “مَسْجِدَ” şeklindeki okuyuşa göre “Mescid”den, Mescid-i Haram’ın anlaşılacağı, “مَسَاجِدَ” şeklindeki okuyuşa göre “Mesâcid”den bütün mescitlerin anlaşıldığı gibi Mescid-i Haram’ın da anlaşılacağı bildirilmiştir. Çünkü Kâ‘be bütün mescitlerin kiblesidir. Ayrıca bu kelime çoğul olduğundan mescidlerin en şerefli olan Mescid-i Haram’ı da elbette imar edemeyecekleri de anlaşılacaktır. Buna ilave olarak cemi kıraatle bütün mescidlerin bu hükme dâhil olacağı anlaşılmaktadır.²⁶²

Harem Bölgesi kıraat imamlarının Tevbe Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, “عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ / Kötü azap başlarına olsun.”²⁶³ âyetidir. Âyette var olan “دَائِرَةُ السَّوْءِ” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi okumaktadırlar, İbn Kesîr ise “دَائِرَةُ السَّوْءِ” şeklinde okumaktadır.²⁶⁴ Bu kelimelerin manaları birbirine yakın olmakla beraber: “السَّوْءِ” kelimesinin “kötülük, zarar, şer, bela, hezimet, üzüntü ve azap” manalarına, “السَّوْءِ” kelimesi ise “aşağılık, fesad, felaket, helak ve ateş” anlamlarına geldiği ifade edilmiştir.²⁶⁵

2.9. Yûnus Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Yûnus Sûresi’ndeki farklı kıraatle okunan üç adet âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin birincisi, “قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ”

²⁵⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âti’l-aşr*, 2/208; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 139.

²⁵⁹ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 313; İbn Hâleveyh, *Î’râbü’l-kırââti’s seb’i ve ilelühe*, 1/223; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 15/196; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 199-200.

²⁶⁰ et-Tevbe 9/17.

²⁶¹ Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 141; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/359.

²⁶² Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vili âyi’l-Kur’ân*, 10/93; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 316; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 10/113.

²⁶³ et-Tevbe 9/98.

²⁶⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âti’l-aşr*, 2/210.

²⁶⁵ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 321-322; İbn Hâleveyh, *Î’râbü’l-kırââti’s seb’i ve ilelühe*, 1/252; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 3/74.

مُبِينٌ / O inkârcılar: Şüphesiz bu apaçık bir sihirbazdır, dediler?”²⁶⁶ âyetidir. Âyette geçen “لَسَاحِرٌ” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer “لَسِخْرٌ” şeklinde okumaktadırlar, İbn Kesîr ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.²⁶⁷ “لَسَاحِرٌ” okuyuşuna göre mana: “Bu (Hz. Peygamber) elbette apaçık bir sihirbazdır.”, “لَسِخْرٌ” okuyuşuna göre ise “Bu (Kur’ân) apaçık bir sihirdir.”²⁶⁸ demektir. Her iki ifadeden de kâfirlerin gözlerini kapayarak Allah’ın Resulu’nu ve Kur’ân’ı inkâr ettikleri anlaşılmaktadır.

Harem Bölgesi kıraat imamlarının Yûnus Sûresi’ndeki farklı okudukları âyetlerin ikincisi, قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرِيكُمْ بِهِ / De ki: Eğer Allah isteseydi; onu ben size okumazdım, O da (Allah) hiçbir şekilde onu size bildirmezdi.”²⁶⁹ âyetidir. Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer, bu âyette geçen “وَلَا أَدْرِيكُمْ بِهِ” lafzını yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “وَلَا أَدْرِيكُمْ بِهِ” şeklinde okumaktadır.²⁷⁰ “وَلَا أَدْرِيكُمْ بِهِ” kıraatine göre mana: “De ki: Eğer Allah dileseydi, ben size onu okumazdım, Allah da size onu bildirmezdi.”, “وَلَا أَدْرِيكُمْ بِهِ” kıraatine göre ise “De ki: Eğer O (Allah) isteseydi, ben onu size okumazdım. Yüce Allah da size onu (benden başkasının diliyle) yine iletirdi.”²⁷¹ demektir. İkinci kıraatten Allah’ın istediği kuluna Peygamberlik nimetini bahsedebileceği anlaşılmaktadır. Fakat Allah bu değerli makamı Hz. Muhammed’e (s.a.v) layık görmüş ve ona özel olarak vermiştir.

Yûnus Sûresi’ndeki farklı okunan âyetlerin üçüncüsü, هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ / Sizi karada ve denizde yürütüp (gezdirip) dolaştıran O’dur.”²⁷² âyetidir. Âyetteki “يُسَيِّرُكُمْ” lafzını Nâfi‘ ve İbn Kesîr yukarıda geçtiği gibi, Ebû Ca‘fer ise “يُنْشُرُكُمْ” şeklinde okumaktadır.²⁷³ “يُسَيِّرُكُمْ” kıraatine göre anlam: “Sizi karada ve denizde yürütüp (gezdirip) dolaştıran O’dur.” şeklinde olurken, “يُنْشُرُكُمْ” kıraatine göre ise “Sizi karada ve denizde yayan (yürümek için ayaklar, binmek için

²⁶⁶ Yûnus 10/2.

²⁶⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âti’l-aşr*, 2/192; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/373.

²⁶⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 11/83; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 327; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 3/489; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 211.

²⁶⁹ Yûnus 10/16.

²⁷⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âti’l-aşr*, 2/212.

²⁷¹ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 328-329; İbn Hâleveyh, *Î’râbü’l-kırââti’s seb’i ve ilelühe*, 1/260; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-veciz*, 3/110.

²⁷² Yûnus 10/22.

²⁷³ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/374.

hayvanlar, gemiler-kara va deniz taşıtları- veren) O'dur.”²⁷⁴ demektir. Bu iki kıraat birlikte düşünüldüğünde daha geniş bir mana ortaya çıkmaktadır.

2.10. Yûsuf Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Yûsuf Sûresi'nde farklı kıraatle okunan üç adet âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin âyetlerin birincisi, “إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا / Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.”²⁷⁵ âyetidir. Âyetteki “الْمُخْلِصِينَ” lafzını Nâfi' ile birlikte Ebû Ca'fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “الْمُخْلِصِينَ” şeklinde okumaktadır.²⁷⁶ “الْمُخْلِصِينَ” biçimindeki okuyuşa göre mana: “Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.” “الْمُخْلِصِينَ” biçimindeki okuyuşa göre ise “Çünkü o, ihlaslı kullarımızdandı.”²⁷⁷ demektir. Birinci kıraattaki “الْمُخْلِصِينَ” kelimesi ism-i mef'ul kalıbında “ihlâsa erdirilmiş” anlamına, ikinci kıraattaki “الْمُخْلِصِينَ” kelimesi ism-i fâil kalıbında “ihlaslı” anlamındadır. Her iki durumda da ihlası Hz. Yûsuf'a veren Allah'tır.

Harem Bölgesi kıraat imamlarının Yûsuf Sûresi'ndeki farklı okudukları âyetlerin ikincisi, “قَالُوا ءَأِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ / Kardeşleri: 'Yoksa sen, sen Yûsuf musun?' dediler.”²⁷⁸ âyetidir. Âyetteki “ءَأِنَّكَ” lafzını Nâfi'nin birinci ravisi Kâlun iki hemzenin arasına bir elif ile ve teshilli okurken ikinci ravisi Verş ikinci hemzeyi teshilli okumaktadır. İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer ise “إِنَّكَ” şeklinde okumaktadırlar.²⁷⁹ “ءَأِنَّكَ” kıraatine göre mana: “Yoksa sen, sen Yûsuf musun?” manasına gelirken, “إِنَّكَ” kıraatine göre ise “Sen gerçekten Yûsuf'sun.”²⁸⁰ manasına gelmektedir. Birinci kıraate göre “Yoksa sen, sen Yûsuf musun?” diye sorarken bile o kişinin Hz. Yusuf olduğunun bilindiği fakat emin olmak için sordukları anlaşılmaktadır.

Harem Bölgesi kıraat imamlarının Yûsuf Sûresi'ndeki farklı okudukları âyetlerin üçüncüsü “حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ نَصْرٌ مِّنْ رَبِّكَ / Peygamberler ümit kesecek duruma gelince ve kendilerinin yalancı durumuna düştiklerini zannedince, yardımımız onlara vardı da istediklerimiz kurtuluşa

²⁷⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an*, 11/100; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 329; İbn Hâleveyh, *İ'râbü'l-kirââti's seb'i ve ilelühe*, 1/265.

²⁷⁵ Yûsuf 11/24.

²⁷⁶ Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 166.

²⁷⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an*, 12/191; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 358-359; İbn Hâleveyh, *İ'râbü'l-kirââti's seb'i ve ilelühe*, 1/309; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 11/318.

²⁷⁸ Yûsuf 11/90.

²⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l kirâ'âti'l-aşr*, 2/222; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 171; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/432.

²⁸⁰ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 323; İbn Hâleveyh, *İ'râbü'l-kirââti's seb'i ve ilelühe*, 1/316; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-veciz*, 3/276; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 11/442; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 225.

erdi.”²⁸¹ âyetidir. Bu âyette geçen “كُذِّبُوا” lafzını Nâfi‘ ve İbn Kesîr “كُذِّبُوا” şeklinde, Ebû Ca‘fer ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.²⁸² “كُذِّبُوا” okuyuşuna göre mana: “Yalanlandıklarını düşündükleri sırada.” ikinci bir mana ise “Yalanlandıklarını, inkâr edildiklerini zannettiler.”, “كُذِّبُوا” okuyuşuna göre ise “Peygamberler vazifelendirildikleri halkın iman etmeyeceklerine, kendilerini yalanladıklarına iyice inandılar.”²⁸³ demektir.

2.11. Ra‘d Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Ra‘d Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُنْبِئُ / Allah arzu ettiğini siler (imha eder), arzu ettiğini de yerinde bırakır.”²⁸⁴ âyetidir. Âyette var olan “وَيُنْبِئُ” lafzını Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer “وَيُنْبِئُ” şeklinde, İbn Kesîr ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.²⁸⁵ “وَيُنْبِئُ” biçimindeki okuyuşa göre mana: “Allah arzu ettiğini siler (imha eder), arzu ettiğini de sabit kılıp (yerinde) bırakır.”, “وَيُنْبِئُ” biçimindeki okuyuşa göre ise “Allah dilediğini siler (imha eder), dilediklerini de sabit kılıp (yerinde) bırakır.” demektir. Her iki kıraatin aynı manaya geldiği söylenmekle birlikte şeddeli kıraatin teksir yani çokluk ifade ettiği de nakledilmiştir.²⁸⁶ “Yüce Allah dilediğini imha eder, dediklerini de sabit bırakır.” demek olur.

2.12. İbrâhîm Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından İbrâhîm Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, وَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ / Allah’ın yolundan çıkarmak için O’na (Allah’a) şerikler koştular.”²⁸⁷ âyetidir. Âyetteki “لِيُضِلُّوا” lafzını Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “لِيُضِلُّوا” şeklinde okumaktadır.²⁸⁸ “لِيُضِلُّوا” kıraatine göre mana: “Allah’ın yolundan çıkarmak için O’na (Allah’a) ortaklar koştular.”, “لِيُضِلُّوا” kıraatine göre ise “Allah’ın yolundan çıkmaları için O’na (Allah’a) ortaklar koştular.”²⁸⁹ demektir.

²⁸¹ Yûsuf 11/110.

²⁸² Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/433.

²⁸³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vili âyi’l-Kur’ân*, 13/85; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 366; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhît*, 5/347; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 225-226.

²⁸⁴ er-Ra‘d 13/39.

²⁸⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âti’l-aşr*, 2/224; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/448.

²⁸⁶ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 374; İbn Hâleveyh, *Î’râbü’l-kırââti’s seb’i ve ilelühe*, 1/330; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 12/87-88.

²⁸⁷ İbrâhîm 14/30.

²⁸⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âti’l-aşr*, 2/224.

²⁸⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vili âyi’l-Kur’ân*, 13/223; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 378-379; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 12/142.

Bu iki kıraatten müşriklerin Allah'a ortak koşarak kendileriyle birlikte başka kimseleri de yoldan çıkardıkları anlaşılır.

2.13. Hicr Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Hicr Sûresi'nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ” / ‘Gözlerimiz perdelendi, herhalde biz büyü yapılmış bir toplumuz’ derlerdi.”²⁹⁰ âyetidir. Âyette var olan “سُكِّرَتْ” lafzını Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “سُكِّرَتْ” formunda okumaktadır.²⁹¹ “Seker” gözlerin perdelenmesi-engellenmesi, aklın karışması, bakışın bozulması manalarına gelir. Şeddeli kıraatle bu işin tekrar tekrar meydana geleceğinin anlaşılacağı gibi, failin cemi olması sebebiyle fiilin şeddeli olmasının daha uygun olacağı da söylenmiştir.²⁹²

2.14. Nahl Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Nahl Sûresi'nde farklı kıraatle okunan dört adet âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin âyetlerin ilki, “يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ” / O (Allah), ‘Benden başkailah yoktur. Ancak benden korkun.’ diye, kendi emrinden vahiy ile melekleri, kullarından dilediğine (Peygamberler’e) indirir.”²⁹³ âyetidir. Bu âyette geçen “يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ” lafzını Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği şekilde okurlar, İbn Kesîr ise “يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ” şeklinde okumaktadır.²⁹⁴ “يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ” okuyuşuna göre mana: “Allah, melekleri indirir.”, “يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ” okuyuşuna göre ise “Allah’ın emriyle melekler iner.”²⁹⁵ demektir. Şeddeli kıraate göre meleklerin inmesinin ve indirilmesinin devamlı surette, tekrar tekrar ve birçok defa olduğu anlaşılır.

Harem Bölgesi imamlarının Nahl Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, “وَتَحْمِلُ أُنْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بِالْعِيبَةِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ” / Onlar (o hayvanlar) sizin ağırlıklarınızı yüklenirler. Canlarınızın yarısını tükenmeden varamayacağınız bir memlekete sizi taşırlar.”²⁹⁶ âyetidir. Âyetteki “بِشِقِّ” kelimesini Nâfi‘ ve İbn Kesîr yukarıda geçtiği gibi, Ebû Ca‘fer ise “بِشَقِّ” şeklinde

²⁹⁰ el-Hicr 15/ 15.

²⁹¹ Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 180; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/461.

²⁹² İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 382; İbn Hâleveyh, *Îrâbü’l-kirââtî’s seb’i ve ilelühe*, 1/343; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 19/167; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 12/184; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 234-235.

²⁹³ en-Nahl 16/2.

²⁹⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr*, 2/227; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 183; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/469.

²⁹⁵ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 385; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 12/268; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 238.

²⁹⁶ en-Nahl 16/7.

okumaktadır.²⁹⁷ “بِشَقِّ” biçimindeki okuyuşa göre mana: “Canlarınızın yarısını tükenmeden varamayacağınız bir memlekete sizi taşırlar.”, “بِشَقِّ” biçimindeki okuyuşa göre ise “Sizi ancak güçlüklerle varabileceğiniz bir memlekete götürürler.”²⁹⁸ demektir. Bu iki kıraat birbirine yakın anlamdadır.

Harem Bölgesi imamlarının Nahl Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin üçüncüsü, “لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُمْ مُّفْرَطُونَ” / *Hiç şüphesiz onlar için cehennem ateşi vardır ve onlar oraya en önde sokulacaklardır.*”²⁹⁹ âyetidir. Kur’ân-ı Kerim’de ilgili kelimenin her üç imam tarafından da farklı okunduğu yer bu âyettir. Âyette geçen “مُفْرَطُونَ” lafzını Nâfi‘ “مُفْرَطُونَ” şeklinde, İbn Kesîr “مُفْرَطُونَ” şeklinde, Ebû Ca’fer ise “مُفْرَطُونَ” şeklinde okumaktadır.³⁰⁰ “مُفْرَطُونَ” kıraatine göre mana: “Ve onlar haddi aşanlar, günahta aşırı gidenlerdir.”, “مُفْرَطُونَ” kıraatine göre mana: “Ve onlar, oraya en önde sokulacaklardır.”, “مُفْرَطُونَ” kıraatine göre ise: “Ve onlar, Allah’a tâattan geri kalmışlardır, tâatları pek azdır.”³⁰¹ demektir. Üç kıraat birlikte düşünüldüğünde müşrikler hakkındaki bu manaların hepsinin de doğru olduğu anlaşılır. Çünkü onlar haddi aşmışlar, Allah’a itaatten geri kalmışlar ve bu bakımdan da cehennem öncüleri olmuşlardır.

Harem Bölgesi imamlarının Nahl Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin dördüncüsü, “وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ” / *Kurdukları tuzaklardan telaş edip sıkıntıya düşme.*”³⁰² âyetidir. Âyetteki “فِي ضَيْقٍ” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca’fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “فِي ضَيْقٍ” şeklinde okumaktadır.³⁰³ Bu iki kıraatin manalarının birbirine yakın olmaları ile birlikte “فِي ضَيْقٍ” lafzının keder, gam ve üzüntü, “فِي ضَيْقٍ” okuyuşunun ise sıkıntı ve şiddet manasına geldiğini söyleyenler mevcuttur. “فِي ضَيْقٍ” kelimesinin kalpteki darlığı, “فِي ضَيْقٍ” kelimesinin ise geçim darlığını ifade ettiği de ifade edilmiştir.³⁰⁴

2.15. İsrâ Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından İsrâ Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “أَوْ تُنْفِطَ السَّمَاءُ كَمَا رَعِمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا أَوْ تَأْتِي بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ”

²⁹⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr*, 2/227; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 183; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/469.

²⁹⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 14/81; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 12/276..

²⁹⁹ en-Nahl 16/62.

³⁰⁰ Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 186; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/471.

³⁰¹ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 391; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 20/61.

³⁰² en-Nahl 16/127.

³⁰³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr*, 2/229; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 189.

³⁰⁴ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 395-396; İbn Hâleveyh, *Î’râbü’l-kirââti’s seb’i ve ilelüh*, 1/361; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 20/142.

قَبِيلًا / Ya da iddiada bulunduğun şekilde göğü, üstümüze parçalanarak düşürmeli veyahut Allah'ı ve melekleri bizim karşımıza hazır etmelisin.”³⁰⁵ âyetidir. Âyetteki “كِسْفًا” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “كِسْفًا” şeklinde okumaktadır.³⁰⁶ Burada zikredilen iki kıraat de aynı anlama gelmekle birlikte “كِسْفًا” şeklindeki okuyuştan “Göğün bir tabaka gibi üzerimize düşüresin, düşürmelisin.” manasının da anlaşılabilirliği bildirilmiştir.³⁰⁷

2.16. Kehf Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Kehf Sûresi'nde farklı kıraatle okunan dört adet âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin âyetlerin birincisi, “وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ / لصاحبه وهو يحاوره أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا / Onun başka bir geliri de vardı. Bundan dolayı o arkadaşıyla konuşurken şöyle dedi: Ben mal bakımından senden daha zenginim. İnsan sayısı bakımından da senden daha üstünüm.”³⁰⁸ âyetidir. Âyette var olan “ثَمَرٌ” kelimesini Nâfi‘ ile İbn Kesîr “ثَمَرٌ” şeklinde, Ebû Ca‘fer ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.³⁰⁹ “ثَمَرٌ” kelimesi “Ağacın meyvesi” manasına, “ثَمَرٌ” kelimesi ise “Mal, altın, gümüş ve benzeri mallar” anlamına gelmektedir.³¹⁰ Zammeli okuyuşun yani ikinci kıraatin “Mal ve çocuk” manasına da geldiği belirtilmektedir.³¹¹

Harem Bölgesi kıraat imamlarının Kehf Sûresi'ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, “مَا أَشْهَدُهُمْ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنْفُسِهِمْ وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ / الْمُضِلِّينَ عَصَدًا / Ben ne göklerin ve yerin yaratılışına ne de kendilerinin yaratılışına onları şahit tuttum. Saptıranları da hiçbir zaman yardımcı edinmiş değilim.”³¹² âyetidir. Âyetdeki “مَا أَشْهَدُهُمْ” lafzını Nâfi‘ ve İbn Kesîr yukarıda geçtiği gibi, Ebû Ca‘fer ise “مَا أَشْهَدُهُمْ” şeklinde okumaktadır. Yine aynı âyette geçen “وَمَا كُنْتُ” lafzını Nâfi‘ ve İbn Kesîr şeklinde yukarıda geçtiği gibi, Ebû Ca‘fer ise “وَمَا كُنْتُ” şeklinde okumaktadır.³¹³

³⁰⁵ el- İsrâ 17/92.

³⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âtî'l-aşr*, 2/231 Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/488.

³⁰⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, 15/160; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 410; İbn Hâleveyh, *İ'râbü'l-kirââtî's seb'i ve ilelühe*, 1/383; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 21/57; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 13/183; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 250.

³⁰⁸ el-Kehf 18/34.

³⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âtî'l-aşr*, 2/233; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 199; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/497.

³¹⁰ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 416; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 3/516; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 21/125; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 13/275.

³¹¹ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 256.

³¹² el-Kehf 18/51.

³¹³ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/398.

“مَا أَشْهَدُكُمْ” okuyuşuna göre anlam: “Ben ne göklerin ve yerin halkedilmesine, ne de kendilerinin halkadilmesine onları şahit bulundurdum.”, “مَا أَشْهَدْنَاكُمْ” okuyuşuna göre ise “Biz onları ne göklerin ve yerin halkedilmesine, ne de onların kendi halkedilmesine şahit tuttuk.” demektir. “وَمَا كُنْتُ” kıraatine göre mana: “Ben, hiçbir zaman saptıranları da yardımcı edinecek değilim.”, “وَمَا كُنْتُ” kıraatine göre ise “Sen, hiçbir zaman saptıranları da yardımcı edinecek değilsin.” demektir.³¹⁴ Böylece yüce Allah, kendisinin ve Hz. Peygamber’in sapıtanları yardımcı edinmediklerini açıklamış olmaktadır.

Harem imamlarının Kehf Sûresindeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin üçüncüsü, “أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا” / *Ya da azabın açıkça kendilerine gelmesidir.*³¹⁵ âyetidir. Âyetteki “قُبُلًا” kelimesini Nâfi‘ ile İbn Kesîr “قُبْلًا” şeklinde, Ebû Ca‘fer ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.³¹⁶ Her iki okuyuşun da aynı anlama gelmesiyle birlikte “قُبْلًا” kelimesi “Görülen, yönelen, gelen (azaplar)” manasına gelir. “قُبْلًا” kelimesi ise “Aşikâr, görülen” anlamı olduğu gibi “Peş peşe gelen çeşit çeşit (azaplar)” manasına da gelir.³¹⁷

Harem Bölgesi imamlarının Kehf Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin dördüncüsü, “حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ” / *Sonunda güneşin battığı yere ulaşınca, onu siyah bir çamura batmakta gördü.*³¹⁸ âyetidir. Bu âyette geçen “حَمِئَةٍ” formunu Ebû Ca‘fer “حَامِيَةٍ” şeklinde, Nâfi‘ ve İbn Kesîr ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadırlar.³¹⁹ “حَمِئَةٍ” kelimesinin “balçık”, “حَامِيَةٍ” kelimesinin ise “sıcak” anlamına geldiği bildirilmiştir. Güneşin battığı yerin bu iki özelliği de taşıyan bir göze olduğu kaydedilmiştir.³²⁰

2.17. Meryem Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Meryem Sûresi’nde farklı kıraatle okunan dört adet âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin ilki, “قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ” / *Melek, ‘Şüphesiz ben Rabbinin bir resulüyüm. Sana tertemiz bir oğlan*

³¹⁴ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 420; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhît*, 6/129; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 13/305.

³¹⁵ el-Kehf 18/55.

³¹⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr*, 2/233; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 201.

³¹⁷ İbn Hâleveyh, *İ’râbü’l-kirââti’s seb’i ve ilelühe*, 1/399; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 21/155; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 256.

³¹⁸ el-Kehf 18/86.

³¹⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr*, 2/236; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/501.

³²⁰ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 424-125; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 21/166; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 13/369; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4/66-67; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 257-258.

çocuğu vermek (hediye etmek) maksadıyla gönderildim' dedi."³²¹ âyetidir. Bu âyette geçen "لَا هَبَ لَكَ" lafzını Nâfi' "لِيَهَبَ لَكَ" şeklinde okumaktadır. İbn Kesîr, Ebû Ca'fer ise yukarıda geçtiği şekilde okumaktadırlar. (İlgili yeri Nâfi'nin birinci râvîsi Kâlun, ikinci bir seferde İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer gibi okumaktadır.)³²² "لَا هَبَ لَكَ" kıraatine göre mana: "Sana hediye edeyim diye.", "لَا هَبَ لَكَ" kıraatine göre ise "Allah'ın sana armağan etmesi için."³²³ demektir. Birinci kıraatte mecazî bir anlam vardır. Çünkü çocuğu bahşeden yine yüce Allah'tır.

Harem Bölgesi imamlarının Meryem Sûresi'ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, "فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا" / *Derken melek (Cebrâîl) ağacın alt tarafından ona şöyle seslendi: Sakın hüüzünlenme, Rabbin senin alt tarafından bir su arkı vücuda getirmiştir.*"³²⁴ âyetidir. Âyette var olan "مِنْ تَحْتِهَا" ifadesini Nâfi' ile Ebû Ca'fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise "مِنْ تَحْتِهَا" şeklinde okumaktadır.³²⁵ Hz. Meryem'e seslenenin kim olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. Buna göre ya Cebrâîl veya Hz. Îsâ'dır. "مِنْ تَحْتِهَا" okuyuşuna göre seslenen kişinin Cebrâîl olduğu, "مِنْ تَحْتِهَا" okuyuşuna göre ise seslenen kişinin Hz. Îsâ olduğu ifade edilmiştir. Böyle yorumlar olmakla birlikte önemli olanın burada "Yüce Allah, Hz. Meryem'in acılarını dindirmek ve üzüntüsünü gidermek için ona nimetlerini hatırlatmış ve onu teselli etmiştir. Onun için meyve vermesini sağladığı hurmadan yiyecek ve çıkardığı kaynak suyundan da içecektir." diye kaydedilmiştir.³²⁶

Harem Bölgesi imamlarının Meryem Sûresi'ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin üçüncüsü, "أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكْ شَيْئًا" / *İnsan, daha önce hiçbir şey değil iken kendisini yarattığımızı düşünmez mi?*"³²⁷ âyetidir. Âyetteki "يَذْكُرُ" lafzını İbn Kesîr ile Ebû Ca'fer "يَذْكُرُ" şeklinde okumaktadırlar, Nâfi' ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.³²⁸ "يَذْكُرُ" kıraatine göre mana: "İnsan

³²¹ Meryem 19/19.

³²² Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 207; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/511.

³²³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 16/61; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâât*, 440; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 21/198; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 262-263.

³²⁴ Meryem 19/24.

³²⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âti'l-aşr*, 2/238; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/512.

³²⁶ İbn Hâleveyh, *Î'râbü'l-kırââti's seb'i ve ileluhe*, 2/16; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 21/205; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 263-264.

³²⁷ Meryem 19/67.

³²⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âti'l-aşr*, 2/239.

bilmez mi, anlamaz mı, hatırlamaz mı?”, “يَذْكُرُ” kıraatine göre ise “İnsan tezekkür etmez mi, hatırlayıp öğüt almaz mı?”³²⁹ demektir.

Harem Bölgesi kıraat imamlarının Meryem Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin dördüncüsü, “وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَانًا وَرِئًا” / *Biz onlardan önce de, eşya ve görünüş yönünden daha güzel olan birçok nesilleri helâk etmişizdir.*”³³⁰ âyetidir. Bu âyette geçen “وَرِئًا” lafzını Nâfi’nin ikinci ravisi Verş ve İbn Kesîr yukarıda geçtiği gibi, Nâfi’nin ilk ravisi olan Kâlûn ve Ebû Ca’fer “وَرِئًا” şeklinde okumaktadır.³³¹ İki kıraatin manalarının aynı olduğunu söyleyenler olduğu gibi farklı manaya geldiğini söyleyenler de vardır. Buna göre: “وَرِئًا” şeklindeki okuyuşa göre mana: “Görünüm ve şekil bakımından daha güzel olan nice nesilleri helak ettik, yok ettik.”, “وَرِئًا” şeklindeki okuyuşa göre ise “Mal, mülk, bol nimet ve refah bakımından daha iyi durumda olan nice nesilleri yok ettik.”³³² demektir.

2.18. Hac Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Hac Sûresi’nde farklı kıraatle okunan üç adet âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin birincisi, “ثَانِي عَطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ” / *Böbürlenerek insanları Allah’ın yolundan saptırmak için*”³³³ âyetidir. Âyetteki “لِيُضِلَّ” ifadesini Nâfi’ ile Ebû Ca’fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise şeklinde “لِيُضِلَّ” okumaktadır.³³⁴ “لِيُضِلَّ” okuyuşuna göre mana: “Allah yolundan sapmak için.”, “لِيُضِلَّ” okuyuşuna göre ise “Allah yolundan saptırmak için.”³³⁵ demektir. İki kıraat birlikte düşünüldüğünde, böyle kimselerin hem kendilerini hem de başkalarını saptırdıkları anlaşılmaktadır.

Harem Bölgesi kıraat imamlarının Hac Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, “إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا” / *Şüphesiz, Allah inananları müdafaa eder.*”³³⁶ âyetidir. Bu âyette geçen “يُدَافِعُ” lafzını Nâfi’ ve Ebû Ca’fer yukarıda geçtiği gibi okumaktadır, İbn Kesîr ise “يُدَفَعُ” şeklinde okumaktadır.³³⁷

³²⁹ Taberî, *Câmi’u l-beyân ‘an te’vili âyi l-Kur’ân*, 16/107; İbn Zencele, *Hüccetü l-kirâât*, 445-446; Râzî, *Mefâtihu l-gayb*, 21/241.

³³⁰ Meryem 19/74.

³³¹ İbnü l-Cezerî, *en-Neşr fi l-kirâ’âti l-aşr*, 2/239; Pâluvî, *Zübdetü l-irfân*, 210.

³³² İbn Zencele, *Hüccetü l-kirâât*, 446-447; İbn Hâleveyh, *Îrâbü l-kirââti’s seb’i ve ilelühe*, 2/23; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi l-Kur’ân*, 13/502.

³³³ el-Hac 22/9.

³³⁴ İbnü l-Cezerî, *en-Neşr fi l-kirâ’âti l-aşr*, 2/224; Pâluvî, *Zübdetü l-irfân*, 226.

³³⁵ İbn Zencele, *Hüccetü l-kirâât*, 473; İbn Atıyye, *el-Muharraru l-vecîz*, 4/106; Râzî, *Mefâtihu l-gayb*, 23/11; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 277-278.

³³⁶ el-Hac 22/38.

³³⁷ İbnü l-Cezerî, *en-Neşr fi l-kirâ’âti l-aşr*, 2/245.

“يُدْفَعُ” kıraatine göre mana: “Allah iman edenleri koruyup savunur.”, “يُدَافِعُ” kıraatine göre ise mübalağa ifade eder ve “Allah’ın inkârcıları tekrar tekrar defalarca defetmesi” anlaşılr. ³³⁸ Ayrıca ikinci kıraatten Cenab-ı Hakk’ın inkârcıları müminlerden defetme konusunda her şeyi yapacağı manasının da anlaşılabilir.

Harem Bölgesi kıraat imamlarının Hac Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin üçüncüsü, “وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ” / *Âyetlerimizi değersizleştirmeye için gayret sarfedenler var ya, işte onlar cehennemliklerin ta kendileridir.*”³³⁹ âyetidir. Âyette var olan “مُعَاجِزِينَ” kelimesini Nâfi’ ve Ebû Ca’fer yukarıda geçtiği gibi okumaktadırlar, İbn Kesîr ise “مُعَاجِزِينَ” şeklinde okumaktadır.³⁴⁰ “مُعَاجِزِينَ” okuyuşuna göre mana: “Kâfirlerin Hz. Peygamber’i veya müminleri aciz bırakmak ve onlara galip gelmek için çalışanlar.”, “مُعَاجِزِينَ” kıraatine göre ise “Allah’ın âyetlerini hükümsüz kılmaya, engellemeye çalışanlar.” yahut “İnsanların Allah’ın âyetlerine inanmasını ve Hz. Peygamber’e tâbî olmasını engellemeye çalışanlar.”³⁴¹ demektir.

2.19. Nûr Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Nûr Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا” / *Bu sûre, indirdiğimiz ve (hükümlerini) farz kıldığımız bir sûredir.*”³⁴² âyetidir. Âyette geçen “وَفَرَضْنَاهَا” lafzını Nâfi’ ile Ebû Ca’fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “وَفَرَضْنَاهَا” şeklinde okumaktadır.³⁴³ Şeddeli kıraat ile çokluk ve fazlalık anlaşılır ki bu sûrede çeşitli hükümlerin, helal ve haramların bildirildiği ve bunların her mükellef için son nefeslerine kadar farz olduğu anlaşılır.³⁴⁴

2.20. Furkân Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Furkân Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ جَنَّاتٍ” / *Allah’ın şanı pek yücedir ki: Arzu ederse sana*

³³⁸ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 477-478; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 23/38; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 14/405.

³³⁹ el-Hac 22/51.

³⁴⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâ’âti’l-aşr*, 2/197; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 229; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/544.

³⁴¹ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 480-481; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 14/405; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 280-281.

³⁴² en-Nûr 24/1.

³⁴³ Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 235; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/557.

³⁴⁴ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 494; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 15/100; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*.

bunlardan daha hayırlısını, altlarından nehirler akan cennetleri verir ve sana saraylar inşa eder.”³⁴⁵ âyetidir. Âyette geçen “وَيَجْعَلُ لَكَ” ifadesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “وَيَجْعَلُ لَكَ” şeklinde okumaktadır.³⁴⁶ “وَيَجْعَلُ لَكَ” şeklindeki okuyuşa göre mana: “Dilerse sana saraylar yapar.”, başka bir görüşe göre de “Dilerse sana dünya da sana köşkler, saraylar verir.” demektir. “وَيَجْعَلُ لَكَ” Şeklindeki okuyuşa göre ise (şart ve cevap olmadan) “ Sana saraylar yapacaktır.” yahut “Sana ahirette saraylar yapacaktır.”³⁴⁷ demektir. Birinci kıraate göre her ne kadar şart ve cevap manaları olsa da her iki kıraatten de yüce Allah’ın vaadini gerçekleştireceği anlaşılmaktadır.

2.21. Şu‘arâ Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Şu‘arâ Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “إِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ” / Bu, önceden gelenlerin örflerinden başka bir şey değildir.”³⁴⁸ âyetidir. Bu âyette geçen “خُلُقُ” lafzını Nâfi‘ yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ile Ebû Ca‘fer “خُلُقُ” formunda okumaktadırlar.³⁴⁹ “خُلُقُ” okuyuşuna göre anlam: “Bu öncekilerin geleneklerinden başka bir şey değildir.”, “خُلُقُ” okuyuşuna göre ise mana “Bu (sözler) öncekilerin uydurduklarından başka bir şey değildir.”³⁵⁰ şeklindedir. Böylece bu iki kıraatle küfürde ileri giden Âd kavmi Hz. Hûd’a şöyle dedikleri akla gelir: “Bizim içinde bulunduğumuz şu durum atalarımız ile aynıdır. Onlar da böyle hayat sürmüşlerdir. Senin söylediklerin ise öncekilerin uydurduğu safsatalardır. Onlar da önceden beri devamlı böyle dikkatleri celbeden süslü uydurma laflar dile getirmişlerdir.”³⁵¹

2.22. Neml Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Neml Sûresi’nde farklı kıraatle okunan üç âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin ilki, “أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبَاءَ فِي السَّمَوَاتِ” / Göklerde ve yerde saklı olanı ortaya çıkaran, gizlediğiniz ve açıkladığınız her şeyi bilen Allah’a. secde etmesinler diye (şeyten onları saptırmış).”³⁵² âyetidir. Âyette var olan “أَلَّا” kelimesini Nâfi‘ ve İbn Kesîr

³⁴⁵ el-Furkân 25/10.

³⁴⁶ Pâluvî, Zübdetü’l-irfân, 241; Muhammed Emin Efendi, Umdetü’l-hullân, 2/568.

³⁴⁷ İbn Zencele, Hüccetü’l-kirâât, 507-508; İbn Hâleveyh, İ’râbü’l-kirââti’s seb’i ve ilelühe, 2/116.

³⁴⁸ eş-Şu‘arâ 26/137.

³⁴⁹ İbnü’l-Cezerî, en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr, 2/252; Muhammed Emin Efendi, Umdetü’l-hullân, 2/576.

³⁵⁰ İbn Zencele, Hüccetü’l-kirâât, 518; İbn Hâleveyh, İ’râbü’l-kirââti’s seb’i ve ilelühe, 2/136; Kurtubî, el-Câmi‘ li-ahkâmi’l-Kur’ân, 16/59.

³⁵¹ Çetin, Kıraatların Tefsire Etkisi, 294-295.

³⁵² en-Neml 27/25.

yukarıda geçtiği gibi okumaktadırlar, Ebû Ca‘fer ise “آلَا” şeklinde okumaktadır.³⁵³ “آلَا” şeklindeki okuyuşa göre mana: “Göklerde ve yerde saklı olanları ortaya çıkaran, sakladıklarınızı ve açıkça yaptıklarınızı bilen Allah’a secde etmesinler diye (şeytan böyle yapar).”, “آلَا” şeklindeki okuyuşa göre ise “Dikkat! Göklerde ve yerde gizli olanı açığa çıkaran, sakladıklarınızı ve açığa vurduklarınızı bilen Allah’a secde edin!”³⁵⁴ demektir. Daha önce geçen âyetlerde Sebe’ halkının güneşe secde ettikleri, şeytanın da bunu kendilerine güzel gösterdiği bildirilmektedir. Buna göre birinci kıraatten şeytanın insanları kandırarak gizli açık her şeyi bilen Allah’a itaati engellemeye çalıştığı anlaşılmaktadır. İkinci kıraatten ise Allah’ın gizli açık her şeyi bildiği gerçeğine dikkat çekilerek O’na itaatin emredildiği anlaşılmaktadır.

Harem Bölgesi imamlarının Neml Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, “وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ” / *Onlar için hüzünlene. Kurmuş oldukları tuzaklardan telaşa kapılıp canını sıkma.*”³⁵⁵ âyetidir. Bu âyette geçen “فِي ضَيْقٍ” ifadesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “فِي ضَيْقٍ” şeklinde okumaktadır.³⁵⁶ Her iki kıraat arasında fark bulunmadığını söyleyenler vardır. Bazıları ise fethalı okuyuşun üzüntü, keder ve gam anlamlarına, kesreli okuyuşun ise sıkıntı ve şiddet manasına geldiğini söylemişlerdir. Ayrıca kesreli okuyuşun kalpteki darlığı, fethalı okuyuşun ise geçim darlığı anlamına geldiği de öne sürülmüştür.³⁵⁷

Harem Bölgesi imamlarının Neml Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin üçüncüsü, “إِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ” / *Sen şüphesiz ki ölümlere işittiremezsin. Arkalarını dönüp kaçmakta olan sağırlara da çağrını duyuramazsın.*”³⁵⁸ âyetidir. Bu âyette geçen “وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ” lafzını Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği şekilde, İbn Kesîr ise “وَلَا يَسْمَعُ الصُّمَّ” şeklinde okumaktadır.³⁵⁹ “وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ” şeklindeki okuyuşa göre mana: “Sağırlara daveti işittiremezsin.”, “وَلَا يَسْمَعُ الصُّمَّ” şeklindeki okuyuşa göre ise “Sağırlar daveti

³⁵³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âti’l-aşr*, 2/253.

³⁵⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 19/149; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 526-527; İbn Hâleveyh, *Î’râbü’l-kirââti’s seb’i ve ilelühe*, 2/148; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 4/256.

³⁵⁵ en-Neml 27/70.

³⁵⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âti’l-aşr*, 2/229; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 255; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/587.

³⁵⁷ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 536; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 16/202; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 300-301.

³⁵⁸ el-Neml 27/80.

³⁵⁹ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/588.

duymaz.”³⁶⁰ demektir. Böylece bu iki kıraatle mânen ölü veya mânen işitmez durumda olan inatçı inkârcıların durumu anlatılmıştır.

2.23. Ankebût Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Ankebût Sûresi’nde farklı kıraatle okunan iki adet âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin ilki, “وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا” / *Ve İbrâhîm dedi ki: Siz, sırf dünya hayatına has sevgiden dolayı Allah'tan başka (bırakıp) bazı putlar edindiniz.*”³⁶¹ âyetidir. Bu âyette geçen “مَوَدَّةً بَيْنَكُمْ” ifadesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer “مَوَدَّةً بَيْنَكُمْ” şeklinde, İbn Kesîr ise “مَوَدَّةً بَيْنَكُمْ” şeklinde okumaktadır.³⁶² “مَوَدَّةً بَيْنَكُمْ” şeklindeki kıraate göre mana: “Siz Allah’ı bırakıp bu putları dünya hayatında aranızda bir sevgi (sebebi) edindiniz.” şeklindedir. “مَوَدَّةً بَيْنَكُمْ” kıraatine göre ise “Sizin Allah’ı bırakıp bir takım putlar edinmeniz ise sâdece dünya hayatında aranızda bir sevgidir.”³⁶³ demektir. Her iki mana birbirine yakın anlamdadır.

Harem Bölgesi imamlarının Ankebût Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, “لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ” / *Kendilerine verdiklerimize karşı nankörlük etsinler ve bir süre daha sefa sürerler. İleride bilecekler.*”³⁶⁴ âyetidir. Bu âyette geçen “وَلِيَتَمَتَّعُوا” lafzını Nâfi‘nin ikinci râvîsi Verş ve Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, Nâfi‘nin ilk râvîsi Kâlûn ve İbn Kesîr “وَلِيَتَمَتَّعُوا” şeklinde okumaktadır.³⁶⁵ “وَلِيَتَمَتَّعُوا” kıraatine göre mana yukardaki gibidir. “وَلِيَتَمَتَّعُوا” kıraatine göre ise “Zevk alsınlar bakalım.”³⁶⁶ demektir. İkinci kıraatte bir tehdit anlamı vardır.

2.24. Rûm Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Rûm Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “فَإِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَى وَلَا تَسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ” / *Sen şüphesiz ki ölü olanlara işittiremezsin. Arkalarını dönüp kaçan sağır kişilere de çağrını duyuramazsın.*”³⁶⁷ âyetidir. Bu âyette geçen “وَلَا تَسْمِعُ الصُّمَّ” lafzını Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi okumaktadır, İbn Kesîr ise “وَلَا يَسْمَعُ الصُّمَّ”

³⁶⁰ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâât*, 536-537; İbn Hâleveyh, *İ'râbü'l-kırââti's seb'i ve ilelühe*, 2/162-163; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 16/205.

³⁶¹ el-Ankebût 29/25.

³⁶² Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 264; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/604.

³⁶³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an*, 20/141; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâât*, 550-551; İbn Hâleveyh, *İ'râbü'l-kırââti's seb'i ve ilelühe*, 2/184; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 16/253.

³⁶⁴ el-Ankebût 29/66.

³⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'ati'l-aşr*, 2/258.

³⁶⁶ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâât*, 555; İbn Hâleveyh, *İ'râbü'l-kırââti's seb'i ve ilelühe*, 2/192.

³⁶⁷ er-Rûm 30/52.

şeklinde okumaktadır.³⁶⁸ “وَلَا تَسْمَعُ الصُّمُّ” şeklindeki okuyuşa göre mana: “Sağırlara daveti işittiremezsin.”, “وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ” şeklindeki okuyuşa göre ise “Sağırlar daveti duymaz.”³⁶⁹ demektir. Bu iki kıraatle mânen ölü veya mânen işitmez durumda olan inatçı inkârcıların durumu anlatılmıştır.

2.25. Lokmân Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Lokmân Sûresi’nde farklı kıraatle okunan iki adet âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin ilki, “وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ” / İnsanlardan öyleleri vardır ki, bilgisizce Allah’ın yolundan saptırmak ve sonra da o yolu eğlenceye almak için faydasız lafları satın alır.”³⁷⁰ âyetidir. Âyette geçen “لِيُضِلَّ” kelimesini Nâfi’ ile Ebû Ca’fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “لِيُضِلَّ” şeklinde okumaktadır.³⁷¹ “لِيُضِلَّ” şeklindeki okuyuşa göre mana: “İnsanların öylesi vardır ki bilgisizce Allah’ın yolundan saptırmak için faydasız lafları satın alır.” “لِيُضِلَّ” şeklindeki okuyuşa göre “İnsanların öylesi vardır ki bilgisizce Allah yolundan sapmak için boş sözleri satın alır.”³⁷² manasındadır. İki kıraat birlikte düşünüldüğünde, böyle kimselerin hem kendilerini hem de başkalarını saptırdıkları anlaşılmaktadır.

Harem Bölgesi imamlarının Lokmân Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, “أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ” / Allah’ın göklerde ve yerde ne vara sizin emrinize verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmediniz mi?”³⁷³ âyetidir. “نِعْمَةً” lafzını Nâfi’ ile Ebû Ca’fer “نِعْمَةً” şeklinde, İbn Kesîr ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.³⁷⁴ “نِعْمَةً” biçimindeki okuyuşa göre mana: “Size zahir ve batın nimetlerini ihsan etti.”, “نِعْمَةً” biçimindeki okuyuşa göre ise “Size zahir ve batın nimetini ihsan etti.”³⁷⁵ demektir. İkinci kıraate nazaran birinci kıraatte çokluk manası vardır.

³⁶⁸ Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 269; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/613.

³⁶⁹ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 561-562; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 310-311.

³⁷⁰ Lokmân 31/6.

³⁷¹ Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 270.

³⁷² İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 563; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 16/458; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 312-313.

³⁷³ Lokmân 31/20.

³⁷⁴ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/619.

³⁷⁵ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 565-566; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 16/485; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 314.

2.26. Ahzâb Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Ahzâb Sûresi'nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ” / *Evlerinizde oturun.*”³⁷⁶ âyetidir. Âyette var olan “وَقَرْنَ” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “وَقَرْنَ” şeklinde okumaktadır.³⁷⁷ “وَقَرْنَ” şeklindeki okuyuşa göre mana: “Evlerinizde oturun.”, “وَقَرْنَ” kıraatine göre ise “Evlerinizde oturun.”, manası ile birlikte “Vakarlı, ağırbaşlı olun.” manası da anlaşılır.³⁷⁸ Bu manalardan Hz. Peygamber’in hanımlarına evlerinde oturmaları ve vakarlı, ağırbaşlı olmaları emredilmektedir.

2.27. Sebe’ Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Sebe’ Sûresi'nde farklı kıraatle okunan iki âyette üç yer bulunmaktadır. Bu âyetlerin birincisi, “وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ” / *İnkâr edenler, ‘O kıyamet saati bize gelmeyecek’ dediler. De ki: Hayır, öyle değil, gaybı bilen Rabbim hakkı için, o (kıyamet) mutlaka size gelecektir.*”³⁷⁹ âyetidir. Âyetteki “عَالِمٍ” lafzını Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer “عَالِمٌ” şeklinde okurlarken, İbn Kesîr ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.³⁸⁰ “عَالِمٌ” şeklindeki okuyuşa göre mana yukarıdaki gibidir. “عَالِمٌ” şeklindeki okuyuşa göre ise “Rabbim hakkı için, o mutlaka size gelecektir. O (Rabbim) gaybı bilendir. Göklerde ve yerde olan en küçük bir şey bile O’ndan gizli kalmaz.” veya “Rabbim hakkı için, o (kıyamet) mutlaka size gelecektir. Gaybı bilenden (Allah’tan) göklerde ve yerde olan en küçük bir şey bile gizli kalmaz.”³⁸¹ demektir.

Harem Bölgesi imamlarının Sebe’ Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, “وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رَجْزٍ أَلِيمٍ” / *Âyetlerimizi hükümsüz bırakmak için yarışarcasına uğraşanlara var ya, işte onlar için pek kötü ve elem verici bir azap vardır.*”³⁸² âyetidir. Âyetteki “مُعَاجِزِينَ” lafzını İbn Kesîr “مُعْجِزِينَ” şeklinde, Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.³⁸³

³⁷⁶ el-Ahzâb 33/33.

³⁷⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr*, 2/261; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 277.

³⁷⁸ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 577; İbn Hâleveyh, *İ’râbü’l-kirââti’s seb’i ve ilelühe*, 2/199.

³⁷⁹ Sebe’ 34/3.

³⁸⁰ Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 280.

³⁸¹ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 581; İbn Hâleveyh, *İ’râbü’l-kirââti’s seb’i ve ilelühe*, 2/208; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 17/254.

³⁸² Sebe’ 34/5.

³⁸³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr*, 2/262; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 280.

“مُعْجَزِينَ” kıraatine göre mana yukarıdaki gibidir. “مُعْجَزِينَ” kıraatine göre ise “Allah’ın âyetlerini engellemeye, hükümsüz kılmaya çalışanlar.”³⁸⁴ demektir.

Harem Bölgesi imamlarının Sebe’ Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin üçüncüsü, “أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رَجْزٍ أَلِيمٍ” / *İşte onlar hakkında rezillikten elim verici bir azap vardır.*³⁸⁵ âyetidir. Âyetteki “أَلِيمٍ” ifadesini Nâfi’ ile Ebû Ca’fer “أَلِيمٍ” şeklinde okumaktadırlar, İbn Kesîr ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.³⁸⁶ “أَلِيمٍ” şeklindeki okuyuşa göre mana: “Onlar için rezillikten elim verici bir azap vardır.”, “أَلِيمٍ” şeklindeki okuyuşa göre ise “Onlara elem verici rezillikten bir azap vardır.”³⁸⁷ demektir. İki kıraat de birbirine yakın anlamdadır.

2.28. Fâtır Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Fâtır Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “جَنَاطٌ عَدْنٌ يَدْخُلُونَهَا يُحَلِّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا” / *(Onların ödülü), içlerine girecekleri Adn cennetleridir. Orada altın bilezikler ve incilerle süslenirler. Onların orada giyecekleri elbiseleri de ipektir.*³⁸⁸ âyetidir. Âyette geçen “وَلُؤْلُؤًا” ibâresini Nâfi’ ile Ebû Ca’fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “وَلُؤْلُؤًا” şeklinde okumaktadır.³⁸⁹ “وَلُؤْلُؤًا” kıraatine göre mana: “Orada altın bilezikler ve inci ile süslenirler.”, “وَلُؤْلُؤًا” kıraatine göre ise “Orada altın ve inci bileziklerle süslenirler.”³⁹⁰ demektir. Burada bileziklerin niteliğinin değişme durumu vardır. Cennete girecek kişilerin erişecekleri nimetlerden bahsedilmektedir. Manalar birbirine yakındır.

2.29. Yâsîn Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Yâsîn Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “لِيُنْذَرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ” / *Diri olanları uyarsın ve kâfirler hakkında o cezanın yerine gelmesi için.*³⁹¹ âyetidir. Âyetteki “لِيُنْذَرَ” lafzını Nâfi’ ile Ebû Ca’fer “لِيُنْذَرَ” şeklinde, İbn Kesîr ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.³⁹² “لِيُنْذَرَ” şeklindeki okuyuşa göre mana:

³⁸⁴ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 582; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 17/255, Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 322-323.

³⁸⁵ Sebe’ 34/5.

³⁸⁶ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/635.

³⁸⁷ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 582-583; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 17/255; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 323.

³⁸⁸ Fâtır 35/33.

³⁸⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kirâ’âti’l-aşr*, 2/244.

³⁹⁰ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 592-593; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 4/440; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 326-327.

³⁹¹ Yâsîn 36/70.

³⁹² Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 290.

“(Peygamber), diri olanları uyarsın diye.” veya “Kur’ân diri olanları uyarsın diye.”, “لَتُنذِرَ” şeklindeki okuyuşa göre ise Peygamberimize hitaben: “Diri olanları uyarmak için.”³⁹³ demektir. Birinci kıraatten uyarıcının Kur’ân-ı Kerîm veya Hz. Peygamber olabileceği anlaşılırken ikinci kıraatten uyarıcının direkt Hz. Peygamber olduğu anlaşılmaktadır.

2.30. Sâffât Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Sâffât Sûresi’nde farklı kıraatle okunan iki adet âyet bulunmaktadır. O da, “إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ” / *Ancak Allah’ın halis kulları başka.*”³⁹⁴ âyetidir. Âyette var olan “الْمُخْلَصِينَ” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca’fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “الْمُخْلَصِينَ” şeklinde okumaktadır.³⁹⁵ “الْمُخْلَصِينَ” biçimindeki okuyuşa göre mana: “Allah’ın kendisini kötülüklerden arındırdığı, halis kıldığı kullar hariç.”, “الْمُخْلَصِينَ” biçimindeki okuyuşa göre ise “İman ve kulluğu yalnız Allah rızası için olan kimseler hariç.”³⁹⁶ demektir. Her iki kıraat de birbirine yakın anlamdadır.

Harem Bölgesi imamlarının Sâffât Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, “سَلَامٌ عَلَى الْيَاسِينَ” / *İlyas’a selam olsun.*”³⁹⁷ âyetidir. Âyette geçen “إِلَّا يَاسِينَ” lafzını Nâfi‘ “لِ يَاسِينَ” şeklinde, İbn Kesîr ile Ebû Ca’fer ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.³⁹⁸ “إِلَّا يَاسِينَ” okuyuşuna göre mana: “İlyas’a selam olsun.”, “لِ يَاسِينَ” okuyuşuna göre ise “İlyas ailesine selam olsun.”³⁹⁹ demektir. Birinci kıraatten “Hz. İlyas ve O’na tabi olan müminlere selam olsun.” manasının da anlaşılabilirliği kaydedilmiştir.⁴⁰⁰

2.31. Sâd Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Sâd Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “أَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا” / *Alaya aldığımız onlar değil miydi?*”⁴⁰¹ âyetidir. Âyetdeki “سِخْرِيًّا” kelimesini İbn Kesîr yukarıda geçtiği gibi,

³⁹³ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 603; İbn Hâleveyh, *Î’râbü’l-kırââti’s seb’i ve ilelühe*, 2/240; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18/89.

³⁹⁴ es-Sâffât 37/40.

³⁹⁵ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/427.

³⁹⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 23/54; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18/28.

³⁹⁷ es-Sâffât 37/130.

³⁹⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âti’l-aşr*, 2/269.

³⁹⁹ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 610-611; İbn Hâleveyh, *Î’râbü’l-kırââti’s seb’i ve ilelühe*, 2/249; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-veciz*, 4/485.

⁴⁰⁰ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 336-337.

⁴⁰¹ Sâd 38/63.

Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer ise “سُخْرِيًّا” şeklinde okumaktadırlar.⁴⁰² Her iki kıraatin de aynı manaya geldiği kaydedilmekle birlikte “سُخْرِيًّا” kıraatinin istihza, alay anlamına geldiği; “سُخْرِيًّا” kıraatinin ise “Zelil kılmak, zorla ücretsiz çalıştırmak.”⁴⁰³ demek olduğu da söylenmiştir. Her iki kıraat birlikte düşünüldüğünde “Alaya aldığımız hor ve hakir gördüğümüz onlar değil miydi?” şeklinde daha geniş bir mana açığa çıkmaktadır.

2.32. Zümer Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Zümer Sûresi’nde farklı kıraatle okunan üç adet âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin birincisi, “وَجَعَلَ لِلّٰهِ أَنْدَادًا لِّیُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ / ve yolundan saptırmak için Allah’a ortaklar koşar.”⁴⁰⁴ âyetidir. Âyette geçen “لِّیُضِلَّ” lafzını Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “لِّیُضِلَّ” formunda okumaktadır.⁴⁰⁵ “لِّیُضِلَّ” okuyuşuna göre mana: “Yolundan saptırmak için Allah’a ortaklar koşar.”, “لِّیُضِلَّ” okuyuşuna göre ise “Yolundan sapmak için Allah’a ortaklar koşar.”⁴⁰⁶ demektir. İki kıraat birlikte düşünüldüğünde böyle kimselerin hem kendilerini hem de başkalarını saptırdıkları anlaşılmaktadır.

Harem Bölgesi imamlarının Zümer Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, “أَمْ مَنْ هُوَ قَائِمٌ أَنْاءَ اللَّیْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا یَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَیَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِ / Yoksa o, gece vaktinde secdeye kapanan ve kıyama durarak ayakta ibadet eden, ahiretten sakınan ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse (o inkârcı gibi) midir?”⁴⁰⁷ âyetidir. Burada mevcut olan “أَمْ مَنْ” ifadesini Nâfi‘ ile İbn Kesîr “أَمْ مَنْ” şeklinde okumaktadır, Ebû Ca‘fer ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.⁴⁰⁸ “أَمْ مَنْ” biçimindeki okuyuşa göre mana yukarıda yazıldığı gibidir. Yani itaatkâr kul, isyankâr ve inkârcı kul gibi midir?” yahut “Rabbini inkâr eden mi hayırlıdır yoksa O’na itaat eden kul mu?” demektir. “أَمْ مَنْ” biçimindeki okuyuşa göre ise iki türlü mana verilebilir. Birinci mana: “Yoksa gece vaktinde secdeye kapanarak ve kıyamda ayakta durarak namaz kılan, ahiretten sakınan ve Rabbinin rahmetini uman kimse (o

⁴⁰² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âti’l-aşr*, 2/271; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 297; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/662.

⁴⁰³ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 616-617; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 4/512; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 339-340.

⁴⁰⁴ ez-Zümer 39/8.

⁴⁰⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âti’l-aşr*, 2/224.

⁴⁰⁶ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 619-620; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18/253; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 341-342;

⁴⁰⁷ ez-Zümer 39/9.

⁴⁰⁸ Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 298.

inkârcı gibi) midir?” şeklindedir. Diğer mana ise baştaki elifin nida harfî olması ve “Ey ibadet eden itaatkâr kimse sevin!”⁴⁰⁹ diye anlaşılması şeklindedir.

Harem Bölgesi imamlarının Zümer Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin üçüncüsü, “أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ” / *Allah kuluna yeterli değil mi?*⁴¹⁰ âyetidir. Âyette var olan “عَبْدَهُ” lafzını Nâfi’ ve İbn Kesîr yukarıda geçtiği gibi, Ebû Ca’fer ise “عِبَادَهُ” şeklinde okumaktadır.⁴¹¹ “عَبْدَهُ” kıraatine göre “Kul”dan maksat Hz. Peygamber’dir. “عِبَادَهُ” kıraatine göre ise “Kullar” Hz. Peygamber ile birlikte diğer Peygamberlerin de kastedilmiş olduğu anlaşılır.⁴¹²

2.33. Mü’min Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Mü’min Sûresi’nde farklı kıraatle okunan iki adet âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin birincisi, “وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ” / *Bir de Firavun: ‘Bırakın Musa’yı öldüreyim de Rabbine duada bulunsun. Çünkü ben sizin dininizi değiştirmesinden veyahut yeryüzünü fesada vermesinden çekiniyorum’ dedi.*⁴¹³ âyetidir. Âyetteki “وَأَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ” lafzını Nâfi’ ve Ebû Ca’fer “وَأَنْ يُظْهِرَ” şeklinde okumaktadırlar, İbn Kesîr ise onlardan farklı olarak “وَأَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ” şeklinde okumaktadır.⁴¹⁴ “وَأَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ” biçimindeki okuyuşa göre mana: “Ve yeryüzünde fesat (bozgunculuk) çıkaracağından korkuyorum.” şeklinde oluyorken diğer taraftan “وَأَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ” biçimindeki okuyuşa göre “Ve yeryüzünde fesat (bozgunculuk) çıkmasından korkuyorum.”⁴¹⁵ şeklinde olmaktadır.

Harem Bölgesi imamlarının Mü’min Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, “وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ” / *Kıyametin meydana geleceği günde de: ‘Firavun hanedanını azabın en dehşetlisine atın.’* denilecek.⁴¹⁶ âyetidir. Âyetteki “أَدْخِلُوا” lafzını Nâfi’ ile Ebû Ca’fer yukarıda

⁴⁰⁹ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 620-621; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18/253; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 342-343.

⁴¹⁰ ez-Zümer 39/36.

⁴¹¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâ’ati’l-aşr*, 2/271.

⁴¹² İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 622-623; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18/280; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 343-344.

⁴¹³ el-Mü’min 40/26.

⁴¹⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâ’ati’l-aşr*, 2/273; Pâluvi, *Zübdetü’l-irfân*, 304; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/675.

⁴¹⁵ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 629-630; İbn Hâleveyh, *Î’râbü’l-kırâati’s seb’i ve ilelihu*, 2/265; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 4/555.

⁴¹⁶ el-Mü’min 40/46.

geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “أَدْخُلُوا” şeklinde okumaktadır.⁴¹⁷ “أَدْخُلُوا” şeklindeki okuyuşa göre mana: “Firavun hanedanını (ailesini) azabın en şiddetlisine atın (sokun).”, “أَدْخُلُوا” şeklindeki okuyuşa göre ise “Ey firavun ailesi! Azabın en şiddetlisine girin.”⁴¹⁸ demektir. Birinci kıraatte hitap Firavun ailesini azaba atanlardır. İkinci kıraatte ise hitap Firavun ailesinedir.

2.34. Zuhruf Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Zuhruf Sûresi’nde farklı kıraatle okunan iki adet âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin birincisi, “أَشْهَدُوا خَلْقَهُمْ” / *Onların (meleklerin) yaratılışını mı gördüler?*”⁴¹⁹ âyetidir. Âyette geçen “أَشْهَدُوا” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer “أَشْهَدُوا” şeklinde teshil ile okumaktadırlar, İbn Kesîr ise yukarıda geçen şekil üzerine okumaktadır.⁴²⁰ “أَشْهَدُوا” şeklindeki okuyuşa göre mana: “Onların (meleklerin) yaratılışını mı gördüler?”, “أَشْهَدُوا” şeklindeki okuyuşa göre ise “Onlar, meleklerin yaradılışında orada hazır mı edildiler?”⁴²¹ demektir. İki mana da birbirine yakın anlamdadır.

Harem Bölgesi imamlarının Zuhruf Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, “وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُونُ” / *Meryem oğlu (İsa) bir örnek olarak verilince, senin kavmin ondan, seni susturacak bir delil bulduklarını sanarak hemen (bağırışmaya) şamata etmeye başladılar.*”⁴²² âyetidir. Âyette var olan “يَصِدُونُ” ifadesini Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer “يَصِدُونُ” şeklinde, İbn Kesîr ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.⁴²³ “يَصِدُونُ” biçimindeki okuyuşa göre mana: “Kavmin hemen şamata etmeye (bağırışmaya) başladılar.”, “يَصِدُونُ” biçimindeki okuyuşa göre ise “Kavmin hemen (haktan sapıp) yüz çevirdiler.”⁴²⁴ demektir. Her iki kıraat sayesinde müşriklerin tutum ve davranışları daha ayrıntılı bir şekilde anlaşılmaktadır.

2.35. Duhân Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Duhân Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ” / *Şüphesiz ki takva*

⁴¹⁷ Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 306.

⁴¹⁸ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 633; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 4/562; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18/366.

⁴¹⁹ ez-Zuhruf 43/19.

⁴²⁰ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/694.

⁴²¹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vili âyi’l-Kur’ân*, 25/58; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 647-648; İbn Hâleveyh, *Îrâbü’l-kirâati’s seb’i ve ilelihe*, 2/295.

⁴²² ez-Zuhruf 43/57.

⁴²³ Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 317; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/696.

⁴²⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vili âyi’l-Kur’ân*, 25/86; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 652-653; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 19/66; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 358.

sahipleri ise emin bir makamdadırlar.”⁴²⁵ âyetidir. Âyette var olan “مَقَامٌ” ibaresini Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer “مَقَامٌ” şeklinde, İbn Kesîr ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.⁴²⁶ “مَقَامٌ” kıraatine göre mana: “Müttakiler gerçekten güvenli bir makamdadır.”, “مَقَامٌ” kıraatine göre ise “Müttakiler gerçekten güvenli bir ikamettedir (güvenli bir duruştabır, güven içinde dururlar).”⁴²⁷ demektir. İki kıraat birlikte düşünöldüğünde onların güvenli bir yerde (cennette) güven içinde bulunacakları anlaşılmaktadır.

2.36. Câsiye Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Câsiye Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “هَذَا هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ ” / *Bu Kitap, bir yol göstericidir. Rablerinin âyetlerinde küfre düşenler için, yaptıkları aşırı pislikten dolayı acıklı bir azap vardır.*”⁴²⁸ âyetidir. Âyetdeki “الْبِيمِ” lafzını Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “الْبِيمِ” şeklinde okumaktadır.⁴²⁹ “الْبِيمِ” şeklindeki okuyuşa göre mana: “Onlar için yaptıkları aşırı pislikten dolayı acıklı bir azap vardır.”, “الْبِيمِ” şeklindeki okuyuşa göre ise “Onlar için yaptıkları pislikten dolayı çok acıklı bir azap vardır.”⁴³⁰ demektir. Her iki kıraat de birbirine yakın anlam taşımaktadır.

2.37. Fetih Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Fetih Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ ” / *Kötü azap onların başına olsun!*”⁴³¹ âyetidir. Âyette geçen “دَائِرَةُ السَّوْءِ” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi okumaktadırlar, İbn Kesîr ise “دَائِرَةُ السَّوْءِ” şeklinde okumaktadır.⁴³² “السَّوْءِ” kelimesi isim, “السَّوْءِ” ise mastardır. Her iki kıraat aynı anlama gelmekle birlikte “السَّوْءِ” kelimesinin şer, azap, bela manasına geldiğini, “السَّوْءِ” kelimesinin ise fesat ve ahlak anlamında olduğunu söylemiştir.⁴³³ İki kıraat ile birlikte daha geniş mana elde edilmektedir.

⁴²⁵ ed-Duhân 44/51.

⁴²⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kîrâ’âti’l-aşr*, 2/277; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 319; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/701.

⁴²⁷ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 25/135; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kîrâât*, 657; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 5/77.

⁴²⁸ el-Câsiye 45/11.

⁴²⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kîrâ’âti’l-aşr*, 2/278; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 320.

⁴³⁰ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kîrâât*, 660; İbn Hâleveyh, *Î’râbü’l-kîrââti’s seb’i ve ilelühe*, 2/313; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 19/149.

⁴³¹ el-Fetih 48/6.

⁴³² Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/716.

⁴³³ İbn Hâleveyh, *Î’râbü’l-kîrââti’s seb’i ve ilelühe*, 2/327; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 5/127-128; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 369-370.

2.38. Necm Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Necm Sûresi'nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “مَا كَذَّبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى / *Kalp, (gözün) gördüğünü yalanlamadı.*”⁴³⁴ âyetidir. Bu âyette geçen “مَا كَذَّبَ” lafzını Nâfi‘ ve İbn Kesîr yukarıda geçtiği gibi okumaktadırlar, Ebû Ca‘fer ise “مَا كَذَّبَ” şeklinde okumaktadır.⁴³⁵ “مَا كَذَّبَ” biçimindeki okuyuşa göre mana: “Peygamber’in kalbi, (Cebrâil’i) gördüğünü inkâr etmedi, ‘Bu görülen hakikat olunan bir hayaldir’ demedi, aksine tasdik etti.”, “مَا كَذَّبَ” biçimindeki okuyuşa göre ise “Gözleriyle gördüğünü kalbi yalanlamadı.”⁴³⁶ demektir. İki kıraat birbirine yakın manalar içermektedir.

2.39. Kamer Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Kamer Sûresi'nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ / *Biz de boşalan bir su ile göğün kapılarını açtık.*”⁴³⁷ âyetidir. Bu âyette geçen “فَفَتَحْنَا” ifadesini Nâfi‘ ile İbn Kesîr yukarıda geçtiği gibi, Ebû Ca‘fer ise “فَفَتَحْنَا” şeklinde okumaktadır.⁴³⁸ Şeddeli kıraatten çokluk manası çıkar ve azabın şiddeti daha açık ifade edilmiş olur.⁴³⁹

2.40. Rahmân Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Rahmân Sûresi'nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ / *Üzerinize ateşten bir alev ve bir duman yollanır da kendinizi savunamazsınız.*”⁴⁴⁰ âyetidir. Âyette var olan “نُحَاسٌ” lafzını Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “نُحَاسٌ” formunda okumaktadır.⁴⁴¹ “نُحَاسٌ” okuyuşuna göre mana: “Üstünüze ateşten bir alev ve bir duman gönderilir.”, “نُحَاسِ” okuyuşuna göre ise “Üzerinize kızıl duman ve ateşten oluşan bir alev gönderilir.” yahut “Erimiştir bakır ve ateşten oluşan alev gönderilir.”⁴⁴² demektir. İki kıraat ile birlikte daha zengin bir mana elde edilmektedir.

⁴³⁴ en-Necm 53/11.

⁴³⁵ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/729.

⁴³⁶ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 685; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi'l-Kur‘ân*, 20/22.

⁴³⁷ el-Kamer 54/11.

⁴³⁸ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/740.

⁴³⁹ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 689; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 5/214.

⁴⁴⁰ er-Rahmân 55/35.

⁴⁴¹ Pâluvi, *Zübdetü'l-irfân*, 341.

⁴⁴² Taberî, *Câmi‘u'l-beyân ‘an te‘vili âyi'l-Kur‘ân*, 27/140; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 693; İbn Hâleveyh, *I‘râbü'l-kirââti’s seb‘i ve ilelühe*, 2/339; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 385-386.

2.41. Hadîd Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Hadîd Sûresi'nde farklı kıraatle okunan iki adet âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin ilki, “هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَى عَبْدِهِ آيَاتٍ” / *O, sizi karanlıklardan nûra ulaştırmak için kuluna apaçık âyetler indirendir.*”⁴⁴³ âyetidir. Âyette var olan “يُنَزِّلُ” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “يُنَزِّلُ” şeklinde okumaktadır.⁴⁴⁴ Şeddeli kıraatle Kur’ân’ın Peygamberimiz’e muhtelif zaman ve mekânlarda, birçok defalar, azar azar, parça parça indirildiği anlaşılr.⁴⁴⁵

Harem Bölgesi imamlarının Hadîd Sûresi'ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, “إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُّضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ” / *Şüphesiz ki sadaka vermekte bulunan erkekler ile sadaka vermekte bulunan kadınlar ve Allah’a hoş bir borç verenler var ya, (verdiklerinin karşılığı) onlara fazlasıyla ödenir. Dahası onlara pek kıymetli bir ödül de vardır.*”⁴⁴⁶ âyetidir. Bu âyette geçen “إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ” lafzını Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi okumaktadırlar, İbn Kesîr ise “إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ” şeklinde okumaktadır.⁴⁴⁷ “إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ” kıraatine göre mana: “Sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar.”, “إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ” kıraatine göre “(Allah’ı ve Hz. Peygamber’i) tasdikleyen erkekler ve tasdikleyen kadınlar.”⁴⁴⁸ demektir. Her iki kıraat birlikte düşünüldüğünde “Yüce Allah’a ve Resulü’ne gönülden inanıp kalben tasdik eden ve sadaka veren erkek ve kadınlar” biçiminde zengin bir anlam ortaya çıkmaktadır.

2.42. Münâfikûn Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Münâfikûn Sûresi'nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّوْا” / *Onlara ‘Gelin de, Allah’ın elçisi sizin hakkınızda bağışlanma dilesin.’ diye söylendiğinde kafalarını döndürürler ve sen onların kibirlenerek çekip gittiklerini görürsün.*”⁴⁴⁹ âyetidir. Burada bulunan “لَوَّوْا” lafzını

⁴⁴³ el-Hadîd 57/9.

⁴⁴⁴ Pâluvî, *Zübdetü'l - İrfan Fi Vücuhi'l - Kur'ân*; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 119.

⁴⁴⁵ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*; İbn Hâleveyh, *İ'râbü'l-kirââtî's seb'i ve ilelühe*, 2/339; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 5/259.

⁴⁴⁶ el-Hadîd 57/18.

⁴⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âtî'l-aşr*, 2/287.

⁴⁴⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*, 27/229; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 701; İbn Hâleveyh, *İ'râbü'l-kirââtî's seb'i ve ilelühe*, 2/351.

⁴⁴⁹ el-Münâfikûn 63/5.

Nâfi‘ ‘لَوْأَ’ şeklinde, İbn Kesîr ile Ebû Ca‘fer ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadırlar.⁴⁵⁰ Şeddeli kıraatten çokluk ve işin çokça yapıldığı anlaşılır.⁴⁵¹

2.43. Tegâbün Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Tegâbün Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “إِنْ تُقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُّضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ” / Şayet siz Allah’a hoş bir ödünç verirsiniz, Allah onu size fazlasıyla iade eder ve size mağfiret eder.”⁴⁵² âyetidir. Bu âyette geçen “يُّضَاعِفْهُ لَكُمْ” lafzını Nâfi‘ yukarıda geçtiği gibi okumaktadır, İbn Kesîr ve Ebû Ca‘fer ise “يُضَعِّفْهُ لَكُمْ” şeklinde okumaktadırlar.⁴⁵³ Her iki kıraat aynı manaya gelmekle birlikte şeddeli kıraatin çokluk ve tekrar ifade ettiği nakledilmiştir.⁴⁵⁴

2.44. Talâk Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Talâk Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da “لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ” / Açıkça iffetsizlikte bulunmaları müstesna onları (bekleme süresi müddetince) onları kendi evlerinden çıkarmayın, kendileri de evlerinden çıkmasınlar.”⁴⁵⁵ âyetidir. Âyette var olan “مُبَيَّنَةٍ” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “مُبَيَّنَةٍ” şeklinde okumaktadır.⁴⁵⁶ “مُبَيَّنَةٍ” kıraatine göre mana: “Alenen bir iffetsizlik yapmaları müstesna (onları evlerinden çıkarmayın).” şeklindedir, “مُبَيَّنَةٍ” kıraatine göre ise “Hayâsızlık yaptıkları tespit edilip kanıtlananlar dışında (onları evlerinden çıkarmayın).”⁴⁵⁷ demektir. İkinci kıraate göre işlenen suçun ispat edilmesi gerektiğine de işaret edilmektedir.

2.45. Kalem Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Kalem Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ” / Mal sahibi olmuş ve oğulları (çocukları) vardır diye.”⁴⁵⁸ âyetidir. Âyette var olan “أَنْ كَانَ” ifadesini Nâfi‘ ile İbn Kesîr yukarıda geçtiği gibi, Ebû Ca‘fer ise “أَنَّ كَانَ” şeklinde teshil ile okumaktadır.⁴⁵⁹ “أَنْ كَانَ” şeklindeki okuyuşa göre mana: “Mal sahibi olmuş ve oğulları var diye (ona itaat etme).”, “أَنَّ كَانَ” şeklindeki okuyuşa göre “Mal ve

⁴⁵⁰ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/766.

⁴⁵¹ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 709-710; İbn Hâleveyh, *İ’râbü’l-kirââtî’s seb’i ve ileluhe*, 2/368.

⁴⁵² et-Tegâbün 64/17.

⁴⁵³ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/768.

⁴⁵⁴ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 712; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 404-405.

⁴⁵⁵ et-Talâk 65/1.

⁴⁵⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr*, 2/290.

⁴⁵⁷ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 712; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 406-407.

⁴⁵⁸ el-Kalem 68/14.

⁴⁵⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr*, 2/291; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 358.

oğullar sahibi olmuş diye mi (ona taatte bulunacaksın) ?!”⁴⁶⁰ demektir. İkinci kıraatte her ne kadar istifham hemzesiyle bir soru sorulmuş olsa da birinci kıraatin manalarını da içermektedir.

2.46. Me‘âric Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Me‘âric Sûresi’nde farklı kıraatle okunan iki adet âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin ilki, “سَال سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ / Soran birisi, inecek olan azabı sordu.”⁴⁶¹ âyetidir. Âyetteki “سَال” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer “سَال” şeklinde, İbn Kesîr ise yukarıda geçtiği şekilde okumaktadır.⁴⁶² “سَال” kıraatine göre mana: “Soran birisi, inecek olan azabı sordu.” Yahut “Bir isteyen inecek azabı istedi.” manalarına gelmektedir. “سَال” kıraatine göre ise yukarıdaki manalar ile birlikte “Bir akıcı sel, inecek olan azabı akıttı.” veya “İnecek azap seli aktı.” veyahut “Akan bir sel, inecek olan azapla birlikte aktı.” manalarının da anlaşıldığı söylenmiştir. Ayrıca bu “Cehennemdeki vadilerden bir vadi aktı.”⁴⁶³ şeklinde de anlaşılmıştır. Bütün manalar birbirini destekler mahiyette olup, anlama zenginlik ve derinlik katmaktadır.

Harem Bölgesi kıraat imamlarının Me‘âric Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin ikincisi, “وَلَا يُسْئَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا / (O gün) hiçbir dost, dostun surumunu sormaz.”⁴⁶⁴ âyetidir. Âyette var olan “وَلَا يُسْئَلُ” kelimesini Nâfi‘ ile İbn Kesîr yukarıda geçtiği gibi, Ebû Ca‘fer ise “وَلَا يُسْئَلُ” şeklinde okumaktadır.⁴⁶⁵ “وَلَا يُسْئَلُ” okuyuşuna göre mana: “Dost, dostu sormaz.”, “وَلَا يُسْئَلُ” okuyuşuna göre ise “Hiçbir dosta, dostundan sorulmaz.”⁴⁶⁶ demektir. Bu kıraatlerle haşır gününün çok çetin geçeceği ve herkesin kendi derdine düşeceği manaları anlaşılır.

2.47. Cin Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Cin Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي وَلَا أَشْرِكُ بِهِ أَحَدًا / De ki: Şüphesiz ben sadece Rabbime niyazda bulunurum ve hiçbir şeyi O’na ortak koşmam.”⁴⁶⁷

⁴⁶⁰ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 29/27; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 717-718; İbn Hâleveyh, *İ’râbü’l-kırââtî’s seb’i ve ilelühe*, 2/382; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 5/348.

⁴⁶¹ el-Meâric 70/1.

⁴⁶² Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 360; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/781.

⁴⁶³ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 29/69; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 720-721; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4/ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 415-416.

⁴⁶⁴ el-Meâric 70/10.

⁴⁶⁵ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/781.

⁴⁶⁶ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, 722; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 5/366; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 416-417.

⁴⁶⁷ el-Cin 72/20.

âyetidir. Âyetteki “قُلْ” kelimesini Nâfi‘ ile İbn Kesîr “قَالَ” şeklinde okumaktadırlar, Ebû Ca‘fer ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.⁴⁶⁸ “قُلْ” kıraatine göre mana: “De ki: Şüphesiz ben sadece Rabbime niyazda bulunurum ve hiçbir şeyi O’na ortak koşmam.”, “قَالَ” kıraatine göre ise “Şüphesiz ben sadece Rabbime niyazda bulunurum ve hiçbir şeyi O’na ortak koşmam.” dedi⁴⁶⁹ demektir. Birinci kıraatte Cenâb-ı Hakk’ın Hz. Peygamber’e bir hitabı vardır. İkinci kıraatte ise, yüce Allah Hz. Peygamber’in müşriklere olan cevabını nakletmiş olmaktadır.

2.48. Müzzemmil Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Müzzemmil Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ” (Ey Muhammed!) Muhakkak Rabbin, senin gecenin üçte ikisinden biraz noksanını, (bazen) yarısını ve (bazen de) üçte biri kadarında yatmadan ibadetle geçirdiğini bilir. Seninle beraber bulunan bir topluluk da böyle yapıyor.⁴⁷⁰ âyetidir. Âyette var olan “وَنِصْفَهُ وَثُلُثُهُ” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer “وَنِصْفَهُ” şeklinde, İbn Kesîr ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.⁴⁷¹ “وَنِصْفَهُ وَثُلُثُهُ” şeklindeki okuyuşa göre anlam, yukarıda geçen mana gibidir. “وَنِصْفَهُ وَثُلُثُهُ” şeklindeki okuyuşa göre ise “Gecenin üçte ikisinden, (bazen) yarısından veya (bazen de) üçte birinden daha az kıyamda durursun (namaz kııarsın).⁴⁷² demektir. Her iki kıraatle aynı husus anlatılmış olarak Hz. Peygamber ve sahabenin gecenin bazı bölümlerini ibadetle geçirdikleri manaları anlaşılmaktadır.

2.49. Müddessir Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Müddessir Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ” / Şirkten uzak dur.⁴⁷³ âyetidir. Âyetteki “وَالرُّجْزَ” lafzını Nâfi‘ ile İbn Kesîr “وَالرَّجْزَ” şeklinde, Ebû Ca‘fer ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.⁴⁷⁴ Bu iki tilavetin de aynı anlama geldiği söylenmekle beraber, “وَالرَّجْزَ” “Azaba götürecek şey, pis ve çirkin şeyler”, “وَالرُّجْزَ” ise “Putlara tapmak” demek olduğu da söylenmiştir.⁴⁷⁵ Allah’a eş koşmak

⁴⁶⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr*, 2/293; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 362.

⁴⁶⁹ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 729; İbn Hâleveyh, *İ’râbü’l-kirââti’s seb’i ve ilelühe*, 2/402; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 5/384.

⁴⁷⁰ el-Müzzemmil 73/20.

⁴⁷¹ Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 363.

⁴⁷² İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 730-731; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 421-422.

⁴⁷³ el-Müddessir 74/5.

⁴⁷⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr*, 2/294.

⁴⁷⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vili âyi’l-Kur’ân*, 29/147; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 733; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 424-425.

başta olmak üzere günaha ve azaba götürecek her türlü davranış ve bütün kötü huylar yasaklanmıştır.

2.50. İnsân Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından İnsân Sûresi'nde bir ayetin üç farklı yerinde manaya etki eden lafızlar bulunmaktadır. Bu âyetlerin ilki, “عَالِيَهُمْ ثِيَابٌ ۖ”⁴⁷⁶ âyetidir. Âyette var olan “عَالِيَهُمْ” kelimesini Nâfi' ile Ebû Ca'fer “عَالِيَهُمْ” şeklinde, İbn Kesîr ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.⁴⁷⁷ “عَالِيَهُمْ” kıraatine göre mana, yukarıdaki gibidir. “عَالِيَهُمْ” kıraatine göre ise “Onların üst elbiseleri ince ipekten elbisedir.” yahut “İpekten elbiseleri onların üzerindedir.”⁴⁷⁸ demektir. Her iki mana da birbirine yakındır.

İkincisi, âyette var olan “خُضْرٌ” kelimesidir.⁴⁷⁹ Bu kelimeyi Nâfi' ile Ebû Ca'fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “خُضْرٌ” şeklinde okumaktadır.⁴⁸⁰ “خُضْرٌ” okuyuşuna göre mana: “Yeşil elbiseler.”, “خُضْرٌ” okuyuşuna göre ise “Yeşil ipek.”⁴⁸¹ demektir. Her iki kıraat birbirine paralel anlamlar içermektedir.

Üçüncüsü, “اسْتَبْرَقٌ” kelimesidir.⁴⁸² Bu ibareyi Nâfi' ile İbn Kesîr yukarıda geçtiği gibi, Ebû Ca'fer ise “اسْتَبْرَقٌ” formunda okumaktadır.⁴⁸³ “اسْتَبْرَقٌ” biçimindeki okuyuşa göre mana: “Üzerlerinde kalın ipek libaslar vardır.”, “اسْتَبْرَقٌ” biçimindeki okuyuşa göre ise “Kalın ipekten olan libaslar üzerlerindedir.”⁴⁸⁴ demektir. Bu âyetteki manalar birbirine yakın manalar olup cennetliklerin kavuşacağı nimetlerin nitelikleri açıklanmaktadır.

2.51. Mürselât Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Mürselât Sûresi'nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “فَقَدَرْنَا ۖ فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ” / *Ona ölçülü bir şekil verdik. Biz şekil verenlerin en iyisiyiz!*⁴⁸⁵ âyetidir. Bu âyette geçen “فَقَدَرْنَا”

⁴⁷⁶ el-İnsân 76/21.

⁴⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âti'l-aşr*, 2/296.

⁴⁷⁸ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 739-740; İbn Hâleveyh, *İ'râbü'l-kirââti's seb'i ve ilelühe*, 2/422; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 5/413.

⁴⁷⁹ el-İnsân 76/21.

⁴⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âti'l-aşr*, 2/296; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 366..

⁴⁸¹ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 740-741; İbn Hâleveyh, *İ'râbü'l-kirââti's seb'i ve ilelühe*, 2/422; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 429.

⁴⁸² el-İnsân 76/21.

⁴⁸³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kırâ'âti'l-aşr*, 2/296; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/796.

⁴⁸⁴ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 740-741; İbn Hâleveyh, *İ'râbü'l-kirââti's seb'i ve ilelühe*, 2/422-423.

⁴⁸⁵ el-Mürselât 77/23.

ifadesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer “فَقَدَرْنَا” şeklinde, İbn Kesîr ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.⁴⁸⁶ “فَقَدَرْنَا” kıraatine göre mana: “Biçimlendirdik, güç yetirdik.”, “فَقَدَرْنَا” kıraatine göre ise “(Onu biz) takdir ettik.” yahut “(Ona biz) güç verdik.”⁴⁸⁷ demektir. Manalar bu şekilde olmakla birlikte iki kıraatin de aynı manaya geldiğini söyleyenler de vardır.⁴⁸⁸

2.52. Tekvîr Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Tekvîr Sûresi’nde farklı kıraatle okunan beş adet âyet bulunmaktadır. Harem Bölgesi kıraat imamlarının Tekvîr Sûresi’deki altıncı, dokuzuncu, onuncu ve on ikinci âyetlerindeki okudukları farklı kıraatler mana bütünlüğü açısından aşağıda birlikte verilmiştir. “وَإِذَا الْحُجُومُ / Denzler kaynatıldığı zaman... Hangi günahından dolayı öldürüldü (diye sorulduğu zaman).... Amel defteri açıldığı zaman... Cehennem alevlendirildiği zaman.”⁴⁸⁹ Bu âyetlerde sırasıyla geçen “سُجِرَتْ” lafzını Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “سُجِرَتْ” şeklinde okumaktadır.⁴⁹⁰ “فُتِلَتْ” ifadesini Nâfi‘ ile İbn Kesîr yukarıda geçtiği gibi, Ebû Ca‘fer ise “فُتِلَتْ” biçiminde, “تُشِرَتْ” lafzını Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “تُشِرَتْ” biçiminde okur. “سُجِرَتْ” lafzını Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “سُجِرَتْ” biçiminde okumaktadır.⁴⁹¹ Yukarıda şeddeli okunan kelimeler çokluk ve mübalağa ifade ederler.⁴⁹²

Harem Bölgesi imamlarının Tekvîr Sûresi’ndeki farklı kıraatle okudukları âyetlerin diğeri ise, “وَمَا هُوَ عَلَى الْعَيْبِ بِضَئِينَ” / O gayb hususunda cimri değildir.”⁴⁹³ âyetidir. Âyetteki “بِضَئِينَ” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “بِظَّيْنٍ” şeklinde okumaktadır.⁴⁹⁴ “بِضَئِينَ” kıraatine göre anlam: “Hz. Peygamber gayb hususunda cimri değildir, gayb haberlerinden kaçınmaz, O’nun vahyettiği hiçbir şeyi saklamaz.”, “بِظَّيْنٍ” okuyuşuna göre “Hz. Peygamber gayb hususunda kınanamaz, gayb hususunda verdiği haberlerden dolayı itham

⁴⁸⁶ Pâluvî, Zübdetü’l-irfân, 367; Muhammed Emin Efendi, Umdetü’l-hullân, 2/797.

⁴⁸⁷ Taberî, Câmi‘u’l-beyân ‘an te’vili âyi’l-Kur‘ân, 29/239; İbn Zencele, Hüccetü’l-kirâât, 743-744; İbn Hâleveyh, İ‘râbü’l-kirââtî’s seb‘i ve ilelühe, 2/428.

⁴⁸⁸ Çetin, Kıraatların Tefsire Etkisi, 431-432.

⁴⁸⁹ et-Tekvîr 81/6-12.

⁴⁹⁰ İbnü’l-Cezerî, en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr, 2/298.

⁴⁹¹ Muhammed Emin Efendi, Umdetü’l-hullân, 2/807.

⁴⁹² İbn Zencele, Hüccetü’l-kirâât, 750-751; İbn Hâleveyh, İ‘râbü’l-kirââtî’s seb‘i ve ilelühe, 2/444; Kurtubî, el-Câmi‘ li-ahkâmi’l-Kur‘ân, 22/97-106.

⁴⁹³ et-Tekvîr 81/24.

⁴⁹⁴ İbnü’l-Cezerî, en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr, 2/298.

edilemez.”⁴⁹⁵ demektir. Böylelikle Hz. Peygamber’e yapılma ihtimali olan çoğu nahoş hal ve suçlamalara karşı gerekli karşılıklar iade edilmiş olmaktadır.

2.53. İnfitâr Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından İnfitâr Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ” / *Kıyamet gününde, hiç kimse başkasına yarar sağlayamayacaktır. Kıyamet gününde, emretme sadece Allah’a aittir.*”⁴⁹⁶ Âyette var olan “يَوْمَ” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “يَوْمُ” şeklinde okumaktadır.⁴⁹⁷ “يَوْمَ” okuyuşuna göre mana: “O gün (kıyamet günü) hiç kimse başkası için bir şey yapamaz.”, “يَوْمُ” okuyuşuna göre ise “O gün, kimsenin kimseye bir şey yapamayacağı gündür.”⁴⁹⁸ şeklinde olmaktadır. İki kıraatin manaları birbirine yakın olmakla birlikte bu âyette kıyamet gününün dehşetinden bahsedilmektedir.

2.54. İnşikâk Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından İnşikâk Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ” / *Şüphesiz siz halden hale geçeceksiniz.*”⁴⁹⁹ âyetidir. Âyette var olan “لَتَرْكَبُنَّ” kelimesini Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi, İbn Kesîr ise “لَتَرْكَبْنَ” şeklinde okumaktadır.⁵⁰⁰ “لَتَرْكَبُنَّ” biçimindeki okuyuşa göre anlam: “Siz halden hale geçeceksiniz.”, “لَتَرْكَبْنَ” biçimindeki okuyuşa göre ise anlam “Sen halden hale geçeceksin.”⁵⁰¹ şeklinde olmaktadır. Her iki kıraat birbirine yakın anlamlara sahiptir.

2.55. Burûc Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Burûc Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ” / *O muhafaza edilmiş bir levhadadır.*”⁵⁰² âyetidir. Âyette var olan “فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ” ifadesini Nâfi‘ “فِي لَوْحٍ” şeklinde, İbn Kesîr ile Ebû Ca‘fer ise “فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ” tarzında okumaktadırlar.⁵⁰³ “فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ” kıraatine göre mana: “(Kur’ân) korunmuş bir levhadır.”, “فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ” kıraatine göre ise “(Kur’ân) bir levhada

⁴⁹⁵ Taberî, *Câmi‘u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 30/81; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 752; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 5/444.

⁴⁹⁶ el-İnfitâr 82/19.

⁴⁹⁷ Pâluvi, *Zübdetü’l-irfân*, 372.

⁴⁹⁸ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 753-754; İbn Hâleveyh, *Î‘râbü’l-kirââti’s seb‘i ve ileluhe*, 2/449.

⁴⁹⁹ el-İnşikâk 84/19.

⁵⁰⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âti’l-aşr*, 2/298; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/809.

⁵⁰¹ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 756-757; İbn Hâleveyh, *Î‘râbü’l-kirââti’s seb‘i ve ileluhe*, 2/455; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 5/459.

⁵⁰² el-Burûc 85/22.

⁵⁰³ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/812.

korunmuştur.”⁵⁰⁴ demektir. Her iki kıraatten Kur’ân’ın korunacağı manaları anlaşılır.

2.56. Târik Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Târik Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, *إِنَّ كُلَّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ* / *Üzerinde gözetleyici olmayan hiçbir nefis yoktur.*⁵⁰⁵ âyetidir. Bu âyette geçen “لَمَّا” lafzını Nâfi‘ ve İbn Kesîr “لَمَّا” şeklinde, Ebû Ca‘fer ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.⁵⁰⁶ “لَمَّا” şeklindeki okuyuşa göre mana, yukarıdaki gibidir. “لَمَّا” şeklindeki okuyuşa göre ise “Herkesin başında mutlaka bir koruyucu ve denetleyici vardır.”⁵⁰⁷ demektir. Her iki kıraat aynı manaya işaret etmektedir.

2.57. Fecr Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Fecr Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, *وَلَا تَخَاضُتُونَّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ* / *Miskini yedirmek hususunda birbirinizi teşvik etmiyorsunuz.*⁵⁰⁸ âyetidir. Bu âyette geçen “وَلَا تَخَاضُتُونَّ” lafzını Nâfi‘ ve İbn Kesîr “وَلَا تُخَضُّونَ” şeklinde, Ebû Ca‘fer ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.⁵⁰⁹ “وَلَا تَخَاضُتُونَّ” okuyuşuna göre mana: “Miskini yedirmek hususunda birbirinizi teşvik etmiyorsunuz.”, “وَلَا تُخَضُّونَ” okuyuşuna göre ise “Yoksulu doyurmayı emretmiyorsunuz.”⁵¹⁰ demektir. İki kıraatte de yoksulu doyurmanın önemine vurgu yapılmıştır.

2.58. Beled Sûresi

Harem Bölgesi imamları tarafından Beled Sûresi’nde farklı kıraatle okunan yer iki âyetin bir araya gelip birincinin ikiciye vasledilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu iki âyet ise, *فَكَ رَقَبَةً أَوْ إِطْعَمَ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ* / *O tutsak bir boynu serbest bırakmaktır. Veya şiddetli açlık çekilen bir günde bir yoksulu doyurmaktır.*⁵¹¹ âyetleridir. Bu âyette bulunan “فَكَ رَقَبَةً أَوْ إِطْعَمَ” lafzını Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer yukarıda geçtiği gibi okumaktadır, İbn Kesîr ise “فَكَ رَقَبَةً أَوْ أَطْعَمَ”

⁵⁰⁴ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 757; İbn Hâleveyh, *Î'râbü'l-kirââti's seb'i ve ilelühe*, 2/458; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 450-451.

⁵⁰⁵ et-Târik 86/4.

⁵⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kirâ'âti'l-aşr*, 2/299; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 375.

⁵⁰⁷ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 757; İbn Hâleveyh, *Î'râbü'l-kirââti's seb'i ve ilelühe*, 2/461; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 5/465; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 22/204.

⁵⁰⁸ el-Fecr 89/18.

⁵⁰⁹ Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 377.

⁵¹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*, 30/183; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâât*, 762-763.

⁵¹¹ el-Beled 90/13-14.

şeklinde okumaktadır.⁵¹² “فَكَ رَقَبَةً أَوْ إِطْعَامَ” biçimindeki kıraate göre mana, yukarıdaki gibi olmaktadır. “فَكَ رَقَبَةً أَوْ أَطْعَمَ” biçimindeki okuyuşa göre ise “Köleyi hürleştirmede ya da şiddetli açlık gününde yoksulu doyurmadi.”⁵¹³ demektir. Böylece iki kıraatin manaları birlikte düşünüldüğünde ortaya daha geniş ve zengin bir anlam boyutu ortaya çıkmaktadır.

2.59. Şems Sûresi

Harem Bölgesi imamı tarafından Şems Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا” / O (kişi), yaptığı işin sonucundan korkmaz.”⁵¹⁴ âyetidir. Buradaki “وَلَا يَخَافُ” lafzını Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer “فَلَا يَخَافُ” şeklinde, İbn Kesîr ise yukarıda geçtiği gibi okumaktadır.⁵¹⁵ Her ikisi de aynı manaya gelmekle birlikte “فَلَا يَخَافُ” kıraatine göre “Allah, yaptığı hiçbir işin sonucundan korkmaz.” manasına gelir. “وَلَا يَخَافُ” kıraatine göre ise deveyi kesen kişi, “Yaptığı işin akibetinden korkmayarak deveyi kesmek için atıldı.”⁵¹⁶ manasına gelir. Burada birinci kıraate göre fail Allah’tır. İkinci kıraate göre ise fail deveyi kesmek isteyen asi kişidir. “Fiilinin sonucundan çekinmeyerek onların en zelili deveyi kesmek için öne geldi” demektir.⁵¹⁷

2.60. Hümeze Sûresi

Harem Bölgesi imamı tarafından Hümeze Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ” / *Mal biriktiren ve onu sayan.*”⁵¹⁸ âyetidir. Bu âyette geçen “جَمَعَ” lafzını Nâfi‘ ve İbn Kesîr yukarıda geçtiği gibi şeklinde, Ebû Ca‘fer ise “جَمَعَ” şeklinde okumaktadır.⁵¹⁹ “جَمَعَ” kıraatine göre mana, yukarıdaki gibidir. “جَمَعَ” kıraatine göre ise onun bir defa değil, birçok defalar, tekrar tekrar mal topladığı ve sayıp durduğu anlaşılır.⁵²⁰

2.61. Kureş Sûresi

Harem Bölgesi imamı tarafından Kureş Sûresi’nde farklı kıraatle okunan bir adet âyet bulunmaktadır. O da, “يَلْفِظُهُمْ رَحْلَةَ الشَّيْءِ وَالصَّيْفِ” / *Onların kışın ve yazın yapmış oldukları seyahatlerde, emniyetlerini sağlamak için (Allah*

⁵¹² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr*, 2/300; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/821.

⁵¹³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vili âyi’l-Kur’ân*, 30/203; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 764-765; İbn Hâleveyh, *İ’râbü’l-kirââti’s seb’i ve ileluhe*, 2/481.

⁵¹⁴ eş-Şems 91/15.

⁵¹⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâ’âti’l-aşr*, 2/300.

⁵¹⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vili âyi’l-Kur’ân*, 30/197; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 766.

⁵¹⁷ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 460-461.

⁵¹⁸ el-Hümeze 104/2

⁵¹⁹ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/840.

⁵²⁰ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 772; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 5/21; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 464-465.

ihsanda bulundu).⁵²¹ âyetidir. Bu âyette geçen “إِيْلَافِهِمْ” lafzını Nâfi‘ ve İbn Kesîr yukarıda geçtiği gibi, Ebû Ca‘fer ise “الْأَفْهِمْ” şeklinde okumaktadır.⁵²² Her ikisi de aynı anlama gelmekte birlikte: “إِيْلَافِهِمْ” okuyuşuna göre mana: “Onları alıştırdığından dolayı.” yahut “Onlara kolaylık sağladığı için.”, “إِيْلَافِهِمْ” okuyuşuna göre ise “Onları anlaştırdığından dolayı.”⁵²³ demektir. Bu manalar birlikte ele alındığında yüce Allah’ın Kureyş’e olan sosyal ve ekonomik lütfunun ifade edildiği anlaşılmaktadır.

Konuyu daha anlaşılır kılacağı için ferşî farklılıkları tablo halinde vermek faydalı olacaktır. Tablo oluşturulurken Nâfi‘ ve İbn Kesîr’in aynı okuyup Ebû Ca‘fer’in onlardan farklı okuduğu yerler, Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer’in aynı okuyup İbn Kesîr’in farklı okuduğu yerler, İbn Kesîr ve Ebû Ca‘fer’in aynı okuyup Nâfi‘nin onlardan farklı okuduğu yerler, ilgili sûrelere ait bölümlere yazılarak oluşturulmuştur.

⁵²¹ Kureyş 106/2.

⁵²² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kırâ’âti’l-aşr*, 2/302; Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 387.

⁵²³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vili âyi’l-Kur’ân*, 30/305; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kirâât*, 773-774.

Tablo 1. Harem Bölgesi Kıraat İmamları Arasındaki Anlama Etki Eden Ferşî Farklılıklar

Sûre Adı	No	Nâfî' ve İbn Kesîr'in aynı, Ebû Ca'fer'in farklı okuduğu yerler	Nâfî' ve Ebû Ca'fer'in aynı, İbn Kesîr'in farklı okuduğu yerler	İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer'in aynı, Nâfî'nin farklı okuduğu yerler
el-Bakara Sûresi	1	el-Bakara 9	el-Bakara 37	el-Bakara 119
	2	el-Bakara 210	el-Bakara 106	el-Bakara 125
	3	el-Bakara 260	el-Bakara 132	el-Bakara 245
	4		el-Bakara 197	
	5		el-Bakara 282	
Âl-i İmrân Sûresi	6	Âl-i İmrân 146	Âl-i İmran 73	
	7		Âl-i İmrân 161	
	8		Âl-i İmran 195	
en-Nisâ Sûresi	9	en-Nisâ 3	en-Nisâ 19	
	10	en-Nisâ 94	en-Nisâ 31	
	11		en-Nisâ 94	
el-Mâide Sûresi	12		el-Mâide 2	el-Mâide 6
	13		el-Mâide 112	el-Mâide 119
el-En'âm Sûresi	14	el-En'âm 44	el-En'âm 55	el-En'âm 33
	15		el-En'âm 94	
	16		el-En'âm 98	
	17		el-En'âm 105	
	18		el-En'âm 140	
el-A'râf Sûresi	19		el-A'râf 57	el-A'râf 105
	20		el-A'râf 81	
el-Enfâl Sûresi	21	el-Enfâl 66	el-Enfâl 11	
	22		el-Enfâl 11	
et-Tevbe Sûresi	23		et-Tevbe 17	
	24		et-Tevbe 98	

Tablo 1. (devam)

Yûnus Sûresi	25	Yûnus 22	Yûnus 2	
	26		Yûnus 16	
	27		Yûnus 24	
Yûsuf Sûresi	28	Yûsuf 110		Yûsuf 90
er-Ra'd Sûresi	29		er-Ra'd 39	
İbrâhîm Sûresi	30		İbrâhîm 30	
el-Hicr Sûresi	31		el-Hicr 15	
en-Nahl Sûresi	32	en-Nahl 7	en-Nahl 2	
	33		en-Nahl 127	
el-İsrâ Sûresi	34		el-İsrâ 92	
el-Kehf Sûresi	35	el-Kehf 34		
	36	el-Kehf 51		
	37	el-Kehf 55		
	38	el-Kehf 86		
Meryem Sûresi	39		Meryem 24	Meryem 67
el-Hac Sûresi	40		el-Hac 9	
	41		el-Hac 38	
	42		el-Hac 51	
en-Nûr Sûresi	43		en-Nûr 1	
el-Furkân Sûresi	44		el-Furkân 10	
eş-Şu'arâ Sûresi	45			eş-Şu'arâ 137
en-Neml Sûresi	46	en-Neml 25	en-Neml 70	
	47		en-Neml 80	
el-'Ankebût Sûresi	48		el-'Ankebût 25	
er-Rûm Sûresi	49		er-Rûm 52	
Lokmân Sûresi	50		Lokmân 6	
	51		Lokmân 20	
el-Ahzâb Sûresi	52		el-Ahzâb 33	

Tablo 1. (devam)

Sebe' Sûresi	53		Sebe' 3	
	54		Sebe' 5	
	55		Sebe' 5	
Fâtır Sûresi	56		Fâtır 33	
Yâsîn Sûresi	57		Yâsîn 70	
es-Sâffât Sûresi	58		es-Sâffât 40	es-Sâffât 130
Sâd Sûresi	59		Sâd 63	
ez-Zümer Sûresi	60	ez-Zümer 9	ez-Zümer 8	
	61	ez-Zümer 36		
el-Mümin Sûresi	62		el-Mümin 26	
	63		el-Mümin 46	
ez-Zuhruf Sûresi	64		ez-Zuhruf 19	
	65		ez-Zuhruf 57	
ed-Duhân Sûresi	66		ed-Duhân 51	
el-Câsiye Sûresi	67		el-Câsiye 11	
el-Fetih Sûresi	68		el-Fetih 6	
en-Necm Sûresi	69	en-Necm 11		
el-Kamer Sûresi	70	el-Kamer 11		
er-Rahmân Sûresi	71		er-Rahmân 35	
el-Hadîd Sûresi	72		el-Hadîd 9	
	73		el-Hadîd 18	
el-Hadîd Sûresi	72		el-Hadîd 9	
	73		el-Hadîd 18	

Tablo 1. (devam)

el-Münâfikûn Sûresi	74			el-Münâfikûn 5
et-Tegâbün Sûresi	75			et-Tegâbün 17
et-Talak Sûresi	76		et-Talak 1	
el-Kalem Sûresi	77		el-Kalem 14	
el-Me'âric Sûresi	78		el- Me'âric 1	
	79		el- Me'âric 10	
el-Cin Sûresi	80	el-Cin 20		
el-Müzzemmil Sûresi	81		el-Müzzemmil 20	
el-Müddessir Sûresi	82	el-Müddessir 5		
el-İnsân Sûresi	83	el-İnsân 21	el-İnsân 21	
	84		el-İnsân 21	
el-Mürselât Sûresi	85		el-Mürselât 23	
et-Tekvîr Sûresi	86	et-Tekvîr 9	et-Tekvîr 6	
	87		et-Tekvîr 10	
	88		et-Tekvîr 12	
	89		et-Tekvîr 24	
el-İnfîtâr Sûresi	90		el-İnfîtâr 19	
el-İnşikâk Sûresi	91		el-İnşikâk 19	
el-Burûc Sûresi	92		el-Burûc 22	
et-Târık Sûresi	93	et-Târık 4		
et-Târık Sûresi	93	et-Târık 4		
el-Fecr Sûresi	94	el-Fecr 18		

Tablo 1. (devam)

el-Beled Sûresi	95		el-Beled 13-14	
	96		el-Beled 14	
eş-Şems Sûresi	97		eş-Şems 15	
el-Hümeze Sûresi	98	el-Hümeze 2		
el-Kureyş Sûresi	99	el-Kureyş 2		

Tabloda olan ikili gruplandırmanın dışında kalan dört yer vardır. Bu yerlerin üçünde Nâfi‘ râvîlere ayrılarak diğer imamlardan farklı şekilde okumuştur. Bir yerde ise bütün Harem bölgesi kıraat imamları farklı şekilde okumuşlardır.

Nâfi‘nin râvîlere ayrılarak diğer imamlardan farklı şekilde okuduğu yerlerin birincisi Meryem sûresinin 19. âyetidir. Nâfi‘nin birinci râvîisi Kâlûn bu âyeti diğer iki imam ile birlikte Verş‘den farklı şekilde okumuştur. Bu yerlerin ikincisi Meryem Sûresi 74. âyetidir. Bu âyeti, Verş ile İbn Kesîr ittifak ederek okurlarken Ebû Ca‘fer ve Kâlûn onlardan farklı manaya gelecek şekilde okumuşlardır. Nâfi‘nin râvîlere ayrılarak okuduğu diğer yer ise Ankebût Sûresi 66. âyetidir. Verş ile Ebû Ca‘fer bu âyette bulunan ilgili kelimeyi aynı şekilde okumuşlar, Kâlûn ile İbn Kesîr ise kendi aralarında ittifakla onlardan farklı manaya gelecek şekilde okumuşlardır. Harem Bölgesi kıraat imamlarının her üçünün de kendi aralarında farklı farklı okudukları tek yer ise Nahl sûresinin 62. âyetidir.

SONUÇ

Harem Bölgesi kıraat imamları arasındaki farklı okuyuşların manaya etkileri incelenirken şu sonuçlara varıldı. Harem Bölgesi kıraat imamlarının okuyuşları arasında altmış bir surenin yüz otuz bir farklı yerinde manaya etki edecek farklılıklar mevcuttur. Bu farklılıklar, Kur'ân-ı Kerîm'de bir yer hariç geriye kalan bütün yerlerde, her üç imamdan ikisinin aynı okuması diğer imamın ise onlardan farklı bir şekilde okumasıyla üç ayrı grupta olmuştur. Birinci grupta, Nâfi' ve İbn Kesîr ittifak ederlerken Ebû Ca'fer onlardan farklı okumuştur. İkinci grupta, Nâfi' ile Ebû Ca'fer ittifak ederlerken İbn Kesîr onlardan farklı okumuştur. Üçüncü grupta, İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer ittifak ederlerken Nâfi' onlardan farklı okumuştur.

Farklılıklara ikili gruplandırmanın sayısal verileri ışığında bakıldığında, Nâfi' ve İbn Kesîr Kur'ân-ı Kerîm'in yirmi dokuz yerinde aynı okurlarken Ebû Ca'fer ilgili kelimeleri bu iki imamdan farklı şekilde okumuştur. Medine imamları olan Nâfi' ve Ebû Ca'fer ilgili yerlerin seksen beşinde ittifak ederlerken, İbn Kesîr bu kelimeleri farklı şekilde okumuştur. İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer ise zikredilen yerlerin on üçünü aynı şekilde okurlarken, Nâfi' onlardan farklı şekilde okumuştur.

Bu verilerden hareketle Harem Bölgesi kıraat imamları arasındaki bu farklılıkların sebebi aldıkları kıraat senedlerindeki tercihlerdir denilebilir. Her üç kıraat imamının okuyuşlarını rivâyet ettikleri zâtlar incelendiğinde kıraat silsilelerindeki ortak kişiler Abdullah b. Ayyaş, Abdullah b. Abbas, Ubey b. Ka'b ve Zeyd b. Sâbit'dir. İmamlar ikişerli gruplandırma yapılarak düşünüldüğünde, Nâfi' ve İbn Kesîr'in sened silsilelerinde ortak olarak rivâyet ettikleri kişi Ömer b. Hattâb'dır. Nâfi' ve Ebû Ca'fer'in sened silsilesinde ortak olarak rivâyet ettikleri kişi ise Ebû Hureyre'dir. İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer'in ikili gruplandırma yapıldığında ortak olarak rivâyet ettikleri kimse bulunmamaktadır. Ayrıca Nâfi' ile Ebû Ca'fer'in Medine kıraat imamları olmaları ve Ebû Ca'fer'in de Nâfi'nin hocası olduğu göz önüne alındığında, bu iki imamın ortak olarak okudukları ferş-i huruf sayısının İbn Kesîr'e göre fazla olmasının nedenini ortaya koyabilir.

Netice itibariyle Harem Bölgesi kıraat imamlarının manaya etki eden okuyuş farklılıkları âyet bazında düşünüldüğünde, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamına oranla yaklaşık olarak yüzde ikilik kısmına tekabül etmektedir. Genele

bakıldığında bu oran çok ciddi bir büyüklükte değildir. Aralarında farklılıklar bulunan söz konusu bu kıraatlerin manaya ve tefsire etkisi ise farklı boyutlardadır. Mevzubahis bu etki, âyetlerin bazılarında küçük farklılıklar şeklinde olurken, bazı âyetlerde ise büyük farklılıklar şeklinde olmaktadır. Bu mana farklılıkları, ana manadan uzaklaşmadan söz konusu âyetlerin yorumuna derinlik, zenginlik, genişlik ve esneklik katmaktadır. Kıraat farklılıklarıyla yapılan bu anlam çeşitliliğinden asla birbirine zıt manaların çıkması mevzu bahis değildir. Farklı şekilde telaffuz edilen metne farklı mana verilmekle birlikte, ortaya koyulan tefsirlerde bir çelişki de söz konusu değildir. Bu durum ise Kur'ân-ı Kerîm'in mucîze oluşunun göstergelerinden biridir. Kıraatlerin farklılığından meydana gelen bu zengin ve esnek mana boyutu vasıtasıyla, tefsir ehli âyetleri yorumlamaları esnasında kıraat farklılıklarından istifade ederlerken, fıkıh ehli ise ilgili âyetlerden hüküm çıkarırken bu farklılıklardan faydalanmaktadırlar.

Kıraat farklılıklarının manaya etkisi önemli bir çalışma alanıdır. Bu ve benzeri çalışmaların artması kıraat ilmi olduğu kadar tefsir ve fıkıh gibi ilimlere de katkı sağlayacağı aşîkârdır. Harem bölgesi kıraat imamları arasındaki okuyuş farklılıklarının manaya etkisi gibi diğer bölge imamlarının kıraatleri arasındaki okuyuş farklılıklarının mana açısından incelenmesi faydalı olacaktır. Örneğin Kûfe bölgesi kıraat imamları arasındaki ferşî farklılıkların manaya etkisi gibi.

Kıraat ilminin ülkemizde daha çok bilinmesi ve istifade edilebilmesi için zihne gelen birkaç hususu dile getirmek yerinde olacaktır. Öncelikle bu ilmin küçük yaşlardan itibaren takibinin yapılması önem arz etmektedir. Bunlar:

- a) İlkokul seviyesinde veya öncesinde hafızlık eğitiminin tamamlanması,
- b) İmam Hatip ortaokullarında daha sonra imam hatip lisesinde kıraat ilmiyle alakalı temel eğitimlerin verilmesi,
- c) Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde açılacak olan Kuran Eğitim Merkezleri'nde Arapça, Fıkıh ve Hadis ilimleriyle birlikte kıraat alanının temel eserlerine başlanması,
- d) İlahiyat fakülteleri veya islami ilimler fakültelerine gönderilen hafız öğrenciler için müstakil sınıfların açılması ve bu öğrencilerin kıraat alanında kurrâ öğretim üyeleri-görevlileri tarafından eğitime tabi tutulması,
- e) Lisans eğitiminden sonra yüksek lisans düzeyinde aşere ilminin okutulması, sonrasında doktora düzeyinde takrib eğitiminin yanı sıra

“Tayyibe” dersi özelinde İbnü'l-Cezerî'nin *“Tayyibetü'n-neşr fî'l-kırâ'âti'l-aşr”* eserinin sağlam bir şekilde ezberletilmesidir.

Bu veya benzer bir şekilde hitama eren kıraat eğitimi ülkemizde ehil kurrâların yetişmesi için önemli bir sistem olabilir.

Öğrenci düzeyinde bu gibi yollar izlenirken, halk düzeyinde kıraat ilminin öğrenilmesi ve benimsenmesi de büyük önem arz etmektedir. Çünkü nadir olsa da düzenlenen aşere-takrib icâzet programlarında veya camilerde okunan aşr-ı şeriflerde yapılan aşere takrib vücuhatları bu ilme vukufiyeti olmayanlar tarafından yanlış anlaşılmakta ve hatta bu vecihleri okuyan kurrâ, ilgili yerin yanlış okunmasıyla itham edilmektedir. Bunun nedeni kıraat ilminin ve kıraat farklılıklarının halk nezdinde dahası çoğu hafız ve Kur'ân'ı iyi derecede bilen kişiler tarafından yeterince bilinmiyor olmasıdır. Bundan dolayı kıraat-ı aşere hakkında programların ve panellerin ilgili hocalar ve ehil kişiler tarafından düzenlenmesi yararlı olacaktır. Bu programlar şu şekilde sıralanabilir:

- a) Hafızlık cemiyetlerinde kurrâ hocalar tarafından farklı vecihlerin tilavet edilmesi,
- b) Belirli gün ve zamanlarda üniversiteler, müftülükler ve sivil toplum kuruluşları vb. yapılar tarafından on kıraat imamına göre aşr-ı şeriflerin okunması ve buna benzer programların (örneğin, üniversite öğrencilerinin sabah namazı programlarında veya halk için düzenlenen cami buluşmalarında) düzenlenmesi,
- c) Bu programların sosyal medya ve yazılı basında duyurulması ve ciddiyle takip edilmesi.

Bu ve benzeri programlar kıraat ilminin halk arasında bilinmesine ve bir karşılık bulmasına vesile olabilir.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında İSNAD 2 atıf sistemi kullanılmıştır.)

- Adıgüzel, Mehmet. “Kıraat İlminde Tarık-Sened Boyutu ve Konu ile İlgili Te’lif Edilen Eserler”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/16 (Aralık 2000), 233-257.
- Ağırbaş, Abdulhekim. *Kıraat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar (Türkiye-Suudi Arabistan-Mısır Örneği)*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Altıkulaç, Tayyar. “Bezzî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6/114-115. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Altıkulaç, Tayyar. “Ebû Ca’fer el-Kârî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/116. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Altıkulaç, Tayyar. “İbn Kesîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/131-132. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. “İsâ b. Verdân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/395-396. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. “Kunbül”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/375. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Altıkulaç, Tayyar. “Nâfi‘ b. Abdurrahmân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/287-288. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Altıkulaç, Tayyar. “Süleymân b. Cemmâz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/395-396. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. “Verş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/63. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Başkan, Ömer. Anlamı Etkileyen Kıraat Farklılıklarının Tevcihi -el-Muharraru’l Veciz Örneği-. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.
- Birişik, Abdulhamit, “Sûre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/538. İstanbul: TDV Yayınları, 2009
- Birişik, Abdulhamit. “Kıraat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/426. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Birişik, Abdulhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 3. Basım, 2018.
- Çetin, Abdurrahmân. *Kıraatların Tefsire Etkisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2020.
- Çetin, Abdurrahmân. *Kur’ân İlimleri ve Kur’ân-ı Kerîm Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 3. Basım, 2014.
- Çetin, Abdurrahmân. *Kur’ân-ı Kerîm’in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2013.
- Dağ, Mehmet. “Kıraat İlminin Akademik Serencamı -Araştırma Mantığı Ve Biçimi Üzerine-”, *EKEV Akademi Dergisi* 17/56 (Yaz 2013), 311-324.
- Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.

- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *el-Mukni' fî ma'rifeti mersûmi mesâhifi ehli'l-emsâr*. thk. Hasan b. Fahr el-Hamiyyet Hamiyyet Riyad: Dâru' t-Tedmüriyye, 2010.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *et-Teysîr fî'l-kirâ'âti's-seb'*. thk. Ferid Muhammed b. Aziz. Beyrut: Daru İbni Kesir, 2013
- Demirci, Muhsin. *Kur'ân Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 13. Basım, 2020.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Abdulgani el-Bennâ. *İthâfû fuzalâ'i'l-beşer fî (bi)'l-kirâ'âti'l-erba'ate 'aşer*5. thk. Şaban Muhammed İsmail. 2 Cilt. Beyrut: Dâr İbnu Hazm, 2007.
- Ebû Hayyân; Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahrü'l-muhît*. thk. Âdil Âbdulmevcûd, Ali Muavvad, Zekerîyya Nûfî. 9 Cilt. Lübnan: Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, 2010.
- Ezen, Yusuf. *Âsım Kıraatında Hafz b. Süleyman Rivayeti ile Ebû Bekr Şu'be Rivayeti Arasındaki Farklılıklar ve Anlama Etkisi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Feyizli, Hasan Tahsin. *Kıraat-i Aşere*. Ankara: DİB Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferahîdî. *Kitâbü'l-Ayn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdîrrahmân b. Gâlib el-Muhârîbî el-Gırnâtî el-Endelüsî. *el-Muharraru'l-vecîz fî tefsîri'l Kitâbi'l-Azîz*. thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Hâleveyh. Ebû Abdillâh el-Huseyn b. Ahmed el-Hemedânî. *İ'râbü'l-kirââti's seb'i ve ilelühe*. 2 Cilt. Kahire: Kahire: Câmi'atu'l-Melik Suûd, 1992.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlû'd-Din Muhammed b. Mûkerrem el-İfrîkî el-Mısırî. *Lisânü'l-Arab*. 17 Cilt. Beyrut: Dârü's-Sadr, 1990.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücahid et-Temîmî. *Kitâbü's-seb'a*. thk. Ahmed Said Hüseyin el-Mudayri. Riyad: Câmi'atu'l-Melik Suûd, 2014.
- İbn Zencele, Abdurrahmân b. Muhammed b. Ebû Zûr'a. *Hüccetü'l-kirâât*. thk. Said Afgani. Beyrut: Müessetü'r-Risale, 2014.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî. *Müncidü'l-mukriîn ve murşidu't-tâlibin*. thk. Abdulhayy el- Keramavi. Kâhire, 1977.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî. *en-Neşr fî'l kirâ'âti'l-aşr*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, 2006.
- İsmail, Nebil Muhammed İbrâhîm Âlu. *Kıraat İlmi: Doğuşu Gelişmesi ve İslami İlimlere Etkisi*. çev. Yavuz Fırat. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 18. Basım, 2010.
- Kur'ân Yolu Meâlî*. çev. Hayrettin Karaman - Mustafa Çağrıncı - İbrâhîm Kafi Dönmez - Sadrettin Gümüş. Ankara: DİB Yayınları, 2014.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Mısır, 3. Basım, 1966.
- Muhammed el-Kâdî, Abdülfettah b. Abdülgani b. Muhammed. *el-Vâfî fî şerhi's-Şâtibiyye fî'l-kirâ'âti's-seb'i*. Medine: Mektebetü'd-Dar, 1989.

- Muhammed Emin Efendi. *Umdetü'l-hullân fî izahî Zübdeti'l-İrfân*. thk. Mehmet Çaba. İstanbul: Enes Yayınları, 2021.
- Muhaysin, Muhammed Salim. *el-Mühezzebe fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr ve tevcîhihâ min tarîki Tayyibeti'n-neşr*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Safa, 2010.
- Özbek, Ömer. "Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/19 (2015/2), 163-181.
- Özcan, Fakri. İstanbul Târîki Ahmed es-Sûfi Mesleği'ne Göre Tertip Edilmiş Aşere Kavâidi. Rize: y.y., 2022.
- Pâluvî, Hâmid b. el Hâc Abdül-Fettah. *Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân*. thk. Halil İbrâhîm Güven. İstanbul: Enes Yayınları, 2020.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*. çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru. 23 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988.
- Süveyd, Eymen Rüştü. *Manzumetü Tayyibeti'n-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr*. Dimeşk: Dâru'l-Gavsânî, 2013.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Lübnan: Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, 5. Basım, 2015.
- Taberî, Muhammed b. Cerir. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*. 30 Cilt. Mısır, 3. Basım, 1968.
- Ünal, Mehmet. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*. Ankara: Fecr Yayınları, 2015.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. thk. Asım Cüneyt Köksal-Murat Kaya. 4 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: İFAV Yayınları, 3. Basım, 2016.
- Zehebî, Şemsuddin Ebi Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr 'ale't-tabakâti ve'l-a'sâr*. thk. Tayyar Altıkulaç. İstanbul: İSAM Yayınları, 1995.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî eş-Şâfiî. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Mısır, 2. Baskı, 1972.